महिला एवं पंचायती राज

Women and Panchayati Raj

डॉ. सुनंदा तिड़के

RGin
T.R. [illegible]
2021
3.22

इशिका पब्लिशिंग हाउस
ए -25, ''गणेश सदन'', गली न. 4, आदर्श बस्ती,
बी.एल. हाउस के पास, टोंक फाटक,
जयपुर-302018 (राजस्थान) भारत
फोन : 0141-2761280, Mob. 9887532741
Email: ishikapublishinghouse@yahoo.in

दिल्ली कार्यालय : 102, प्रथम मंजिल, 'सत्यम हाउस'
4324/3, अंसारी रोड़, दरियागंज, नई दिल्ली - 110 002
फोन : 011-45652440

© लेखक, 2020

ISBN: 9789388454339

मूल्य : ₹ 1495.00

प्रकाशन से पूर्व लिखित अनुमति प्राप्त किये बिना मात्रा उद्धरण के अतिरिक्त अन्य किसी भी उद्देश्य से इस ग्रन्थ के किसी भी अंश का किसी भी रूप में यांत्रिक, इलेक्ट्रोनिक, फोटोस्टेट, ध्वन्यालेखन अथवा अन्य किसी भी विधि से प्रतिलिपीकरण, प्रेषण अथवा अनुवाद सर्वत निषिद्ध है।

टाइपसेटिंग : बी.एस. कम्प्यूटर्स, जयपुर

मुद्रक : थॉमसन प्रेस, नई दिल्ली

Rashtramata Indira Gandhi Arts, Commerce & Science College JALNA (M.S.)

विषयानुक्रम

प्रस्तावना v
1. विषय बोध 1
2. पंचायती राज व्यवस्था का सशक्तिकरण 29
3. पंचायती राज के प्रारम्भिक प्रयास 53
4. राज स्तर पर पंचायती राज व्यवस्था 89
5. पंचायती राज में महिला का नेतृत्व 118
6. स्थानीय स्वशासन और कृषि विकास 142
7. स्थानीय विभाग और उनके दायित्व 157
8. स्थानीय स्वशासन और सामयिक चुनौतियाँ 168
9. स्थानीय एवं नगरीय सामाजिक प्रशासन और पंचायती राज 182
10. ग्रामीण विकास कार्यक्रम 196

हे तो बसवेश्वरांच्या
पाहायला मिळतात.
मा म्हणजेच महात्मा
असल्याचे संशोधन
. थोडक्यात भारतात
वर मात करण्यासाठी
श्वरांच्या बहुआयामी
उपयुक्त ठरेल असे

संविधानावर देखिल
ड बरोबरच, संस्कृत,
शोधन अभ्यासाअंती

वाखाली ऑक्टोबर
च्या हस्ते करण्यात

ऑगस्ट २००५.
थान- भालकी - २२

Book chapter (2)

२.

छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज क्रांतीकारक राजे

Indira Gandhi Arts, Commerce & Science College JALNA

डॉ. प्रमोद चव्हाण
मार्गदर्शक व लोकप्रशासन विभाग प्रमुख,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

भारतात २६ जून सामाजिक न्याय दिन म्हणून साजरा केला जातो. सामाजिक न्याय ही संकल्पना ही तुलनात्मक दृष्ट्या आधुनिक संज्ञा आहे. ती समाजाच्या एक लोक विभागाला न्याय आणि सभ्यपणाची वागणूक देणे हे सूचित करते. या संज्ञेमध्ये अशी सामाजिक व्यवस्था गृहित धरलेली असते की, जी भेदभाव विरहित आणि लोकाभिमुख असेत. ज्या समाज व्यवस्थेत समाज जीवन आणि सामाजिक संस्थांच्या सामाजिक, आर्थिक आणि इतर पैलूमध्ये विषमता आणि अन्याय अस्तीत्वात नसतो.

छत्रपती शाहू महाराजांचा अभ्यास करतांना संशोधकासमोर अनेक प्रश्न उभे राहतात शाहू महाराज कोण होते ? ब्राह्मणशाही विरोधात होते का ? त्यांनी मराठाशाही निर्माण केली का ? शोषित , पिडित , वंचित, दलित उध्दारक होते का? तर ते समाजक्रांतीकारक होते. हे त्यांच्या कार्य चरित्रावरुन सिध्द करता येते हे सिध्द करतांना शाहू महाराजांच्या समाजक्रांतीचे मुल्यमापन कसे करायचे असे अनेक प्रश्न संशोधक अभ्यासकासमोर उभे राहतात.

कोणत्याही समाजसुधारकाच्या समाजसुधारणेचा अभ्यास करतांना एक महत्वाचे सुत्र लक्षात घेतले पाहिजे. त्यांच्या समाजकारणाचा अभ्यास तीन घटक पाहुन केला जातो.

१. समाज सुधारकाने मांडलेले सामाजिक तात्विक विचार कोणते, त्या आदर्श समाजाचे स्वरुप कोणते आहे थोडक्यात याला आपण सामाजिक विचार असे म्हणू.

२. ध्येय साध्य करण्यासाठी त्या सुधारकाने कोणते धोरण आखले ध्येय व व्यवहार यांचा संबंध कसा साधला व्यवहारिक तडजोडी, युक्तीवाद, मार्ग साधने, डावपेच, मुत्सद्दीपणा इत्यादी याला सामाजिक धोरण म्हणू.

३. धोरणांचा उपयोग करुन प्रत्यक्ष कोणते सुधारणाकार्य कार्य केले याला आपण प्रत्यक्ष कार्य म्हणू.

शाहू महाराज कर्त्ये सुधारक होते. प्रत्यक्ष कार्य करणाऱ्या कोणत्याही सुधारकाला सामाजिक विचार मांडावेच लागतात. आपल्याला शेवटी कुठे जावयाचे आहे हे सामाजिक विचारांनी ठरत असते. शाहू महाराजांनी आपले क्रांतीकारी विचार सुत्र रुपाने ग्रंथबध्द केलेले नाहीत. तर त्यांच्या विविध भाषणातून, पत्रातून, राजाज्ञातून आपल्याला ते विचार शोधावे लागतात.

सामाजिक विचार

शाहू महाराजांच्या क्रांतीचे चार मुलाधार होते. शिक्षण , श्रम, अर्थ आणि समाज या चार चा सरळ सरळ संबंध

BHARTIYA MAHAVIDYALAYA AMRAVATI

NAAC CGPA 2.95

NATIONAL CONFERENCE ON

Article 370 : Reality and Future

9 September 2019

Editor

Dr.Prashant Vighe

In Collaboration with

Bhartiya Mahavidyalaya, Amravati

&

Maharashtra Political Science and Public Administration conference

बलात्काराची कारणे आणि उपाय

प्रा.डॉ. नवनाथ एस. शिंदे,
समाजशास्त्र विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

प्रस्तावना :

भारतीय समाजामध्ये वेगवेगळ्या सामाजिक समस्या आहेत. त्यामध्ये स्त्रियांच्या समस्या मोठ्या प्रमाणावर आहेत. भारतीय समाज व्यवस्था ही पुरुषप्रधान असल्यामुळे स्त्रियांना समाजात सतत दुय्यम स्थान दिले जाते. एकीकडे धर्मशास्त्रामध्ये स्त्रियांना मानाचे स्थान देऊन तिची पुजा केली जाते. तर दुसरीकडे तिच्याकडे भोगवस्तू म्हणुन पाहिले जाते व दुय्यम वागणुक दिली जाते. आज जगभरामध्ये स्त्रियांमध्ये शिक्षणाचे प्रमाण वाढले आहे. स्त्रियांनी पुरुषांच्या बरोबरीने वेगवेगळ्या क्षेत्रामध्ये आपले स्थान निर्माण केले आहे. त्या प्रत्येक क्षेत्रात उतुंग भरारी घेत आहेत.हे होत असतांना स्त्रियांना भारतामध्ये आणि जगभरामध्ये स्वतः अस्तित्वासाठी, सुरक्षेसाठी लढा द्यावा लागत आहे. देशामध्ये आज स्त्रियांना सुरक्षितपणे समाजात वावरत येत नाही. सतत त्यांना कौटुंबिक हिंसाचारापासून ते सामूहिक बलात्काराच्या समस्येला बळी पडावे लागते. त्याचे प्रमाण वाढतांना दिसत आहे. बलात्काराच्या बऱ्याच घटना उघड होत नाहीत अनेक बलात्कार पिढीत स्त्रिया बदनामी होईल या भितीपोटी पोलीसाकडे तक्रार देत नाहीत. तक्रार दिली तरी लवकर न्याय मिळेल असेही नाही त्यामुळे अनेक पिढीत स्त्रिया तक्रार दाखल करीत नाहीत. त्याची अनेक उदाहरणेही आहेत. डिसेंबर २०१२ मध्ये दिल्लीत एका धावत्या बसमध्ये निर्भया या तरुणीवर पाश्वी बलात्कार करुन तिचा खुन करणाऱ्या चार ही आरोपींविरुध्द गुन्हा सिध्द होऊनही दोषींना फाशीची शिक्षा कोर्टाने दिली परंतु अजुनही त्याची अंमलबजावणी झालेली नाही अशी अनेक उदारहणे आहेत.

बलात्काराची समस्या ही देशातील अत्यंत संवेदनशील समस्या आहे. हैद्राबादमध्ये एका डॉक्टरवर झालेल्या बलात्कारानंतर देशामध्ये विशेषतः स्त्रियांमध्ये एक भितीचे वातावरणा निर्माण झालेले आहे. त्यामुळे ही समस्या गंभीर बनली आहे. त्यासाठी बलात्काराच्या समस्येस जबाबदार असणाऱ्या कारणांचा शोध घेवून त्यावर उपाय करणे आवश्यक आहे. भारतामध्ये आणि जगभरातील स्त्रियांना बलात्काराच्या भितीने धास्तावून सोडले आहे. बलात्काराची समस्या ही केवळ सर्वच प्रगत, अप्रगत, अशा सर्व समाजात अढळते. बलात्काराला जात, धर्म, वयाचे बंधन नाही. अगदी पाच- सहा वयाच्या लहान मुलींपासून ते ६५-७० वयाच्या वयोवृध्द स्त्रियांही बलात्काराच्या शिकार होतात. बलात्कार करणे ही एक सामाजिक व मासिक विकृती आहे. जॉन ड्रेआग यांच्या मतानुसार, ''बलात्कार म्हणजे बळाचा वापर करुन अथवा स्त्रीच्या संमतीशिवाय (इच्छेविरुध्द) तिच्याकडून लैंगिक सुख मिळविणे.'' भारतीय दंड संहिता ३७५ नुसार ''बलात्कार म्हणजे, स्त्रीच्या इच्छेविरुध्द, स्त्रीच्या संमतीशिवाय, स्त्रीया संमतीने पण ती संमती तिला मृत्युचे अथवा जखमी करण्याचे भय दाखवून मिळवणे, अशा प्रकारांनी स्त्रीशी केलेला संभोग होय.'' थोडक्यात बलात्कार म्हणजे स्त्रीयांच्या इच्छे विरुध्द अगर तीच्या संमतीविना तिच्याशी केलेला जबरी संभोग होय.

उद्देश : 'बलात्काराची कारणे आणि उपाय, या प्रस्तुत विषयावरील शोधनिबंधाचे प्रमुख खालील उद्देश राहिल आहेत.

१. बलात्काराच्या समस्येचे स्वरुप समजावून घेणे.
२. बलात्काराच्या कारणांचा शोध घेणे.
३. बलात्काराची समस्या सोडविण्यासाठी उपाय सुचविणे.

संशोधन पध्दती :

''बलात्काराची कारणे आणि उपाय'' हा शोधनिबंध दुय्यम स्त्रोतांवर आधारीत असून त्यासाठी आवश्यक असणारी माहिती संदर्भ ग्रंथ, शासकीय प्रकाशित अप्रकाशित आकडेवारी, वर्तमानपत्रे, शोधनिबंध, इंटरनेट, इत्यादी साधनांच्या माध्यमातून संकलित करुन माहितीचे विश्लेषण केले आहे.

बलात्काराची कारणे :

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका
विद्यावार्ता™

कन्या महाविद्यालय, मिरज.

The New Miraj Education Society's

Kanya Mahavidyalaya, Miraj

One Day National Multidisciplinary National Seminar

On

Emerging Trends and Issues in Social Sciences

Saturday, 1st February, 2020

Organized by

Department of Economics, Geography, History, Political Sciene, Psychology, Sociology and Physical Education & Sports

Editor

Prof. Babasaheb Sargar

Co-editor

Prof. Ramesh Kattimani

Volume II

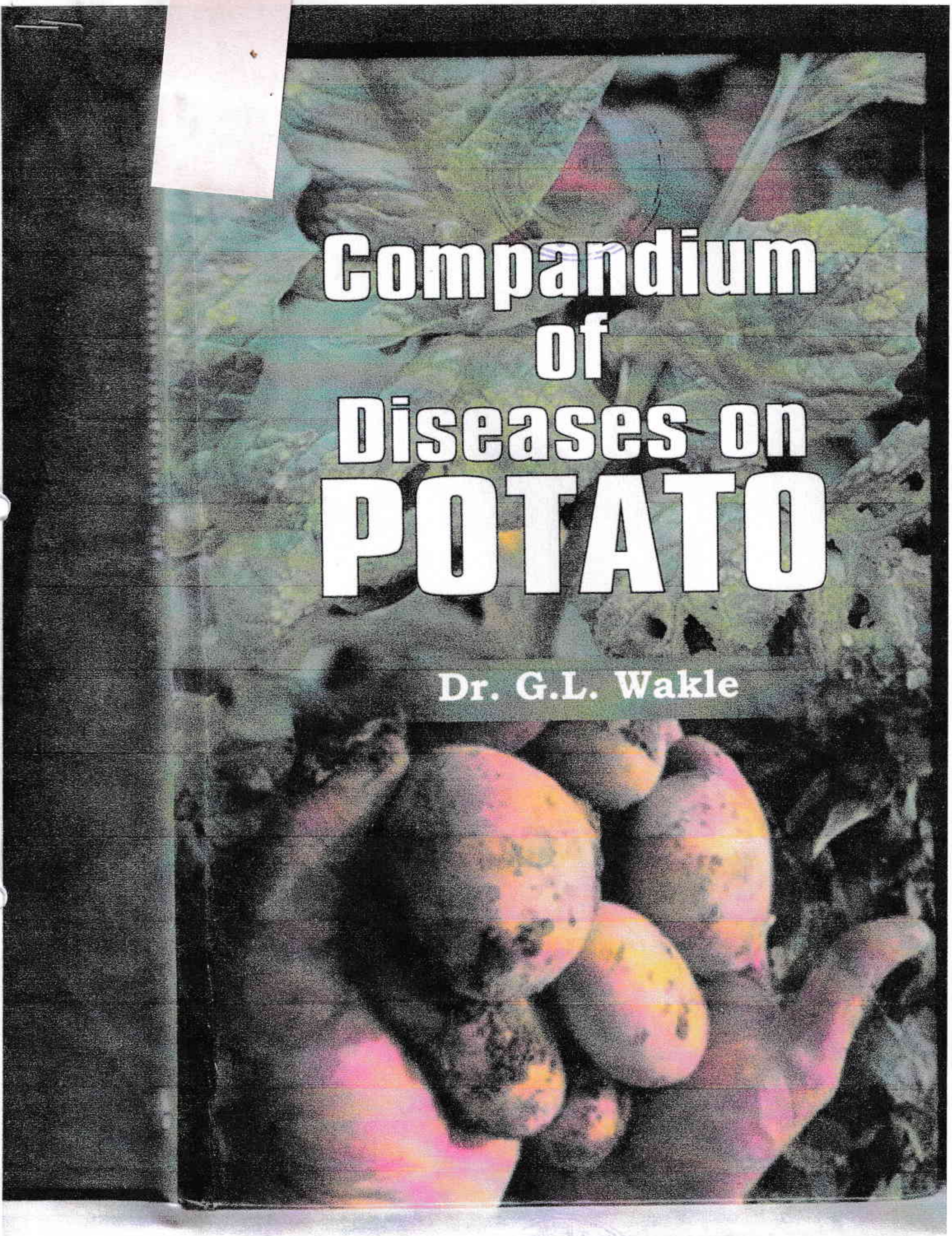

204

Compandium of Diseases on POTATO

The historically significant Phytophthora infestans (late blight) remains an ongoing problem in Europeand the United States. Other potato diseases include Rhizoctonia, Sclerotinia, black leg, powdery mildew, powdery scab and leafroll virus. Insects that commonly transmit potato diseases or damage the plants include the Colorado potato beetle, the potato tuber moth, the green peach aphid (Myzus persicae), the potato aphid, beet leafhoppers, thrips, and mites. The potato cyst nematode is a microscopic worm that thrives on the roots, thus causing the potato plants to wilt. Since its eggs can survive in the soil for several years, crop rotation is recommended. Increasing potato production while protecting producers, consumers and the environment requires a holistic crop protection approach encompassing a range of strategies – encouraging natural pest predators, breeding varieties with pest/disease resistance, planting certified seed potatoes, growing tubers in rotation with other crops, and organic composting to improve soil quality. Covering the most important pathogens of potatoes, this handbook provides clear, concise descriptions of the symptoms and cycles of diseases. The book will be a valuable reference source and textbook for researchers, extension workers, teachers, students, and growers interested in potato diseases.

Contents: Common Diseases on Potato in India • Storage Diseases of Potato • Preventing Potato Storage Diseases • Sustainable Potato Production • Mycoplasma • Pathology

Dr. Wakle Gautam Laxmanrao (M.Sc., Ph.D.) at present Associate professor and Head Department of Botany, R.M.I.G. College, Jalna (M.S.). He has seventeenth years Teaching and Research Experience. He is life member of Indian potato association's central potato research. Institute, Shimla (H.P.) LM 715/Region-6. Bionanofrontier; Journal's of Science and Technology. Mumbai and Plants Diseases Sciences. P.D. Agri. University Akola (M.S.).

He is author "Plant Protection of Medicinal Plant's"; Published by Oxford Book Company New Delhi. He participated in more than thirty national and international conferences, seminars and symposium.

He published 25th research paper in peer-reviewed/refereed national and international journal's.

Oxford Book Company
Publishers • Distributors • Exporters
Email: oxfordbookjpr@gmail.com
Website: www.oxfordbookcompany.com

ISBN 9789350303818

₹ 1895/-

Book - Dr. Wakle - 18-19

Introduction to Plant Pathology and Diseases Management

Arts, Commerce & Science

Dr. Wakle Gautam Laxmanrao

170

Introduction to Plant Pathology and Diseases Management

Plant Pathology deals with the diseases caused by fungi, bacteria, virus and nematodes and their management. The scientific principles involved in plant disease control, however came to light only with our understanding of the microbial nature of the diseases and the life cycle of the pathogens. Plant pathology is the scientific study of plant diseases caused by pathogens (infectious diseases) and environmental conditions (physiological factors). Organisms that cause infectious disease include fungi, oomycetes, bacteria, viruses, viroids, virus-like organisms, phytoplasmas, protozoa, nematodes and parasitic plants. Not included are ectoparasites like insects, mites, vertebrate, or other pests that affect plant health by consumption of plant tissues. Plant pathology also involves the study of pathogen identification, disease etiology, disease cycles, economic impact, plant disease epidemiology, plant disease resistance, how plant diseases affect humans and animals, pathosystem genetics, and management of plant diseases.

Contents: Fundamentals of Plant Pathology • Plant Diseases • Microbiology and Diseases Management • Disease Management

Dr. Wakle Gautam Laxmanrao (M.Sc., Ph.D.) at present Associate professor and Head Department of Botany, R.M.I.G. College, Jalna (M.S.). He has seventeenth years Teaching and Research Experience. He is life member of Indian potato association's central potato research. Institute, Shimla (H.P.) LM 715/Region-6. Bionanofrontier; Journal's of Science and Technology. Mumbai and Plants Diseases Sciences. P.D. Agri. University Akola (M.S.).

He is author "Plant Protection of Medicinal Plant's" and "Compendium of Diseases of Potato"; Published by Oxford Book Company New Delhi. He participated in more than thirty national and international conferences, seminars and symposium. He published 25th research paper in peer-reviewed/refereed national and international journal's.

ISBN : 9789350305973

₹ 2195/-

Oxford Book Company
Publishers • Distributors • Exporters
Email: oxfordbookjpr@gmail.com
Website: www.oxfordbookcompany.com

Book-Chapter - 18-19

संघर्ष हा अण्णाभाऊंच्या साहित्याचा प्राण बिंदू आहे. संघर्ष कशासाठी ? कुणासाठी ? आणि कोणाविरुद्ध ? हे प्रश्न त्यांच्या लेखनातून सहज येतात. अण्णाभाऊंच्या कथा कादंब-या मधला संघर्ष शोषण आणि व्यवस्थेच्या विरुद्ध आहे. तो कष्टकरी पीडित शोषित आणि वंचितांसाठी आहे. त्यांना न्याय व सन्मान मिळवून देण्यासाठी आहे. जागे झालेले अन्यायग्रस्त लोक हे संघर्षरत असतात. अन्यायग्रस्त समाज घटक नाईलाजाने गुन्हेगारीत सापडलेले असतात. परिस्थितीने निर्माण केलेल्या कोंडीतून सुटका करून घेण्यासाठी प्रसंगी त्यांना मिळेल ते शस्त्र हाती घ्यावे लागते. तो व्यूह फोडून बाहेर पडण्यासाठी त्यांना प्रचंड संघर्ष करावा लागतो. जगण्याच्या धडपडीतून त्यांच्या हातून गुन्हे घडतात. संघर्ष हा अण्णाभाऊंच्या नायक-नायिकांचा आत्मा आहे. खरेतर संघर्षाशिवाय समाज जीवनाला गतीच मिळू शकत नाही आणि गती मिळाल्याशिवाय समाजाचा पर्यायाने देशाचा उद्धार होत नाही. या भूमिकेतून पाहिल्यास शोषित, उपेक्षितांचा शब्दसैनिक म्हणून अण्णाभाऊ साठे चिरकाल स्मरणात राहतील.

संदर्भ संकेत :

१). अण्णाभाऊ साठे — वैजयंता

२). अण्णाभाऊ साठे — फकीरा

३). अण्णाभाऊ साठे — वारणेचा वाघ.

लोकसाहित्यिक अण्णाभाऊ साठे यांचे मराठी साहित्य निर्मितीमधील योगदान

प्रा.डॉ. दादासाहेब गिऱ्हे

(मराठी विभाग)

राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय,

जालना.

साहित्यिक, लोकशाहीर, साहित्यरत्न या नावांनी अण्णाभाऊ साठे ओळखले जातात. ग्रामीण पद दलित, लाचारीचे जिणे जगणारी माणसे त्यांच्या लेखणीचा विषय बनली होती. कथा, कादंबरी, नाट्यलेखन, पोवाडे अशा वेगवेगळ्या लेखन प्रकारात त्यांनी साहित्य निर्मिती केली. साहित्य हेच अण्णाभाऊ यांचे सर्वस्व होते. अण्णांच्या कांदबऱ्यांची भाषा खास त्यांच्याच जडणघडणीची आहे. तिला प्राचीन मराठी भाषेचा लाभलेला संदर्भ जसा आहे. तसाच लोकभाषेचाही मोठा आधार आहे. त्यांची भाषा प्रसन्न व ओघवती आहे. अण्णाभाऊ हे सामाजिक बांधिलकी मानणारे साहित्यिक आहेत. साहित्य हे समाज परिवर्तनाचे प्रचंड शस्त्र आहे असे ते मानत 'आवडी' या कांदबरीच्या प्रस्तावनेत ते म्हणतात मी जे जीवन जगत आहे व जे मी अनुभवले आहे तेच मी लिहितो आहे.

अण्णाभाऊ साठे यांनी मराठी भाषेत 30 कांदबऱ्या लिहिल्या आहेत त्यामध्ये फकिरा ही कादबरी समाविष्ट आहे जी 19 व्या आवृत्तीत आहे विशेषत: इ.स. 1961 मध्ये राज्य सरकारच्या उत्कृष्ट कादबरीचा

अण्णा भाऊ साठे यांचे जीवन व कार्य

© Author
No part of this book shall be reproduced, reprinted or transferred for any purpose whatsever prior permission of the Author in writing

First Edition: March 2019

Price - Free

9 789384 663216

ISBN: 978-93-84663-21-6

Published by RUT printer and publisher, 43, Kaushalyaaie, Priyanka Residency, Mantha Chaufulli, Jalna (M. S.) India 431203
Email: rut@rutpp.com

15	अण्णा भाऊ साठे यांची कविता डॉ.श्रीधर खामकर,	59-62
16	अण्णा भाऊ साठे एक थोर साहित्यिक डॉचंदनशिवे.प्रवीण बी.	63-64
17	अण्णा भाऊंच्या साहित्यातील स्त्री जीवन प्रो.डॉ. दिलीप अर्जुने, डॉ. उमेश मोगले, डॉ. बी. डी. तोटरे	65-66
18	संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीमध्ये अण्णाभाऊ साठे यांचे योगदान प्रा.डॉ.आईलवार आशा पुंडलिक	67 – 69
19	अज्जा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील स्त्री जीवन डॉ.शारदा जोंविदराव बंडे	70 - 73
20	अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यावर मार्क्सवादी विचारसरणीचा प्रभाव डॉ. बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे	74 – 84
21	अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य रेखा माधवराव सांभाळकर	85 – 88
22	संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीत अण्णा भाऊंसाठेचे योगदान डॉ. किशोर बिरकायलू , प्रा. सतीश लोंढे	89 – 90
23	साहित्यसम्राट लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे एक राजकीय कृतीशीलतेचे केंद्रबिंदू प्रा. डॉ. सुनील जे . भावसार	91 – 93
24	अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील स्त्री चित्रण डॉ.सिंधू सोलापुरे	94 – 98
25	**Writing the Rebel: A Reading of *Fakira* by Annabhau Sathe** Somnath Barure	99 – 104
26	अण्णा भाऊ साठे याचे शाहिरी वाड्मय मनिषा सुतार . करुणा वासणिक.	105 – 109
27	माझा रशियाचा प्रवास - एक आकलन प्रा. बोंतेवाड नागेश रामलू	110 – 112
28	अण्णाभाऊ साठे यांच्या विविध कादंबरीतील चित्रण संदीप भाऊराव उन्हाळे	113 – 116
29	उपेक्षितांचे शब्द सैनिक : अण्णाभाऊ साठे डॉ. भास्कर शिवलाल राठोड	117 – 119
30	लोकसाहित्यिक अण्णाभाऊ साठे यांचे मराठी साहित्य निर्मितीमधील योगदान प्रा.डॉ. दादासाहेब गिऱ्हे	120 – 122

Book Chapter— 18-19.

अण्णाभाऊ साठे व समाज जिवन

प्रा. पालवे रामनाथ सुर्यभान
इतिहास विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना
मो. 9421474386
Email ID : rspalve1969@rediffmail.com

Rashtramata Indira Gandhi Arts, Commerce & Science College JALNA (M.S.)

प्रस्तावनाः-

अण्णाभाऊ साठे हे प्रतिभासंपन्न शाहीर, कथालेखक, कादंबरीकार, म्हणून अण्णाभाऊ साठे यांना ओळखले जाते. प्रतिभा, कल्पना व सत्याचा सौंदर्यपूर्ण अविष्कार अण्णाभाऊच्या साहीत्यातून झालेला आहे. ग्रामीण, पद दलीत, पिडीत, उपेक्षीत, शोषीत, कामगार, सामाजिक दृष्टया नाकारलेले, या व्यक्तीविषयी त्यांनी आपल्या साहित्यातुन समाजाचे चित्रण केलेले आहे. साहीत्य हे समाजपरिवर्तनाचे हत्यार आहे. हे त्यांनी ओळखले होते म्हणून कथा, कादंबरी, वगनाटये, पोवाडे ही साहीत्य निर्मीती केलेले दिसते. आण्णाभाऊच्या साहीत्यातून सामाजिक परिस्थिती विषयी माहिती मिळते. आण्णाभाऊ हे एक सामाजिक बांधीलकी जोपासणारे साहीत्यीक होते. साहित्य हे समाज परिवर्तनाचे शस्त्र आहे त्यांनी ओळखले होते. फकीरा या कादंबरीतून अस्पृश्याचे दुःख त्यांचे जीवनातील प्रश्न याविषयी मत मांडले आहे. या कादंबरीतून सामाजीक चळवळीला प्रोत्साहन मिळते. डॉ. शरणकुमार लिंबाळे म्हणतात की, फकीरा या कादंबरीतून मातंग समाजाचे साहसी दर्शन घडविण्यासाठी लिहिलेली आहे.

अण्णाभाऊ साठे यांचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० रोजी सांगली जिल्हयातील वाटेगांव येथे झाला. यावेळी भारत हा देश विविध संस्थाना मध्ये विभागलेला होता. सांगली येथे पटवर्धन घराणे राज्य करीत होते. इ.स.१९२० मध्ये कोल्हापूर येथे (माणगाव) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा छत्रपती शाहू महाराजांनी सत्कार केला होता. येथे जमलेल्या हजारो दलितांना बाबासाहेबांनी संदेश दिला त्यामुळे सामाजिक परिवर्तनाचे वादळ येथून सुरु झाले. याच काळात अण्णाभाऊचा जन्म झाला.[१]

अण्णाभाऊला बंडखोरीची प्रेरणा मिळाली. अस्पृश्यांला बाबासाहेबांनी सामाजिक, आर्थिक राजकीय, शैक्षणीक व धार्मिक बंडखोरीची प्रेरणा दिली. अण्णाभाऊच्या साहीत्यातून मार्क्सवादी विचार दिसून येतात अण्णाभाऊची भाषा ही बंडखोरीची असून पेनाची लेखणी स्वाभीमानी होती. अण्णाभाऊना दारीद्रयात जीवन जगावे लागले. परंतू तत्व व विचाराशी कधीही तडजोड केली नाही. अण्णाभाऊचे साहीत्य रशिया, चीन येथील जरीबाला व भांडवलदार वर्गाला कळाले. इ.स. १९५८ मध्ये महाराष्ट्र दलित साहीत्य संमेलनाचे उदघाटक म्हणून भाषण केले. ते म्हणाले की "पृथ्वी ही शेषाच्या मस्तकावर तरलेली नसून दलित, श्रमीकांच्या तळहातावर तरलेली आहे."[२]

उद्दिष्टे :-

१. अण्णाभाऊच्या साहीत्यातून जी सामाजिक परिस्थिती रेखाटली तीचा अभ्यास करणे.

अण्णा भाऊ साठे यांचे जीवन व कार्य

© Author
No part of this book shall be reproduced, reprinted or transferred for any purpose whatsever prior permission of the Author in writing

First Edition: March 2019

Price - Free

9 789384 663216

ISBN: 978-93-84663-21-6

Published by RUT printer and publisher, 43, Kaushalyaaie, Priyanka Residency, Mantha Chaufulli, Jalna (M. S.) India 431203
Email: rut@rutpp.com

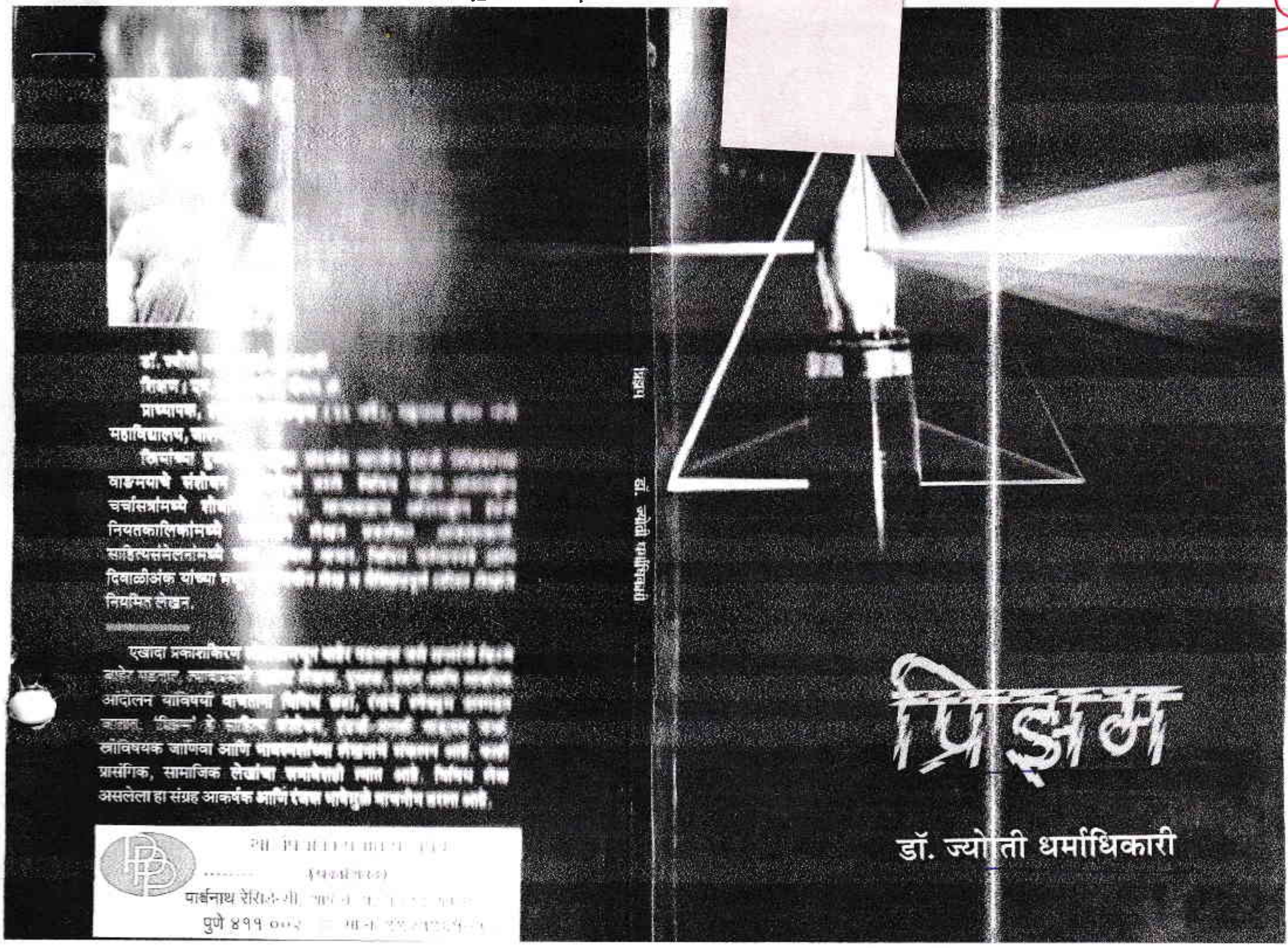

प्रिझम (ललित लेखसंग्रह)
डॉ. ज्योती धर्माधिकारी

◆

प्रकाशिका :
सौ. [illegible]
१३३२, शुक्रवार पेठ, पार्श्वनाथ रेसिडेन्सी,
शॉप नं. २, पुणे ४११ ००२

◆

© डॉ. ज्योती धर्माधिकारी

२६, [illegible], जालना
भ्रमणध्वनी : [illegible]
email : jyotijayantk@gmail.com

◆

प्रथमावृत्ती : [illegible] २०१७

◆

अक्षरजुळणी :
'अक्षरवेल'
सी १८, फ्लॅट नं. [illegible], पुणे ३०.

◆

मुखपृष्ठ :
सरदार जाधव

◆

मुद्रक :
श्रीगणेश मुद्रणालय
शनिवार पेठ, पुणे ३०

◆

किंमत : [illegible]

या पुस्तकाच्या प्रकाशनार्थ महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाच्या नवलेखक अनुदान योजनेत अनुदान मिळाले आहे. तथापि या पुस्तकातील विचारांशी मंडळ व राज्य शासन सहमत असेलच असे नाही.

Indira Gandhi Arts, Commerce & Science College
JALNA

ज्यांच्या विश्वास आणि पाठिंब्यामुळे
माझ्या शब्दांना झेप घेता आली,
त्या, माझे पती श्री. जयंत कुलकर्णी,
मुले चि. अक्षय, चि. चिन्मय यांना
सप्रेम समर्पित....

मानवाधिकार आणि सामाजिक न्यायाची : संविधनात्मक चिकित्सा

डॉ. प्रमोद त्र्यंबकराव चव्हाण

प्रस्तावना :

भारतीयांचा मानवी हक्क व सामाजिक न्यायासाठी स्वकियां विरुध्द लढा तर शेकडो वर्षापासून सुरु आहे अजून तो किती काळ चालवावा लागेल. हे सांगणे कढीण आहे. धर्माने लादलेल्या जन्माधारीत जाती, त्या जाती व्यवस्थेची असलेली उतरंड व या व्यवस्थेचा परिणाम म्हणून मनामनात कोरलेली विषमता या विरुध्दची खरी लढाई आहे. धर्म व्यवस्थेतील अमानवी प्रथेने , जातिय द्वेषाने महिला, दलित , पददलित, आदिवासी, बहुजनांचा जगण्याचा हक्क व सामाजिक न्याय नाकारला आहे.

संज्ञा : मानवी हक्क, सामाजिक न्याय, भारतीय संविधान,

उद्‌दिष्टये

१ मानवी हक्क आणि सामाजिक न्याय आधुनिक संज्ञेचा आढावा घेणे.

२ मानवी हक्क सामाजिक न्याय आणि भारतीय राज्यघटना यांचा परस्पर संबंध स्पष्ट करणे.

३ सरकारच्या धर्मनिरपेक्ष सर्वधर्मसमभाव जपवणूक तत्वाचा अभ्यास करणे.

४ बालकामगार, महिला, कामगार, शेतकरी , अल्पसंख्यांक, अनु.जाती, जमाती, आदिवासी इ. च्या मानवाधिकार व सामाजिक न्यायाचे मुल्यमापन करणे.

हेन्री डेव्हिड थोरे — या विचारवंताने '' मानवी हक्क '' हा शब्द प्रयोग सर्व प्रथम केला.

हक्क :

हक्कांना इंग्रजीत Right's (राईट) असा शब्द आहे त्याचा 'S' प्रत्यय काढला की, राईटचा अर्थ योग्य खरे न्याय असा अर्थ होतो. जे मागणीकरिता व मानवासाठी सदैव योग्य न्याय खरे असतात. तेच हक्क असतात. प्रत्येकाला नैसर्गीक अधिकार असतात व ते अदेय असतात शिवाय त्याची विभागणी करता येत नाही.

मानवाधिकार

रॅव्हम हाऊस विश्वकोश — '' मानवी अधिकार म्हणजे व्यक्तीला जन्माने प्राप्त झालेले अधिकार जे व्यक्तीला सन्मानासाठी सन्मानाने जगण्यासाठी अत्यावश्यक आहेत.'' व्यक्तीला आपला विकास करुन घेण्याचा प्रयत्न करतांना समाजातील इतर व्यक्तींचा विचार करणे आवश्यक असते. कारण समाजाशिवाय व्यक्तीला आपला विकास करुन घेण्याचा प्रयत्न करतांना समाजातील इतर व्यक्तींचा विचार करणे आवश्यक असते. कारण समाजाशिवाय व्यक्तींचा उत्कर्ष होणे शक्य नसते. व्यक्तीपेक्षा समाजाला महत्व आहे. सर्व समाजाचे हितसाधता आल्यास फारच उत्तम पण निदान बहुसंख्य

'लोकांचे हित' साध्य करता आले तरी सुध्दा इष्ट आहे.

न्याय :

न्याय मिळविणे हा प्रत्येक नागरिकांचा जन्म सिध्द अधिकार आहे. न्याय यास इंग्रजीत Justice असे म्हटले जाते Justice या शब्दाची उत्पत्ती लॅटिन भाषेतील श्रने शब्दापासून झाली आहे. श्रने या शब्दाचा अर्थ जोडणे किंवा संयोजित करणे होय.

ISBN - 978-81-924673-5-1

39. आर्थिक धोरण आणि विकास — 164
❖ डॉ. एस.एस. बिरंगणे

40. मानवाधिकार आणि सामाजिक न्यायाची : संविधनात्मक चिकित्सा — 168
❖ डॉ. प्रमोद त्र्यंबकराव चव्हाण

41. मानवी हक्क आणि सामाजिक न्याय — 174
❖ एम.व्ही. चावरे

42. मानवी हक्क व सामाजिक न्याय (विशेष संदर्भ :- भारत) — 176
❖ डॉ. दिलीप लालुप्रसादजी बंजारा

43. महाराष्ट्राच्या समतोल प्रादेशिक विकासाच्या प्रश्नावरील उच्चस्तरीय समितीचा अहवालाचे अवलोकन : विशेष संदर्भ मराठवाडा — 179
❖ डी.के. कटके

44. मानवी हक्क आणि विकास — 182
❖ डॉ. आशा नरसिंग गित्ते

45. मानवी हक्क आणि सामाजिक न्याय — 187
❖ डॉ. सय्यद कुरेशाबी नजीरसाब

46. हवामान बदलाची कारणे व उपाय : एक अध्ययन — 190
❖ डॉ. अशोक सोनकांबळे

47. स्त्रीयांवरील अत्याचार आणि मानवी हक्कांचे उल्लंघन — 193
❖ डॉ. पंचशील एकंबेकर
❖ संजय देबडे

48. राष्ट्रीय आरोग्य धोरण : एक मुल्यमापन — 197
❖ डॉ. रमेश सदाशिव वाघमारे
❖ डॉ. संजय गोविंदराव कांबळे

49. सार्वजनिक धोरणात समाविष्ट असलेले गतीशिलतेचे घटक — 200
❖ गजानन डी. चित्तेवाड

50. महाराष्ट्राच्या कृषी व औद्योगिक विकासात शासनाची भुमिका — 204
❖ डॉ. प्रतिभा उन्हाळे

51. मानवी हक्क व सामाजिक न्याय — 208
❖ एस.डी. दिक्षीत

ISBN - 978-81-924673-5-1

225

समकालीन भारतीय राजकारण :

महात्मा गांधी

ISBN No. 978-93-80899-08-4

संपादक :
डॉ.रमेश रामराव बैनवाड (पाटील)

प्रकाशन :
३० जानेवारी २०१७

©प्राचार्य, नूतन महाविद्यालय, सेलू. जि. परभणी.

प्रकाशक :
आदित्य पब्लिकेशन्स
७३, वरदानंद संकुल, अशोकनगर, नांदेड.

मुखपृष्ठ :
सतीश कुलकर्णी

मुद्रक :
मयूर प्रिंटर्स
पार्थ संकुल, कैलासनगर,
नांदेड – ४३१६०५.

मूल्य :
रु. ३००

या पुस्तकात प्रकाशित झालेल्या लेखातील मतांशी संपादक, प्रकाशक सहमतच असतील असे नाही.

ज्ञान-विज्ञानं विमुक्तये

नूतन महाविद्यालय, सेलू

UGC Sponsored
One Day Interdisciplinary National Conference
on

"Contemporary Indian Politics and Relevance of Gandhian thought"

Monday
30th January, 2017

Organized by
Gandhian Study Centre
Nutan Mahavidyalaya Selu,
Dist:Parbhani-431503 (Maharashtra)

(Re-accredited by NAAC with "B" Grade)
Affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.

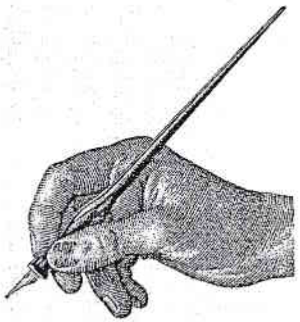

भारतातील शैक्षणिक प्रशासन

Educational Administration in India

डॉ. प्रमोद चव्हाण

विभागप्रमुख लोकप्रशासन राष्ट्रमाता

इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रकाशक

चिन्मय प्रकाशन,

सवणेकर बिल्डिंग, जिजामाता कॉलनी,

पैठणगेट, औरंगाबाद. मो. ९८२२८७५२१९

Email : chinmayprakashan@gmail.com

अक्षरजुळवणा

ज्ञानेश्वर के. सुस्त

वेदिका टाईपसेटर्स,

औरंगाबाद

© सुरक्षित

सौ. रेखा प्रमोद चव्हाण

२ मार्च २०१७

मुद्रक

ओंकार प्रिंटर्स

औरंगाबाद.

मुखपृष्ठ :

अपूर्वा ग्राफिक्स

किंमत : १७०/-

ISBN : 978 - 93 - 84593 - 22 - 3

''शिक्षणाने सामाजिक न्याय मिळेल'' हे सत्य मानून ग्रामीण भागातील तमाम बहुजन विद्यार्थ्यांना शिक्षणाची संधी जालना शहरात उपलब्ध करून देणारे प्रथम मंडलस्थभं निर्माते

तसेच

ओ.बी.सी. भूषण

तथा

अध्यक्ष - भगवान शिक्षण प्रसारक मंडळ, गेवराई

मा. नारायणराव मुंढे

यांच्या लिखानाची प्रेरणा मला सदैव मिळत राहावी...

आणि

मानव सेवा हीच ईश्वर सेवा आहे. कार्यमग्न राहून विद्यापीठ क्षेत्रात आडलेल्यांचे प्रश्न पोटतिडकीने सोडविणे हा आपला स्वभाव आहे. शिस्तबद्ध प्रसंगी कठोर कार्य पद्धत हे आपले वैशिष्ट्ये प्रशासनात रुजावे या विचारांना प्रमाण मानणाऱ्या गुरूवर्या, मातृतुल्य

मा.डॉ. प्रतिभा पाटील

यांची प्रेरणा माझी ऊर्जा बनावी....

यांना अत्यंत आदरपूर्वक अर्पण.

अनुक्रमणिका

	प्रकरणाचे नांव	लेखक	पृ. क्र.
	…ा	प्राचार्य डॉ. वसंत बिरादार	०८
०२.	THE GREAT WARRIOR CHHATRAPATI SHIVAJI RAJE'S LEADERSHIP STYLE	Dr. B. K. Shep	१६
०३.	SHIVAJI MAHARAJ: THE EPITOME OF MORALITY	Sayali Suravkar	२५
०४.	शिवकालीन सैन्य प्रशासन	डॉ. श्रेया संजीव दाणी	३४
०५.	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे जलव्यवस्थापन विषयक धोरण	डॉ. गणेश गोविंद माने	४१
०६.	शिवरायांच्या स्वराज्याचे आधारस्तंभ: अष्टप्रधानमंडळ	डॉ. सविता मुंडे	४५
०६.	छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या कोंढाणा मोहिमेची युद्धनीती	श्री. सुरेश नामदेव दांडगे	५०
०७.	शिवकालीन बागलाणचे स्वरूप व लष्करी महत्त्व	प्रा. संदीप भामरे	६०
०८.	भारतातील सर्वप्रथम आरमाराचे जनक: छत्रपती शिवाजी महाराज	प्रा. जया यशवंत बाविस्कर	६४
०९.	छत्रपती शिवाजी महाराजांची आदर्श गुप्तचर यंत्रणा	डॉ. मधुकर विठोबा जाधव	७४
१०.	शिवकालीन अर्थव्यवस्था	प्रा. डॉ. एल. एच. पाटील	८२
११.	छत्रपती शिवरायांचे वन व पर्यावरण धोरण	श्री. योगेश खंडेराव पाटील	९५
१२.	छत्रपती श्री शिवाजी महाराज- व्यवस्थापन गुरू	प्रा. डॉ. मधुकर गणेश मोकाशी	९८
१३.	लोककल्याणकारी राजा शिवछत्रपती	प्रा. डॉ. हंसराज दत्तात्रय भोसले	१०८

शिवरायांच्या स्वराज्याचे आधारस्तंभ: अष्टप्रधानमंडळ

डॉ. सविता मुंडे
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

संपूर्ण भारतात नवे तर विदेशातसुद्धा छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या राज्यकारभाराचे दाखले देतात याचे मुख्य कारण म्हणजे छत्रपती शिवाजी महाराजानी स्थापन केलेलं अष्टप्रधानमंडळ होय.

स्वतंत्र साम्राज्याचे स्वप्न साकार करणारे स्वराज्य संस्थापक श्री छत्रपती शिवाजी महाराज. त्यांनी शून्यातून केलेली स्वराज्य निर्मिती ही सर्वांसाठी प्रेरणादायी आहे. शिवाजी महाराज आदर्शवत स्वराज्य कारभार यशस्वी करण्यात ठरलेले महाराष्ट्राचे पहिले छत्रपती आहेत. शिवरायांना स्वराज्य निर्मिती करता आली ती म्हणजे मावळे आणि योग्य साथीदारांच्या सोबतीने इ.स.वी सन १६७४ मध्ये शिवरायांचा राज्याभिषेक करण्यात आला. संपूर्ण महाराष्ट्रातील रयतेला राजा छत्रपती मिळाला. राज्यकारभार शिस्तीने चालावा, स्वराज्य जनता सुखा समाधानाने नांदावे, यासाठी महाराजांनी अष्टप्रधान मंडळाची निर्मिती केली. यासाठी केली की राज्यकारभार हा स्वतंत्र आणि लोकशाही राज्याचा पुरस्कार केलेला होता. छत्रपती हे स्वराज्याचे सार्वभौम व सर्वसत्ताधारी होते. त्यांच्यावर कोणाचेही नियंत्रण नव्हते. राज्याच्या सर्व क्षेत्रात त्यांची निरंकुश सत्ता चालत होती. पण शिवरायांच्या स्वराज्याचा मुख्य हेतू प्रजाहित असल्याने स्वराज्याची जनता ही शिवरायांच्यासाठी जीव ओवाळून टाकत होती. जरी त्यांनी राज्यकारभाराची सर्व सत्ता स्वतःच्या ठिकाणी केंद्रित केलेली होती, परंतु आपल्याला मदत करण्याकरिता आणि कारभार कार्यक्षम रीतीने चालविण्याकरिता शिवाजीने आठ मंत्र्यांचे किंवा अष्टप्रधानांची नेमणूक केलेली होती. स्वराज्याचा डोलारा सांभाळण्यासाठी शिवाजी महाराजांनी अष्टप्रधान पद्धती स्वीकारली, पण न्यायदानाचे अंतीम अधिकार छत्रपतींकडेच ठेवले होते. राज्यकारभाराची निरनिराळी कामे त्यांनी या मुख्य अष्टप्रधानमंडळ मंत्र्यांकडे सोपवली होती. ते मंत्री आपल्या कामाबद्दल वैयक्तिकरित्या छत्रपतींना जबाबदार असत. राज्याभिषेकावेळी अष्टप्रधान मंडळाची

ISBN No. 978-81-953976-5-5

संपादक
डॉ. बब्रुवान केरबाजी मोरे
इतिहास विभाग प्रमुख,
महात्मा फुले महाविद्यालय, अहमदपूर जि. लातूर
मो. ९९२३३५१६७८

प्रकाशक
सिद्धी पब्लिकेशन हाऊस
६२४, बेलानगर, भावसार चौक,
तरोडा (खु.) नांदेड – ४३१ ६०५.
मो. ९६२३९७९०६७

मुद्रक
अनुपम प्रिंटर्स, श्रीनगर, नांदेड.
मो. ९१७५३२४४३७

प्रथमावृत्ती : ३ डिसेंबर २०२१

सर्वाधिकार : महात्मा फुले महाविद्यालय, अहमदपूर जि. लातूर

मुखपृष्ठ : सौ. पल्लवी शेटे

मुद्रित शोधन : डॉ. अनिल मुंढे
अक्षर जुळवणी : डॉ. राजेश उंबरकर

मूल्य : ३५०/-

ISBN No. 978-81-953976-5-5

संपादक
डॉ. बब्रुवान केरबाजी मोरे
इतिहास विभाग प्रमुख,
महात्मा फुले महाविद्यालय, अहमदपूर जि. लातूर
मो. ९९२३३५१६७८

प्रकाशक
सिद्धी पब्लिकेशन हाऊस
६२४, बेलानगर, भावसार चौक,
तरोडा (खु.) नांदेड – ४३१ ६०५.
मो. ९६२३९७९०६७

मुद्रक
अनुपम प्रिंटर्स, श्रीनगर, नांदेड.
मो. ९१७५३२४४३७

प्रथमावृत्ती : ३ डिसेंबर २०२१

सर्वाधिकार : महात्मा फुले महाविद्यालय, अहमदपूर जि. लातूर

मुखपृष्ठ : सौ. पल्लवी शेटे

मुद्रित शोधन : डॉ. अनिल मुंढे
अक्षर जुळवणी : डॉ. राजेश उंबरकर

मूल्य : ३५०/-

Int Jr. 21-22.,

1

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -7.675,Issue NO, 320 (CCCXX))
ISSN : 2278-9308
October, 2021

ब्रिटिश कालीन भारतातील कृषीविषयक व्यवस्था आणि त्याचे परिणाम

कु.शिंदे वसुंधरा दिवानराव
(संशोधक विद्यार्थीनी)
सुमन हॉस्पीटल शेजारी शिवाजीनगर
सिल्लोड. ता.सिल्लोड. जि.औरंगाबाद

डॉ. सविता मुंढे
(मार्गदर्शक)
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी
कॉलेज जालना.

E-mail Id- vasushinde06@gmail.com,Mo.no. 8605399800

प्रस्तावना

भारतावर परकीय आक्रमणे प्राचीन काळापासुन होत गेली आधुनिक काळात युरोपियनांचा भारतात प्रवेश झाला. त्यांचा मुख्य हेतु व्यापार करण्याचा होता. व्यापाराबरोबर त्यांच्या भारतात वसाहती स्थापन झाल्या. मात्र या व्यापार स्पर्धेत ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीने भारतातील व्यापारी तसेच राजकीय वर्चस्वाच्या स्पर्धेत निर्णायक यश मिळविले. व्यापारी धोरणाने भारतात आलेल्या ब्रिटिशांनी साम्राज्य प्रस्थापित करुन भारताचे मोठया प्रमाणावर आर्थिक शोषण केले. यामध्ये मोठया प्रमाणात कृषी विषयक धोरणावर बदल घडुन आला.

साम्राज्यवादी मनोवृत्तीच्या इंग्रजांनी भारतीय कृषी व्यवस्थेत व्यापक स्वरुपाचे बदल केले नव्या भु-धारण पध्दती, मालकी हक्काच्या नव्या कल्पना, वहिवाटीतील बदल, राज्याकडुन अधिकाधिक भू-राजस्वाची मागणी हयामुळे ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत व सामाजिक संबंधात घडुन आलेल्या परिवर्तनामुळे कृषीक्षेत्र ढवळून निघाले आणि त्यात विकृत आधुनिकीकरण आले.

भारतावरील कंपनीच्या शासनकाळात कृषीबाबत कंपनी सरकारचे धोरण एकाच उदिष्टावर केंद्रीत झाले होते. भारत कृषीप्रधान देश असल्यामुळे जमीन महसुल हा उत्पन्नाचा महत्वाचा भाग होता. भारताची आर्थिक लुट करावी या उद्देशाने प्रेरित झालेल्या ब्रिटिश सरकारने जास्तीत जास्त महसुल पदरात पाडुन घेण्याच्या हेतुने आपले महसुलविषयक धोरण निर्धारित केले. हे धोरण सर्वत्र सारखे नव्हते. ते देशाच्या निरनिराळ्या भागात भिन्न स्वरुपाचे होते. तसेच परिस्थिती नुसार काही अंशी त्यात बदल होत गेले. इंग्रजानी भारतात राबविलेल्या जमीन महसुल पध्दती शेतकऱ्यांसाठी हिताच्या नव्हत्या. शेतीच्या क्षेत्रात इंग्रजांनी आर्थिक साम्राज्यवाद चालु केला. शेतीचे व्यापारीकरण केले. युरोपियन बाजारपेठेत कापुस, चहा, निळ, कॉफी, विविध मसाल्याच्या वस्तु यांना प्रंचड मागणी होती. ही मागणी पुर्ण करण्यासाठी भारतीय शेतकऱ्यावर सदर पिकांचेच उत्पादन घ्यावे याची सक्ती केली. हा व्यापार व मिळणारा महसुल प्रंचड होता. तरी सुध्दा इंग्रजानी भारतीय शेतीसाठी कोणत्याही सुधारणा केल्या नाहीत. परिणामी भारतीय शेती मागास राहिली. शेती उत्पन्नात वाढ नसताना ही इंग्रजानी शेतसारा वाढवत नेला. इंग्रज सरकार, सावकार जमिनदार आणि इंग्रज व्यापारी यांनी भारतीय शेतकऱ्यांचे प्रंचड आर्थिक शोषण केले.

उद्दिष्टये

१) ब्रिटिशकालीन भारतीय कृषी विषयक व्यवस्थेचा अभ्यास करणे.
२) ब्रिटिश सरकारने शेती विषय राबलेल्या धोरणाच्या परिणामाचा शोध घेणे.
३) ब्रिटिशानी केलेल्या जमीन महसुल पध्दतीच्या गुणदोषाची चर्चा करणे.

गृहितके

१) भारतीय अर्थव्यवस्था कृषीप्रधान होती.
२) ब्रिटिशांनी साम्राज्यवादी मनोवृत्तीतुन भारतीय शेतकऱ्यांचे प्रचंड आर्थिक शोषण केले.

विषय विवेचन

☆ **१९ व्या शतकातील कृषी व्यवस्था**

तत्कालीन भारतातील ८० टक्के लोक शेतीवर अवलंबून होती. शेती हा ग्रामीण समाजव्यवस्थेचा कणा होता. भारतीय शेती पध्दती पारंपारिक होती. या काळातील शेतीची साधने जुनाट, पारंपारिक पध्दतीची होती. त्यामुळे मर्यादित कृषी उत्पन्न मिळत असे. इंग्रजानी भारतात

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -7.675,Issue NO, 320 (CCCXX))
ISSN : 2278-9308
October, 2021

सत्ता स्थापन केल्या नंतर इंग्लंड मधील कारखान्यांना लागणारा कच्चा माल पुरवठा करण्यासाठी कापुस, मसाले पदार्थ, ताग, चहा, निळ. मसाले पदार्थ इ. शेतमाल उत्पादीत करण्याकरिता भारतीय शेतकऱ्यावर सक्ती केली. इंग्रजांनी आपल्या फायदयासाठी शेतीचे व्यापारीकरण केले. त्यामुळे ग्रामीण स्वयंपूर्णता नष्ट झाली. नवीन महसुल पध्दतीमुळे भारतातुन मोठया प्रमाणावर संपत्ती इंग्लंडला नेणे शक्य झाले. भारतीय शेतकरी हा अडाणी, अंधश्रध्दाळू नवीनमार्ग न स्विकारणारा, दारिद्र व कर्जाच्या कात्रीत अडकलेला, सरकारने कोणतीही मदत न केल्याने दरिद्री नारायण म्हणून ओळखला जाई. जमीन मालकी, न्यायदान व जमीन महसूल पध्दती एवढयापुरते सरकार शेती संबंधी कामकाज करीत असे.

सन १८६४ ते १८६५ या काळात आसाम, बंगाल, व बिहार या प्रांतात भिषण दुष्काळ पडले. दुष्काळावर मात करण्यासाठी सरकारला खास प्रयत्न करावे लागले. सरकारच्या दुष्काळ निवारण समितीने खास दुष्काळावर मात करण्यासाठी स्वतंत्र कृषी खाते स्थापन करण्याची शिफारस केली. परंतू सरकारने या शिफारसीकडे लक्ष दिले नाही. १८७१ मध्ये इंग्रज सरकारने कृषी, महसुल आणि वाणिज्य असे एक स्वतंत्र खाते निर्माण केले. पण या खात्यास शेती सुधारणा करता आल्या नाहीत. कृषी विषयक आकडेवारी, शेती परिषदा, आयोग स्थापण्यापलिकडे काही केले नाही. सन १८८१ मध्ये कृषी खात्याचे पुर्न:जीवन करण्यात आले. व शेती उत्पादन वाढविण्यासाठी अनेक योजना राबविण्याचा निर्ण घेण्यात आला. केंद्राचे मुख्य खाते हे प्रांतीय खात्यांना मार्गदर्शन करणार होते. तर प्रांतीय खाती ही शेती संशोधन प्रयोग आणि विकास पाहणार होती. या कालखंडात सिंध, वायव्यप्रांत, बंगाल, मुंबई, मध्यप्रदेश व मद्रास प्रांतात कृषी खातीनिर्माण करण्यात आली. तरी देखील भारतीय शेतीचा विकासाचा वेग गतीहिन होता. कारण इंग्रज सरकारचे धोरण ठाम व कार्यक्षम नव्हते. पुढे इंग्रजांनी भारतात जमीन महसुलाच्या पध्दती आणल्या व त्या भारतात सक्तीने राबविल्या.

नव्या भू-धारण पध्दती :

प्रारंभीचे ब्रिटिश शासक भारताला आपली एक विशाल जागीर समजत होते. म्हणून भारतातून जास्तीत जास्त पैसा उपटण्याच्या तत्वाला ते चिकटून राहिले. पण त्यामुळे शेतकऱ्याच्या दृष्टिने पिकांना लागलेला खर्च आणि मजूरीच जेमतेम निघत होती. ग्रामीण जनतेकडे पुर्ण दुर्लक्ष करण्यात आले. भूमीकराचा लिलाव करुन जास्तीत जास्त कर देणाऱ्याला जमीन देण्यात येत असे. अशी व्यक्ति प्रती-उत्पादक बनत असे. बरीच जमीन पडीत राहु लागल्याने कृषी उत्पादन कमी झाले. देशात दुष्काळाची परिस्थिती निर्माण झाली. म्हणूनच भारत आणि इंग्लड सरकारने भूमीकर पध्दतीवर गंभीरपणे विचार करुन भारतात वेगवेगळया भू-धारण पध्दतीचा अवलंब केला. भू-धारण हया शब्दात संबंधित अटी येतात ज्या आधारावर जमीनदार किंवा शेतकऱ्याला राज्याकडून जमीन मिळते. ढोबळ मानाने इंग्रजांनी जमीनदारी, महालवारी,आणि रयतवारी हया तीन प्रकारच्या भू-धारण पध्दतीचा भारतात अवलंब केला. कायम जमीनदारी पध्दती बंगाल,बिहार,ओरिसा,बनारस विभाग,उत्तर कर्नाटक येथे लागू करण्यात आली. भारतातील ब्रिटिश प्रदेशांपैकी जवळ जवळ १९% टक्के क्षेत्र त्यामुळे व्यापले गेले. महालवारी पध्दती उत्तर प्रदेशाच्या बहुतांश भागात, मध्यभारत क्षेत्र, पंजाब येथे लागु झाली आणि त्यामुळे ३०% टक्के प्रदेश प्रभावित झाला. रयतवारी पध्दतीचा अवलंब मुंबई व मद्रास इलाख्यातील मोठा भूभाग, आसाम आणि इतर ठिकाणी करण्यात आला व त्यात अंदाजे ब्रिटिश भारताचा ५१% टक्के भाग सामाविष्ट झाला.

१) कायमधारा पध्दत :-

अगदी प्राचीन काळापासुन जमीन महसुल ही बाब त्या त्या प्रदेशाचा आर्थिक कणा होता. भारतातील ग्रामीण भाग याचा महत्वाचा घटक होता. त्या काळातील जमीनीवर वैयक्तीक मालकी, सामुदायिक मालकी व राज्य सरकारी मालकी असे जमीन मालकी हक्काचे तीन प्रकार होते.

समतावादी लोकराजा – राजर्षी शाहू

प्रा. सचिन जयस्वाल
राज्यशास्त्र विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना

प्रस्तावना –

आधुनिक भारताच्या इतिहासातील खरा कर्तव्यनिष्ठ समतावादी लोकराजा म्हणजे लोकराजा राजर्षी शाहू होत. पिढ्यांनपिढ्या शिक्षणापासून वंचित असणाऱ्या मागासवर्गीय जातीजमातींना शिक्षणाच्या संधी प्राप्त करून देणारा, शिक्षणाशिवाय स्वराज्यात खरीखुरी लोकसत्ता अस्तित्वात येणार नाही म्हणून प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करणारा हा शिक्षणप्रसारक. विविध जातीजमातींच्या विद्यार्थ्यांसाठी वसतिगृहे उभी करणारा एक समाजसुधारक. आंतरजातीय विवाहाला मान्यता देणारा व कायदे करून त्याप्रमाणे स्वतःच्या नात्यातील विवाह घडवणारा एक कर्ता समाजसुधारक. १९०२ साली कोल्हापूर संस्थानातील सरकारी नोकऱ्यात पन्नास टक्के जागा राखीव ठेवणारा एक समतावादी लोकराजा अशी या राजाची प्रतिमा आहे.

छत्रपती शाहू महाराजांनी अनेक ध्येयाधोरणे स्वीकारली. रयत निद्रिस्त अवस्थेमध्ये, अडाणी, गरीब,व जाती संस्थेत गुरफटलेली होती. सामान्य माणसामध्ये जागृती निर्माण करणे, त्यांचे राहणीमान सुधारणे, त्यांची गरिबी कमी करणे, त्याला त्याच्या शक्तीची जाणीव करून देणे, त्याचे राहणीमान उंचावणे, त्याला शिक्षण घेण्यासाठी प्रेरित करणे, त्याला विविध उद्योग धंदे करण्यासाठी पूरक अशी परिस्थिती निर्माण करून देणे असे अनेक हेतु महाराजांच्या समग्र प्रयत्नामागे होते. त्यामागे त्यांचे आर्थिक विचार व कृतींची जोडही होती.

१.आर्थिक धोरण

छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांनी सर्वप्रथम बहुजन समाजातील व्यक्तींचे आर्थिक जीवनमान सुधारण्याचा प्रयत्न केला. त्यासाठी त्यांनी संस्थांनातील सत्ता, संपत्ती व साधनसामग्री यांचा वापर अत्यंत तळमळीने प्रजेच्या कल्याणासाठी केला. आर्थिक प्रगतीमध्ये मानव घटक हा अत्यंत महत्वाचा असतो. शेती, सहकार, उद्योग, व्यापार, वाहतूक, दळणवळण, शिक्षण, आरोग्य, श्रम, मानवी गुंतवणूक यासारख्या अर्थशास्त्रामध्ये महत्वाच्या मानल्या गेलेल्या अनेक क्षेत्रातील महाराजांची कामगिरी त्यावेळेसच्या भारतात अपूर्व अशीच ठरते. सामान्य तळागाळातील उपेक्षित माणूस केंद्रबिंदू मानून त्याची एकाच वेळी वैचारिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतीक, शैक्षणिक,आरोग्यविषयक, कला, मनोरंजन विषयक क्षेत्रात प्रगति होण्यासाठी महाराजांनी प्रयत्न केले. शेतीच्या विकासासाठी त्यांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले. ब्रिटिश हिंदुस्थानात जवळपास ८०% समाज हा उपजीविकेसाठी शेतीवर अवलंबून होता. कोल्हापूर संस्थानात जवळजवळ सर्वच लोक शेतीवर आपली उपजीविका करीत होते. संस्थांनातील नैसर्गिक व मानवनिर्मित अशा संकटाशी झगडत एक सतत असा प्रयत्न शेतीच्या प्रगतीसाठी केला. राधानगरी धरण बांधून त्यांनी आपल्या उपदेशास कृतीची महान जोड दिली. भारतातील शेतकरी अत्यंत गरीब, अज्ञानी, परंपरागत शेती करणारा आहे. त्याच्या शेतीचा आकार लहान आहे. इतर देशांशी तुलना करता भारतातील शेती उत्पादकता अत्यंत कमी आहे. शेतकऱ्याचा शेतमाल विकण्यासाठी संघटनेचा अभाव आहे. अशा परिस्थितील शेतकऱ्याचा विकास करण्याचा प्रयत्न महाराजांनी केला. त्यासाठी त्यांनी शेती संशोधन, लागवडीचे विविध प्रयोग, भांडवल पुरवठा, शेतीविषयक प्रदर्शने, आदर्श शेतीचे प्रयोग, शेतीचे आधुनिकीकरण, जोड व्यवसाय, सहकारास प्रोत्साहन, किंग एडवर्ड अग्रिकल्चरल इंस्टीट्यूट, शेतीला पाण्याची जोड या सर्वांवर भर दिला.

1

Jaiswal.

2021-22

4

Book Chapter

छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज यांचे आर्थिक विचार

Science College · Rashtramata Indira Gandhi Arts, Commerce &

संपादक

प्रा. डॉ. परशुराम पाटील

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, श्री योगानंद स्वामी कला महाविद्यालय,
वसमतनगर, जि. हिंगोली

सिध्दी पब्लिकेशन हाऊस, नांदेड

CS CamScanner

Chapter S.S.D

ISBN: 978-81-929628-3-2

CHAPTER.14

GRAVITATIONAL ENERGY

Gandhi Arts, Commerce & Science College • Rajura, Chandrapur (M.S.)

14.1. INTRODUCTION

The earth can be imagined to be a sphere made of a large number of concentric spherical shells with the smallest one at the center and the largest one at its surface. A point outside the earth is obviously outside all the shells. Thus, all the shells exert a gravitational force at the point outside just as if their masses are concentrated at their common center according to the result stated in the last section. The total mass of all the shells combined is just the mass of the Earth. Hence, at a point outside the earth, the gravitational force is just as if its entire mass of the earth is concentrated at its center.

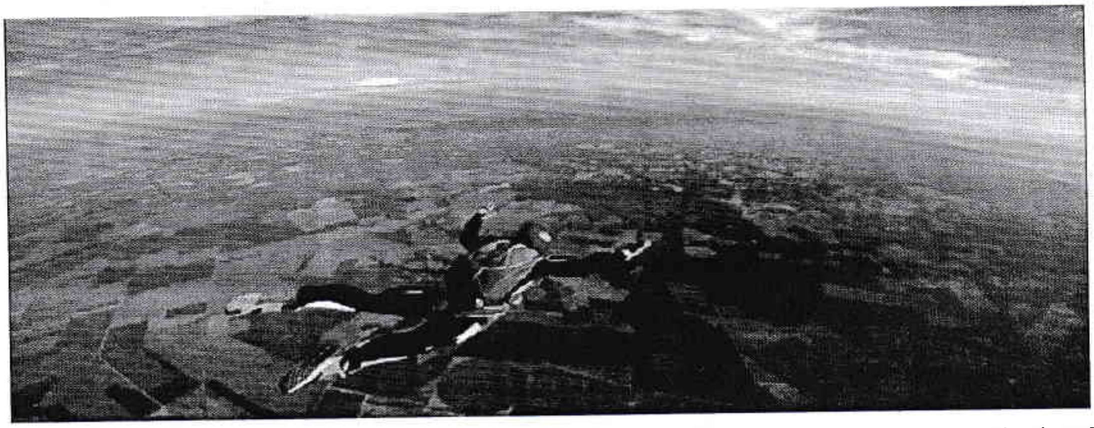

A body falls from a certain height, it attracted to earth with a force called gravitational force. Gravitational energy is the potential energy associated with gravitational force, as work is required to elevate objects against Earth's gravity. The potential energy due to elevated positions is called gravitational potential energy, and is evidenced by water in an elevated reservoir or kept behind a dam. If an object falls from one point to another point inside a gravitational field, the force of gravity will do positive work on the object, and the gravitational potential energy will decrease by the same amount.

The presence of the atmosphere around the earth is due to gravity. We observe that planet like our earth rotating around the sun and the satellite like our moon rotating around the earth. Earth exists a force of attraction on the moon. Similarly, the motion of the planet around the Sun suggests that, the existence of the force of attraction between sun and planet.

E- ISSN 2582-5429

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal SJIF Impact- 5.54

December 2021 Special Issue 4 Vol. 1

आदिवासी समाज जीवन

- सचिन जयस्वाल

प्रस्तावना

अनादिकालापासून ते आज पर्यंत जगातल्या कोणत्याही मानवाचा जीवन प्रवास हेच दर्शवितो की, जगाच्या पाठीवर कुठेतरी तो आपले पाय रोवून स्थिर होऊ लागला. काहींनी निसर्गाचे वरदान लाभलेल्या लहान लोकवस्तीची खेडी राहण्यासाठी पसंत केली तर काहींनी शहरांकडे धाव घेतली. परंतु काहींनी शहरे वा खेडी या कडे धाव न घेता दूरवर डोंगर कपारीत व जंगलाच्या, नदी-नाल्यांच्या सानिध्यात आपले संसार उभे केले, त्यांनाच खऱ्या अर्थाने आदिवासी म्हणता येईल. नागर संस्कृतीपासून दूर व अलिप्त राहिलेले संबंधित प्रदेशातील मूळचे रहिवासी म्हणजे आदिवासी होय. आर्य व द्रविड हे दोन मोठे मानव समाज सोडून त्यांच्याही पूर्वी भारतात राहणाऱ्या किंबहुना बाहेरील देशातून येऊन सध्या वने व पर्वत आदींच्या आश्रयाने स्थाईक झालेल्या जमातींना वन्य जमाती किंवा आदिवासी असे म्हणतात.

आदिवासी समाजाचा विचार केला असता असे लक्षात येते की, बहुसंख्य आदिवासी निरक्षर आहेत. स्वतंत्र झाल्यावर कित्येक वर्षानंतर आपले त्यांच्याकडे लक्षच गेले नाही. उदरनिर्वाह करण्यापलीकडे त्यांचे ध्येय नाही. निसर्गाच्या सानिध्यात राहत असल्यामुळे त्यांच्या जीवनात निसर्गाशी कळत-नकळत तादात्म्य पावण्याचा प्रधान हेतू दिसतो. जंगलात वस्ती दऱ्याखोऱ्यातून फिरणे, विविध प्रकारची पाने फुले जमवणे, हिंस्र श्वापदे किंवा निरुपद्रवी प्राणी यांची संगती, त्यांचे देव, त्यांची लोकगीते, त्यांचे शृंगार या सर्वांवर सभोवतालच्या निसर्गाचा ठसा उमटलेला दिसतो. निसर्गापासून मिळणाऱ्या साधनसामग्री तून आपले कौशल्य वापरून निरनिराळी साधने ते तयार करतात.

आदिवासी आणि संस्कृती -

आदिवासी संस्कृती ही फार जुनी असून ती वैशिष्ट्यपूर्ण अशी आहे. आदिवासी जमातींच्या चालीरीती, धार्मिक कल्पना, रीतीरिवाज व उपासना पद्धती भिन्न भिन्न प्रकारच्या आहेत. आदिवासींच्या धार्मिक रूढी या नैसर्गिक भटके जीवन व निसर्ग पूजेतून निर्माण झाले आहेत. सर्व नैसर्गिक वस्तु पूजनीय आहेत. आकाश, सूर्य, चंद्र, तारे, ढग, झाडे, वन्यजीव,वाघ,हरीण, साप इत्यादी ची ते पूजा करतात. हिरवा देव, चित्ता, हीमाई,डोंगरदेव, गावदेव, इ. ते देव मानतात. तसेच आपले पूर्वज, मृतात्मे, पितरांना ही ते देव मानतात. उदा. महालक्ष्मी, महादेव, राम, कृष्ण इ. रोगराई किंवा महामारी असल्यास ईश्वराच्या कोपामुळे आल्याचे ते मानतात. डॉक्टरकडे न जाता गावातच भगताकडे जातात व उपचार करून घेतात. आदिवासी जंगलाचा आश्रय घेतात त्यामुळे ते स्वतंत्र जीवन जगत आहेत.

आदिवासी जमातीची घरे व कुटुंब

आदिवासी जमात ही निसर्गाच्या कुशीत एकरुपतेने राहणारी जमात आहे. त्यांची घरे ही प्रामुख्याने कौलारू व कुडाची असतात. रानावनात राहत असल्यामुळे त्यांची घरे पक्की नसतात. आदिवासी हे अंधश्रद्धाळू असतात. रोगराई, आजारपण आले तर ते गाव सोडून निघून जातात. त्यामुळे त्यांची घरे,

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - (SJIF) –7.675, Issue NO, 283 (CCLXXXIII) A
ISSN : 2278-9308
March, 2021

सार्क चे यशापयश

प्रा. सचिन जयस्वाल
सहाय्यक प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना

प्रस्तावना :-

आधुनिक युगात आंतरराष्ट्रीय पातळीवर राष्ट्रांना आंतरराष्ट्रीय राजकारणात आपला प्रभाव वाढवण्याचे एक महत्वपुर्ण साधन परराष्ट्र धोरण बनले आहे. परराष्ट्र धोरण हे राष्ट्रांच्या ध्येय धोरणाचे प्रतिबिंब असते. आज जग आधुनिक खेडे बनले आहे. महासत्ता राष्ट्रे, विकसनशील राष्ट्रे वा अविकसीत राष्ट्रे यांच्यातील परस्परावलंबीत्व पुर्वीपेक्षा वर्तमानात कमालीचे वाढल्याचे आपणास निदर्शनास येते. खाजगीकरण, उदारीकरण व जागतिकिकरण यांमुळे राष्ट्रांच्या गरजा, राष्ट्रांचा दर्जा व प्राधान्यक्रम पार बदलल्याचे लक्षात येते. आज कोणताही देश जगात एकट्याने राहू शकत नाही. अमेरिकेसारखा स्वत:स महासत्ता समजनाऱ्या देशाससुध्दा आंतरराष्ट्रीय राजकारणात इतर राष्ट्रे वा संघटनांचा विचार करावा लागतो. प्रत्येक राष्ट्रांच्या परराष्ट्र धोरणात आज आमुलाग्र बदल झालेला दिसून येतो. आज जागतिक राजकारणात आपले हितसंबध संवर्धनासाठी अनेक राष्ट्रे विचारसरणीच्या वा प्रादेशिक सलगतेच्या आधारे अनेक संघटना तयार करुन त्याद्वारे आपल्या उपखंडाचा वा संघटनेतील राष्ट्रांचा आर्थिक विकास करत आहेत. आणि अशा परिस्थितीत परराष्ट्र धोरणास विशेष महत्व आलेले दिसून येत आहे.

दुसरे महायुध्द व त्यानंतर आलेले शितयुध्द जगास कलाटणी देणारे व नविन विश्वरचना घडवनारे ठरले. या काळात जागतिक स्तरावर अनेक संख्या वा संघटनाचा उदय झाला. परस्पर सहकार्य, पारस्पारीक संरक्षण वा प्रादेशिक उपखंडाचा विकास यांसाठी जगात या काळात संयुक्त राष्ट्र संघटना (UNO), अशियान, नाटो, सार्क (SAARC) यांसारख्या जागतीक व प्रादेशिक संघटना स्थापन झाल्या. या संघटनांच्या माध्यमातून परस्परांचा आर्थिक विकास, राजकिय व सामाजिक सहकार्य, स्थैर्य व शांतता प्रस्थापित करण्याचे प्रयत्न केले जातात. अशाच या संघटनेपैकी एक संघटना म्हणजे दक्षिण आशियाई प्रादेशिक सहकार्य संघटना (सार्क) ही होय.

दक्षिण आशियाई प्रादेशिक सहकार्य संघटना (सार्क)

South Asian Association for Regional Co-Operation (SAARC)

दक्षिण आशियाई देशांनी एकत्र येवून पारस्पारीक सहकार्यासाठी 08 डिसेंबर 1985 रोजी सार्क संघटनेची स्थापना बांगलादेशाचे तत्कालीन अध्यक्ष झिया उर रहमान यांच्या पुढाकारातून राजधानी ढाका या ठिकाणी करण्यात आली. सुरुवातीस या संघटनेचे सदस्य भारत, पाकिस्तान, बांगलादेश, नेपाळ, भुटान, मालदीव व श्रीलंका (07) हे होते. नंतर 2007 साली अफगाणीस्थानला आठवे सदस्य राष्ट्र म्हणून मान्यता देण्यात आली. सध्या ऑस्ट्रेलिया, चिन, जपान, इराण, मॉरिशस, म्यानमार, दक्षिण कोरिया, अमेरिका हे आठ राष्ट्रे व युरोपियन युनिअन ही संघटना यांना निरीक्षक देश म्हणून दर्जा देण्यात आला आहे. म्यानमार सुध्दा या संघटनेत प्रवेशासाठी उत्सुक आहे. सार्क सचिवालयाची स्थापना नेपाळची राजधानी काठमांडू येथे 16 जानेवारी 1987 रोजी केली आहे. सार्कच्या महासचिवांची नियुक्ती सदस्य राष्ट्रांमधून सर्वसंमतीने व आलटून पालटून केली जाते. सार्कचे कामकाज विविध समित्यांतून चालते. सदस्य राष्ट्रांच्या परराष्ट्र मंत्र्यांची दर वर्षातून दोनदा बैठक होते. सार्कच्या राष्ट्रप्रमुखाचे शिखर संमेलन विविध राष्ट्रांत भरतात यात पंतप्रधान/राष्ट्राध्यक्ष उपस्थित राहतात. 2015 च्या आकडेवारीनुसार सार्कमध्ये जगाच्या 3% भुभाग समाविष्ठ असून लोकसंख्या 21% इतकी आहे.

Chapter – 08

प्राध्यापकांच्या संशोधन कार्यात आधुनिक ग्रंथालयाची भूमिका

डॉ.विक्रम यू. दहिफळे
ग्रंथपाल, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना
प्रा.जयंत हंसराज मोरे
जनविकास महाविद्यालय, बनसारोळा, ता.केज, जि.बीड

Rashtramata Indira Gandhi Arts & Science College JALNA (M.S.)

प्रस्तावना :

कोणत्याही विषयात ज्ञानाचा दर्जा टिकवून ठेवायचा असेल तर त्या विषयात सातत्याने संशोधन होणे आवश्यक असते. संशोधन म्हणजे काय तर एखाद्या विषयासंबंधी अधिकाधिक ज्ञान मिळवणे आणि त्याची अधिकाधिक कारणमीमांसा करणे होय. म्हणजेच संशोधन हे हेतू पूर्ण, शास्त्रीय पद्धतीने, पद्धतशीर एखाद्या समस्येचे उत्तर शोधण्याची एक प्रक्रिया आहे. शिक्षण क्षेत्रामध्ये प्राध्यापक हे संशोधन क्षेत्रात महत्त्वाची भूमिका बजावत असतात. पूर्वी प्राध्यापक तासन्तास ग्रंथालयात बसून संशोधनासाठी आवश्यक असणाऱ्या ग्रंथांचा अभ्यास करीत असत. पण आज या सर्व गोष्टी करण्यासाठी ग्रंथालयाने अनेक आधुनिक संसाधने उपलब्ध करून दिली आहेत. प्रस्तुत लेखामध्ये ग्रंथालयाने संशोधनासाठी उपलब्ध करून दिलेल्या अशा अनेक संसाधनाचा अभ्यास प्रस्तुत लेखामध्ये करण्यात आलेला आहे. ही संसाधने केवळ संशोधन करण्यासाठी उपयुक्त आहेत असे नव्हे तर विद्यार्थ्यांना, शिक्षकांना सुद्धा महत्त्वपूर्ण आहेत.

उद्दिष्टे :

१) प्राध्यापकांचा संशोधन कार्यात ग्रंथालयाचे स्थान समजून घेणे.

२) प्राध्यापकांच्या संशोधनासाठी उपयुक्त असणाऱ्या ग्रंथालयातील आधुनिक संसाधनांचा शोध घेणे.

गृहीतके :

१) प्राध्यापकांच्या संशोधन कार्यात ग्रंथालयाचे स्थान महत्त्वपूर्ण आहे.

२) संशोधनासाठी प्राध्यापक ग्रंथालयातील आधुनिक संसाधनांचा वापर करतात.

विषय प्रतिपादन :

प्रस्तुत संशोधन लेखामध्ये प्राध्यापकांना संशोधन कार्यात ग्रंथालयातील आधुनिक संसाधने कोण कोणती आहेत व या संसाधनांचा वापर संशोधनासाठी कसा उपयुक्त ठरेल यावर प्रकाश टाकण्याचा एक प्रयत्न संशोधकाने केला आहे. ग्रंथालयातील आधुनिक संसाधने प्रामुख्याने ऑनलाइन संशोधन पेपर व शोध निबंध, ई-बुक, ई-वर्तमानपत्र व या एन.लिस्ट इत्यादी आधुनिक संसाधनांचा मागोवा घेतला आहे.

ग्रंथालयातील आधुनिक संसाधने :

१) **ई-संशोधन पेपर व शोधनिबंध :** प्राध्यापकांना संशोधन विषय निवडताना ई-संशोधन पेपर व शोधनिबंध ऑनलाइन पाहता येतात, यासाठी कोणत्याही ग्रंथालयात जाण्याची आवश्यकता नसते. या अगोदर कोणत्याही विषयावर संशोधन झाले आहे ते कोणी व केव्हा केले आहे याची सर्व माहिती संशोधन पेपर व शोधनिबंध पाहून मिळते. यातूनच प्राध्यापक संशोधकाला कोणत्या विषयावर संशोधन झालेले नाही तो विषय कसा निवडावा त्यात कोणकोणते घटकांचा समावेश करावा याची माहिती प्राध्यापकांना मिळवता येते.

२) **ई-बुक :** प्राध्यापकांना संशोधन कार्यासाठी अनेक पुस्तकांची आवश्यकता असते. अशी सर्वच पुस्तके एकाच ग्रंथालयात उपलब्ध असतील असे सांगता येत नाही. त्यामुळे संशोधकाला अनेक ग्रंथालयात जावे लागत असे. याला सद्यस्थितीतला पर्याय म्हणजे ई-बुक होय. ई-बुक म्हणजे इलेक्ट्रॉनिक

oct-2021 Dahiphale Chapter

NEW HORIZONS IN ACADEMIC LIBRARY

Editors

Dr. Shyamsundar V. Kantule

Mr. Shankar A. Dhande

KNOWLEDGE WORLD PUBLICATION

IJRRAS
ISSN 2349 - 4891
International
Journal of Recent Research and Applied Studies

Electronic Resource in Libraries

[1]Ms. Heena A. Bavaskar, [2] Dr. Vikram Dahifale

[1] MLIS Student, YCMOU Study Centre, Vivekanand Arts, Sardar Dalipsingh Commerce and Science College, Aurngabad, MS
[2] Librarian Rashtramata Indira Gandhi Arts Science and Commerce College, Jalna.

Received 02nd May 2021, Accepted 17th June 2021

Abstract

E-Resources and digital library services is essential for users. E-resources are available freely on the web. Selection of proper resources is really a challenge. Electronic resources such as databases, electronic journals and e-books are increasingly prevalent in libraries today Evolution and growth of e-publishing industry in the field of ICT has given birth to electronic resources. It is an umbrella term for all digital resources. These resources have advantages over print format which encourages the libraries to move towards digital and electronic sources.

Keywords: *E-resources, Electronic Resources. E-Books,*

© Copy Right, IJRRAS, 2021. All Rights Reserved.

Introduction

E-resources are resources in which information is stored electronically and it can be access through electronic system and network that can include text, visual material, audio material video material, stirred as electronic media formats, along with means for organizing storing and retrieving the files and media contained in the library collection.

Definition of e-Resources:

According to AACR2, 2005, an electronic resource is: "Material (data and/or program(s)) encoded for manipulation by a computerized device. This material may require the use of a peripheral directly connected to a computerized device (e.g., CD-ROM drive) or a connection to a computer network (e.g., the Internet)." This definition does not include electronic resources that do not require the use of a computer, for example, music compact discs and videodiscs.

Correspondence Author

Ms. Heena A. Bavaskar MLIS Student, YCMOU Study Centre, Vivekanand Arts, Sardar Dalipsingh Commerce and Science College, Aurngabad, MS

What are E-Resources?

Electronic products are deliver a collection of data, text, referring to full text, databases, e-journals, e-books image collections, other multimedia products and numerical, graphical or time based, as commercially available title that has been published with an sole aim to being marketed and for information dissemination. These may be delivered on any optical media or via the Internet.

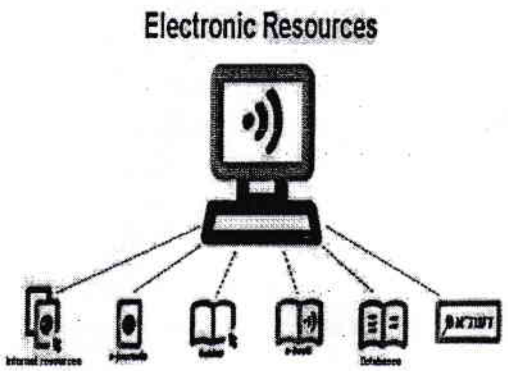

'Journal of Research & Development' A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal,
Impact Factor-7.265, ISSN: 2230-9578, 4 September-2021, Volume-12, Issue-6
Changing Perspectives Of Education

ऑनलाइन शिक्षण: शिक्षणाचा एक नवा आयाम

डॉ. दहिफळे विक्रम उत्तमराव
ग्रंथपाल, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना
E-mail:vdahifale@gmail.com

सारांश: प्रस्तुत लेखात भविष्यातील शिक्षकांसाठी ऑनलाईन अध्यापन का गरजेचे आहे याविषयी चर्चा करण्यात आलेली आहे. ऑनलाइन शिक्षण हे कोरोना काळात विद्यार्थी व शिक्षकांसाठी वरदान ठरत आहे. शिक्षणाचा हा एक नवा आयाम ठरत आहे. या नवीन शिक्षणाच्या आयामाचा उपयोग करत असताना ऑनलाइन शिक्षणाचे सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम माहिती असणे गरजेचे असते त्यामुळे प्रस्तुत लेखात यावर प्रकाश टाकलेला आहे.

ऑनलाइन शिक्षण ही काळाची गरज बनलेली असली तरी या शिक्षणात विद्यार्थ्यांचा भावनिक विकासास वाव नाही, विद्यार्थ्यांवर संस्कार होणे आवश्यक असते हे संस्कार ऑनलाइन शिक्षणात दिसून येत नाहीत त्यामुळे शिक्षणाचा उपयोग डोळसपणे करणे कसे आवश्यक आहे यावर या लेखात प्रकाश टाकलेला आहे.

मुख्य संज्ञा: ऑनलाइन शिक्षण, अध्ययन-अध्यापन, माहिती तंत्रज्ञान, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे इ.

प्रस्तावना: आज आपण माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगात वावरत आहोत, जग झपाट्याने बदलत आहे ,माहितीचा स्फोट झाला आहे.शिक्षणाचं क्षेत्र यापासून वंचित कसं बर राहू शकेल? नवनवीन शोधांमुळे शिक्षण पद्धतीच्या निरंतर विकासाला माहिती तंत्रज्ञान एक वेगळीच दिशा मिळाली आहे आणि त्यामुळेच कोरोना सारख्या महामारीच्या काळात सुद्धा शिक्षण अविरतपणे चालू आहे. विज्ञान तंत्रज्ञानाने शिक्षकांना कोरोनाच्या आणीबाणीच्या काळात सुद्धा शिक्षण अविरत चालू राहावे म्हणून ऑनलाइन शिक्षणाची शैक्षणिक साधने उपलब्ध करून दिली आहेत. चार भिंतीच्या आत ठराविक वेळी घेतले जाणारे शिक्षण आता खुल्या आणि बंधनमुक्त जागेतही घेणे सहज शक्य झाले आहे.

डिजिटल क्रांतीमुळे शिक्षण क्षेत्रात आमूलाग्र बदल घडत आहेत, डिजिटल क्रांतीमुळे आजची पिढी अधिकच स्मार्ट होऊ लागली आहे. लेखणीने पाटीवर अक्षरे गिरवनारी बालके डिजिटल युगात आता मोबाईल संगणक लॅपटॉप टॅबलेट इ. अत्याधुनिक तंत्र साधने सहजपणे हाताळताना दिसत आहेत.

पारंपारिक शिकविण्याच्या पद्धती पेक्षा ऑनलाइन शिक्षण हे अधिक परिणामकारक आणि सर्वसमावेशक आहे. ऑनलाईन शिक्षणासाठी आवश्यक असलेले डिजिटल शैक्षणिक साहित्य निर्माण करण्याबाबत शिक्षणाचा सर्व स्तरावर सकारात्मक प्रयत्न चालू आहेत आणि याचे दूरगामी आणि चांगले परिणाम शिक्षण क्षेत्रात अनुभवास येत आहेत.

ऑनलाईन शिक्षण म्हणजे काय?

ऑनलाईन शिक्षण म्हणजे तांत्रिक साधनांच्या मदतीने होणारी अध्ययन-अध्यापनाची प्रक्रिया होय. इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा उपयोग करून इलेक्ट्रॉनिक्स संवादाद्वारे प्रभावशाली,सुलभपणे आणि गतिमान शिक्षण दिले जाते त्याला ऑनलाइन शिक्षण म्हटले जाते.

ऑनलाइन शिक्षणाचे सकारात्मक परिणाम

१. लवचिकता: ऑनलाइन शिक्षणामध्ये सर्वच बाबतीत आपल्याला लवचिकता दिसून येते. ज्यामध्ये विद्यार्थी घरी बसून शिक्षण घेऊ शकतो, रेकॉर्डिंग ची सोय असल्यामुळे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सोयीनुसार शिकता येते. एकावेळी नाही समजले तर पुन्हा पुन्हा ते साहित्य ते वाचू शकतात ,ऐकू शकतात, लिहून घेऊ शकतात. पारंपारिक शिक्षण पद्धतीत व्याख्यान पद्धती चा जास्त वापर केला जातो, परंतु ऑनलाइन शिक्षणात विविध माध्यमांचा वापर करता येऊ शकतो. या प्रकारच्या सर्व लवचिक त्यामुळे ऑनलाईन शिक्षण पद्धती अध्ययनार्थी व अध्यापक या दोघांच्या पण पसंतीची शिक्षण पद्धती बनली आहे.

eer reviewed Journal Impact Factor: 7.265 ISSN-2230-9578

Journal of Research and Development

Multidisciplinary International Level Referred Journal

September 2021 Volume-12 Issue-6

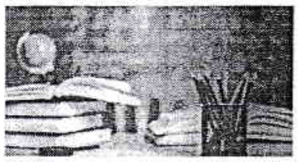

CHANGING PERSPECTIVES OF EDUCATION

Chief Editor
Dr. R. V. Bhole
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot No-23, Mundada Nagar, Jalgaon

Executive Editors	Executive Editors
Dr. Deepa B. Kshirsagar Principal Sow. Kesharbai (Kaku) Sonajirao Kshirsagar College Beed.	Dr. Sanajay K. Tupe IC Principal Kalikadevi Arts, Commerce & Science College, Shirur (Ka.) Tq. Shirur (Ka.) Dist. Beed

Co- Editors

Dr. Nuzhat Sultana M. B.
Dr. Donglikar C.V.
Dr. Korde R.C.
Dr. Khan A.S.

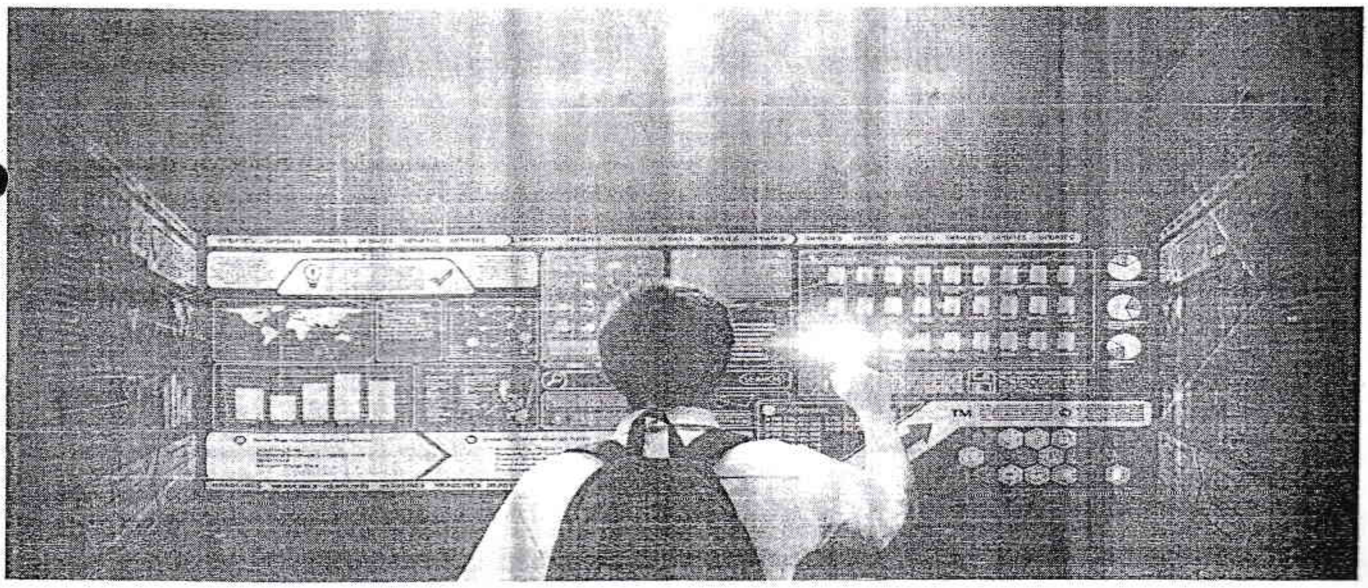

Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal (A Peer Reviewed Referred) ISSN – 2454 - 7905

स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडातील भारताची सामाजिक स्थिती

प्रा. पालवे रामनाथ सुर्यभान
सहाय्यक प्राध्यापक - इतिहास विभाग राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना:

प्राचीन कालखंडानुसार भारतामध्ये सामाजिक वर्णव्यवस्था अस्तित्वात होती. भारताला सामाजिक व ऐतिहासिक परपंरा पाच हजार वर्षांहूनही अधिकआहे. भारताची ही प्रदिर्घ सामाजिक परपंरा मातृसत्ताक स्वरुपाची होती. राजकीय बदल होते होते परंतू सामाजिक रचनेत बदल होताना दिसत नव्हते. चातुर्वण्य व्यवस्था भारतीय समाजात खोलवर असलेली दिसून येते, ब्राम्हण, क्षत्रीय, वैश्य व शुद्र चातूर्वण्य जन्मजात जाती संस्थेत परिणतहोऊ लागले. व्यवसाय व आचार यांची जातीशी गाठ पक्की बांधली गेली, व्यवसायावरुन जातीसंस्था अस्तित्वात आली. भारतीय समाजात अस्तित्वात असलेल्या मातृसत्ताक अनार्य संस्कृतीचा पराभव करुन आर्यानी भारतात पुरुषप्रधान संस्कृतीचे बीजारोपन केले.[१] आर्यानी भारतात ब्राम्हण,क्षत्रीय, वैश्य व शुद्र असा समुह अस्तित्वात आणला. मध्ययुगीन कालखंड हा भारतीय स्त्रीच्या जीवनातील अत्यंत अधंकारमय कालखंड म्हटला जातो, प्राचीन काळात निर्माण झालेल्या वर्णव्यवस्थेने जातीय व्यवस्थेचे स्वरुप धारण केलेले होते. जाती व्यवस्था ही अत्यंत जाचक व बंदिस्त स्वरुपाची होती. ब्राम्हण, क्षत्रीय, वैश्य, शुद्र या चार वर्णाचे वर्णसंकर होऊन त्यातून असंख्य जातीची निर्मीती झाली होती. या जातीय व्यवस्थेने स्त्रियांचा बळी घेतला होता. समाज रचना ही इश्वर प्रणीत असून ती अपरिवर्तनीय आहे, असा एक समज होता, सामाजीक परिवर्तनास गती नव्हती, समाजजिवनावर इश्वर, दैववाद, प्रारब्ध या गोष्टीचा मोठा प्रभाव होता. गोपाळ गणेश आगारकर यांनी या गतीशुन्य अवस्थेवर कडाडुन टिकाकेली होती. आध्यात्मीक व धार्मीक आचारांचा प्रभाव तत्कालीन समाजजीवनावर पडलेला दिसतो.[२]

ब्रिटीशांची राजवट, पाश्चात्य शिक्षणामुळे सामाजिक क्षेत्रात बदल होऊ लागले. भारतातील जीवन पध्दतीतील, संस्कार श्रध्दा यांना आव्हान मिळाले. व एक प्रकारची नव जागृती समाजाजीवनात निर्माण झाली. समाजात रुढी, परंपरा, व्रत, यांना महत्व असल्याने समाजाचे अध:पतन झालेले होते. शिक्षणाचा अभाव असल्यामुळे समाजात परिवर्तन होत नव्हते.

उद्दिष्टे :

१. भारतातील वर्णव्यवस्था प्राचीन काळापासून अस्तित्वात होती तीचा अभ्यास करणे.
२. सामाजिक रचना ही जातीवर आधारीत होती.
३. भारतीय समाजाचे नैतीक अध:पतन झालेले होते याचा अभ्यास करणे.
४. स्त्रियांना शिक्षण नसल्यामुळे त्याची अधोगती झाली होती.
५. भारतीय समाजात जाती संस्था निर्माण झाली होती तीचा अभ्यास करणे.
६. समाजात जाती निर्माण झाल्यामुळे सामाजीक ऐक्य जोपासले जात नव्हते. याचा आढावा घेणे.
७. सामाजीक जीवनात गती प्राप्त होत नव्हती याचा अभ्यास करणे.

गृहितके :

१. भारतात प्राचीन काळात वर्णव्यवस्था अस्तित्वात होती.
२. भारतात पुरुष प्रधान संस्कृती होती.
३. सामाजिक रचना जाती आधारीत होती.
४. समाजजीवनावर, दैववाद, इश्वर, प्रारब्ध यांचा प्रभाव होता.
५. पाश्चात्य शिक्षणामुळे समाजात नवजागृती घडवूण आपली.

संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत संशोधन पेपर हा मुख्यत: हा दुय्यम साधनावर आधारीत आहे. विविध पुस्तके, मासिके, लेख इ. चा वापर केला आहे. विश्लेषण व तुलनात्मक संशोधन पध्दतीचा अवलंब केला आहे.

विषय विश्लेषण :

जाती संस्था :

प्राचीन काळापासून भारतात वर्णव्यवस्था प्रचलीत होती. आर्यांनी भारतात ब्राम्हण, क्षत्रीय, वैश्य, शुद्र असे वर्ण तयार केले. त्याच बरोबर ऋग्वेद, यजुर्वेद, अर्थवेद व सामवेद असे चारवेद निर्माण केले, ब्राम्हण, क्षत्रीय, वैश्य, शुद्र या चार वर्णाचे वर्णसंकर काळाच्या ओघात

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Special Issue
March 2022

45

संत एकनाथ महाराज यांचे वाङ्मयीन कार्य

प्रा. डॉ. डी. पी. गिन्हे
सहयोगी प्राध्यापक,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना

संत एकनाथ महाराज यांचा जन्म पैठण येथे झाला. पैठण किंवा प्रतिष्ठान ही त्या वेळी महाराष्ट्राची सांस्कृतिक राजधानी होती. संत एकनाथ हे वारकरी संप्रदायातील साधुपुरुष भानुदास यांचे पणतू होते. भानुदास हे विठ्ठलाचे अनन्यभक्त होते. अशा श्रध्दामयी आणि भक्तिरत विठ्ठल भक्तांच्या घराण्यात आपण जन्मलो याचा त्यांना अभिमान वाटत होता. त्यांच्या आईचे नाव रुक्मिणी व वडिलांचे नाव सूर्यनारायण होते. नाथांची कुल परंपरा भानुदास –चक्रपाणी – सूर्यनारायण–एकनाथ अशी सांगता येईल. रेणुका किंवा एकवीरा ही त्यांची कुलदेवता होती. संत एकनाथ महाराज यांचे आजोबा चक्रपाणी यांनीच नाथांना सांभाळ केला. आजोबांनी केलेल्या संस्कारातूनच नाथांचे व्यक्तीमत्व फुलले.

संत एकनाथांनी अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीत मराठी भाषेची गुढी उभारून ठेवली. त्या वेळी धार्मिक व राजकीय व्यवहारात मराठीची सार्वत्रीय गळचेपी होत होती. दैनंदिन व्यवहारात फारशी शब्दांचे प्रमाण अतिशय वाढले होते. परिणामी स्वभाषा मराठीचे स्वातंत्र्य, स्वत्व व चैतन्य लुप्त होते की, काय अशी भिती निर्माण झाली होती. याशिवाय मराठी ही प्राकृत भाषा म्हणून वेदान्त आणि भक्ती यांच्या निरुपणासाठी तिचा उपयोग करण्यास संस्कृत पंडीतांचा सक्त विरोध होता. संस्कृत वाणी देवे केली तरी प्राकृत काय चोरापासोनी जाली । असा त्यांनी संस्कृत पंडितांना प्रतिप्रश्न केला. एकनाथांना मराठीचा अभिमान होता.

संत एकनाथांची विविध प्रकारची ग्रंथ रचना, अभंग, भारुडे, लिहिले. संस्कृत भाषेचे वर्चस्व प्रस्थापित झाले असतांना नाथांनी पुन्हा एकदा मराठी भाषेचा आग्रह धरून भक्तीचे तत्वज्ञान आणणारी प्रौढ विचारांची ग्रंथ रचना केली. त्यांच्या विविध प्रकारच्या साहित्यातून अनेक पंडित कवींनी प्रेरणा घेतली. धार्मिक प्रबोधन कार्यात विचार जागृती करून लोकांच्या सदभावनांना आवाहन केले.

वाङ्मयीन कार्य :

एकनाथांनी मराठी साहित्यात मौलिक भर घातली. एकनाथपूर्व वाङ्मयीन संस्कृत ग्रंथावर केलेले मराठी भाष्य अधीकतर दिसून येते. तसेच भक्तीपर वाङ्मयाची विपुलताही एकनाथपूर्व काळातील वाङ्मयात निदर्शनास येते. भाष्यपर व भक्तीपर ग्रंथलेखनासोबतच आख्याने, कथाकाव्य असे इतरही अनेक विविध साहित्यावर प्रकार कुशलतेने हाताळून नाथांनी मराठी साहित्यातून एका नव्या युगाला आरंभ केला. संतत्व, कवित्व आणि पंडित्य असा त्रिवेणी संगम नाथांच्या व्यक्तिमत्वात झालेला आढळतो. त्यांनी वारकरी संप्रदायाचे आचारतत्व व तत्वज्ञान यांचा दीप उजळून सर्वसामान्यांच्या भावजीवनावर प्रकाश टाकला. आचारधर्म त्यांना सहजसुलभ करून सांगितला. बहुविध लेखनप्रकार लीलया हाताळून मराठी वाङ्मयाला नाथांनी समृध्द केले.

संत एकनाथांच्या प्रारंभीच्या रचनांना वेदांतातील गहन तत्वज्ञानाचा स्पर्श झालेला आहे. 'हस्तामलक' या श्री शंकराचार्यांच्या मूळ संस्कृतातील अद्वैत सिध्दांताचे प्रतिपादन करणाऱ्या १४ श्लोकांच्या वाक्यावर एकनाथांनी ६७४ ओव्यांची काव्यरचना केलेली आहे. तसेच पुढील प्रमाणे ग्रंथरचनाचा विचार करता येईल.

१) ग्रंथसंपदा :

संत एकनाथ महाराज यांची साहित्य संपदा अष्टपैलू आहे. भागवतासारखे ग्रंथ भावार्थ रामायण आणि रुक्मिणी स्वयंवरासारखी आख्यानक कथा संत आणि भक्त चरित्रपदे, गौळणी, अभंग, भारुडे, स्फूट गद्य हे तीचे आठ पैलू मराठीचे साक्षी मध्ये एवढी विविधतापूर्ण वाङ्मयीन कामगिरी फक्त नाथांचीच पंडित

थोर समाजसुधारक कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे शैक्षणिक धोरण

प्रा.डॉ.गिन्हे डी. बी.
सहयोगी प्राध्यापक, विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

सामाजिक क्रांतीचे अग्रणी महात्मा ज्योतीबा फुले यांचे अर्धवट राहिलेले शैक्षणिक कार्य पुढे चालू ठेवण्याचा वसा घेतलेल्या छत्रपती शाहू महाराजांचे त्या संबंधीचे अनेक निर्णय हे कर्मवीरांनी जवळून पाहिले. निरनिराळ्या जातींच्या विद्यार्थ्यांसाठी स्वतंत्र वसतीगृहे सुरु केली व दुर्लक्षीत ग्रामीण विद्यार्थी शिक्षण घेऊ लागले. शाहू महाराजांच्या या कार्याचा कर्मवीरांच्या मनावर इष्ट परिणाम झाला. महात्मा फुले व छत्रपती शाहू महाराज यांच्या कार्याचा ठसा कर्मवीरांच्यावर उमटला. परिणामी त्यांचेच कार्य पूढे नेण्याची कार्यशक्ती व आकांक्षा याने कर्मवीर भाऊराव पाटील भारावून गेले.

सामाजिक सुधारणा व समाज परिवर्तनासाठी शिक्षण हे एकमेव परिणामकारक साधन आहे हे बुध्दीमान कर्मवीर भाऊरावांनी हेरले. शिक्षण देण्यासाठी शाळा व वसतीगृहे याची आवश्यकता असल्याचे त्यांच्या लक्षात आले खेडेगावातील विद्यार्थ्यांना शिक्षणाची सोय नसल्याने शिक्षण अर्थवट सोडावे लागते. शहरात येऊन शिकण्यासाठी निवास व्यवस्था नसल्याने राहण्याची समस्या त्यांना भेडसावते. म्हणून कित्येक तरुण शिक्षणापासून वंचित राहतात ही परिस्थिती त्यांना प्रकर्षाने जाणवली. त्यातूनच दुधगाव, जि. सांगली येथे 'दुधगाव विद्यार्थी' आश्रम या नावाने एक वसतीगृह काढले गरजू मुलांना राहण्याची दिवाबत्तीची मोफत सोय केली. 1909-1910 सालचा तो काळ गावकऱ्यांचे सहकार्य मिळून किती मिळणार ? तरीही जिद्दीने नेर्ले व नंतर काले जि. सातारा येथे ही वसतीगृह सुरु केले होते.

कर्मवीर भाऊरावांच्या शिक्षण धोरणात वसतीगृह हा आवश्यक असा भाग समाजला जाई. कारण ग्रामीण भागातील आर्थिकदृष्ट्या मागास, हरिजन व इतर गरीब मुलांना शिक्षण घेणे त्याशिवाय शक्य नाही हे भाऊरावांनी ओळखले होते. जेव्हा भाऊरावांनी पूर्णवेळ शिक्षण कार्याला वाहून घेतले आणि संस्थेचा विस्तार करण्याचा निर्णय घेतला 1924 साली सातारा येथे सुरु केलेल्या वसतीगृहात अस्पृश्यांसह सर्व जाती धर्माचे विद्यार्थी एकत्र निवास, भोजन करीत. या वसतीगृहाचे **'श्री.छत्रपती शाहू बोर्डिंग हाऊस' असे नामकरण 1927 साली महात्मा** गांधी यांच्या शुभहस्ते झाले. मराठा, महार, मांग, वडार, रामोशी, न्हावी, परीट, ब्राम्हण, मुसलमान, लिंगायत व जैन जातीचा प्रत्येकी एक विद्यार्थी त्या वेळी होता.

शिक्षणाबद्दल भाऊरावांची जी मते व **मूल्ये होती ती जाणून घेणे** आवश्यक आहे. त्यांचे शैक्षणिक तत्वज्ञान हे त्यांच्या कार्यातूनच प्रकट होते. शिक्षण हे केवळ पुस्तकी असुन चालणार नाही तर व्यक्तीविकास व चारित्र्यसंवर्धन ही शिक्षणाची

प्रमुख उदिष्ट्ये होते असे ते मानत. त्या दृष्टिने विद्यार्थ्यांवर योग्य वयात इष्टसंस्कार झालेच पाहिजे असे भाऊरावांना वाटे. त्या करीता वसतीगृह जीवन आवश्यक आहे हे जाणून त्यांनी वसतीगृहांच्या स्थापनेवर भर दिला होता. नव्या शैक्षणिक धोरणात शिक्षणाचे एक उद्दीष्टे समाज परिवर्तन असे मान्य केले. राजसत्ता कायदा ही समाज परिवर्तनाची आणखी काही साधने पण शिक्षण हे प्रभावी साधन अगदी तळागाळापर्यंत शिक्षण नेले पाहिजे हे सुत्र मनात बाळगून भाऊरावांनी खेड्यापाड्यात शाळा सुरु केल्या, महाविद्यालये स्थापली. सर्व जातीचे विद्यार्थी एकत्र राहून शिक्षण घेऊ शकतील अशी वसतीगृहे सुरु केली जनतेच्या पाठिंब्यावर जनतेचे प्रबोधन करण्यासाठी रयत शिक्षण संस्थांचा वटवृक्ष फोफावला त्याचे कारण भाऊरावांचे सततचे परिश्रम, त्यागभावना, संघटन कौशल्य, जबर ध्येयनिष्ठा हे ध्यानात घेतले पाहिजे. भाऊरावांच्या शैक्षणिक कार्यामुळे ग्रामीण भागात नवजागरण तर झालेच पण नवे नेतृत्वही निर्माण झाले.

कर्मवीर भाऊराव (आण्णा) यांनी 04 ऑक्टोबर 1919 मध्ये **'रयत शिक्षण संस्थेची'** जि.सातारा येथे स्थापना केलेली आहे. त्यांनी प्रथम वसतीगृह सुरु केले व याच वसतीगृहात आजही वेगवेगळ्या जाती जमातीचे विद्यार्थी एकजुटीने राहतात व एकत्र जेवतात एकत्रच अभ्यास करतात हे आजही पाहावयास मिळते.

अशा प्रकारे कर्मवीर भाऊराव पाटील (आण्णा) यांनी शाळा, विद्यालये, महाविद्यालये व वसतीगृह यांचे एकप्रकारचे जाळेच महाराष्ट्रभर विणलेले आहे. आण्णांनी शिक्षणामधून ज्ञान देण्याचे कार्य हे कुठल्याही प्रकारचा जातीभेद न करता सर्व समाजापर्यंत पोहोचविलेले आहे.

विशेष म्हणजे त्यांच्या संस्थेअंतर्गत वसतीगृहामधील व महाविद्यालयामधील जे जे विद्यार्थी होते त्या विद्यार्थ्यांवर त्यांनी चांगल्या प्रकारे संस्कार करुन त्यांना चांगल्या शिकवणी दिल्या म्हणुन ते आजही वेगवेगळ्या प्रकारच्या नोकऱ्यावर काम करतांना दिसून येतात म्हणून असे म्हणावेसे वाटते की, त्यांच्या वसतीगृहामधील किंवा शाळेतील महाविद्यालयामधील विद्यार्थ्यांना दिलेला मंत्र तो म्हणजे 'कमवा व शिका' हा फायदेशीर ठरत आहे.

कर्मवीर भाऊराव पाटलांना वाटले होते की, तळागाळातल्या बहुजन समाजातल्या माणसांवर शिक्षणाचे संस्कार केले तरच समाज परिवर्तनाच्या कार्याला वेग येईल हे आण्णांनी जाणले होते व ते अमलातही त्यांनी आणले. विशेषत: कर्मवीर भाऊराव म्हणाले होते की, विद्येत वरीष्ठ असणाऱ्या वर्गापेक्षा मागासलेल्या समाजातून खेड्यापाड्यातून विद्येत पुढे असणाऱ्यांमध्ये जे पंडीत असतात त्यांच्याही

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

April To June 2022
Issue-42, Vol-05

17

नारायण सुर्वे एक चिंतनशील कवी

प्रा.डॉ.गिऱ्हे डी.पी.
मराठी विभाग, सहयोगी प्राध्यापक,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

****

कविवर्य नारायण सुर्वे साम्यवादी विचार, दलित विचार आपल्या काव्यातून जीवनभर मांडत राहिले. जन्म झाला तो माणूस म्हणूनच परंतु माणसाला मिळणाऱ्या सर्व बाबीं त्यांना मिळाल्याच नाहीत आई बापाचा पत्ता नाही. गिरणी कामगार गंगाराम सुर्वे यांना ते डब्याच्या पेटीत सापडले तेच पुढे नारायण सुर्वे, गंगाराम सुर्वे यांचे आडनाव तेच पुढे त्यांचे आडनाव झाले. एका गिरणी कामगाराच्या घरात एक डब्याच्या पेटीत सापडलेले मूल लहानाचे मोठे होते तो काही अनुभव इतके दाहक असतात की, त्यांची माहिती कवितांव्दारे मांडतात.

उदा.

कामगार आहे मी तळपती तलवार आहे.
सारस्वतांनो! थोडासा गुन्हा मी करणार आहे

अशी आत्मविश्वासपूर्वक ओळख करुन देत सुर्वे यांनी तेव्हा प्रवेश केला त्यांचे चांगले स्वागतही झाले. कामगारांच्या जगात वाढलेला, त्यामधूनच स्फूर्ती घेतलेला आणि त्यांच्याच व्यथा वेदना, आशा आकांक्षा, राग लोभ व्यक्त करणारा कवी हीच मराठी काव्य सृष्टीतील सुर्वे यांची ओळख ठरली. बकाल अंधारात जीवन जगणारे पण प्रकाशाकडे झेपावण्याची जिद्द बाळगणारे, देवदेवतांची उपासना करणारे पण रोजच्या जीवनात संग्रामासाठी एक पाऊल उंबरठ्यबाहेर ठेवणारे, प्रस्थापित नीतिमत्तेचे जोखड जुगारुन देणारे पण शाश्वत नीतिधर्म मानणारे असे हे सांस्कृतिक सरहद्दीवरचे जग नारायण सुर्वे यांच्या कवितेत प्रथमच बोलायला लागले. हे सुर्वे यांच्या कवितेचे ऐतिहासिक महत्व आहे. मराठी काव्यसृष्टीत आता हा प्रवास चांगलाच जोमदार झाला आहे. ही मराठी साहित्याच्या दृष्टिने [illegible] आहे. सुर्वे यांचेही आता चार [illegible] प्रसिध्द झाले आहेत. ऐसा गा मी ब्रम्ह या [illegible] संग्रहात प्रकट झालेला शब्द पुढील संग्रहातून अधिक [illegible] समर्थ आणि आत्मविश्वास पूर्ण झाला आहे. कवी म्हणुन मराठी काव्यक्षेत्रात सुर्वे यांच्या नावाला आता सर्व मान्यताप्राप्त झाली आहे.

नारायण सुर्वे तुमचंच नाव लिवा या कवितेत म्हणतात की,

मास्तर लिवा
तुमचंच नाव लिवा
खरं सांगतो, मरी आईला समरुन सांगतो,
लिवा तुम्ही
होच्या केसाची जरा बगा मास्तर.
कसा नागाचा फडा हाय त्यों ...
अवं, देवाचं देणं हाय त्ये ... देवाचं

तेव्हा एक वेश्या म्हणते मास्तर तुम्ही तुमचंच नाव लिवा गावगाड्यातील प्रसिध्द देवता मरिआईची ती शपथ घेते. उदाहरणादाखल त्याच्या केसाची बटा ती दाखविते. या वरुन ती सिध्द करु इच्छिते की देवाचे देणं आहे.

कार्ल मार्क्स कवितेत कवी नारायण सुर्वे विचार व्यक्त करतात की, कार्ल मार्क्स जे आयुष्यभर आमच्यासाठी सांगितले आहे. आमच्यासाठी लिहिले आहे ते सर्व आम्हाला कधीच कळले नाही. परंतु ज्या दिवशी मी मोर्चात सहभागी झालो त्या दिवशी मला मार्क्स समजला. तो मला भेटला, तो जन्माने जर्मन होता त्याचे कार्यक्षेत्र जर्मन होते. तो शेवटी आर्थिक विवंचनेत सापडला आणि इंग्लडच्या भूमीत मिसळला असा हा मार्क्स आणि माझ्यात तरी काय फरक आहे. हा कार्ल मार्क्स पुढे नारायण सुर्वे यांचा मित्रच होतो. याचा अर्थ असा की, मार्क्सचे तत्वज्ञान नारायण सुर्वेना एवढे आवडले की, ते बोलायला लागल्यावर नारायण सुर्वेचे तत्वज्ञान मागे पडले आणि मार्क्स चे तत्वज्ञान समोर येते असाही अनुभव सुर्वेयांना येतो. कवी नारायण सुर्वे लिहितात.

पुढे एका सभेत मी बोलत होतो,
तर या मंदीचे कारण काय?

ANALYSIS OF GENDER BUDGETING OF INDIA

Research Scholar
Vitthal Haribhau Nagare
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada
University, Aurangabad.

Research Guide
Dr. G. R. Khedkar
Associate Professor Dept. of Economics,
Rashatramata Indira Gandhi College Jalna

ABSTRACT:

Budgeting is a powerful tool in hand of government through which government intervening ... desired goals. Therefore, government trying to mainstreaming women on the path of ... by giving fair chance by allotting resources through gender budgeting. In the process of ... of gender budgeting, gender pattern analyzed, areas find out on which budget provision ... Then Priorities decided and resources allotted according to priorities. Expenditure on gender ... divided in two parts; Schemes in which 100 percent budget provision made for women ... 100 percent women specific schemes are included in part-A and those schemes included in part-... women are 30 percent beneficiaries of budget provision. Present research work aims to ... expenditure on gender budgeting since 2005-06 to 2019-20.

Keywords: Gender budgeting, mainstreaming

INTRODUCTION:

Gender-responsive budgeting first introduced by China in 1995. In India, gender budgeting ... in fiscal year 2005-06. It represented by statement 20 in the volume-1 of expenditure ... budget. Gender budgeting is not separate budget for women's but it is allocation of ... the leases of gender, more appropriately called as gender responsive budgeting. Why ... budgeting has much importance, is a crucial question in formation of gender sensitive ... Society determined certain rules, responsibilities for men and women. It determines the ... of men and women according to the rules for them and responsibilities. Whenever we ... gender pattern it found that generally taboos determined by society endow privileges to ... found deprived section of society. Gender inequality always in favor of men and it ... for women. Women found more socio-economically deprived In India like ... patriarchal culture prevailing. As a result, Women's face difficulty in accessing ... good health. They are financially dependent. Their financial inclusion found to be very ... inequalities persist even in modern society and it is represented by inequality in wages. ... receiving more wages than women for same work. Women comprise 48 percent of ... of India. That is women constitute nearly half portion of society. Therefore, it is not ... for any country to attain stage of development without giving fair chance to deprived ... That's why gender equality is necessary condition for the socio-economic development of ...

Gender inequality cannot be overcome automatically. Government intervention plays vital ... achieving gender equality. Government intervenes through budgeting. Budgeting is a ... used in achieving desirable socio-economic changes in society. Its impacts are ... for different stakeholders. A budget without gender perspective beneficial for both but ... gap between socio-economic status of men and women. Public goods are non rival in ... exclusion from consumption not feasible. Women are deprived section of society ... they face barriers in accessing some public good. Therefore, special arrangements

...वाडा विभागातील वैद्यकीय पायाभूत सुविधेचा अभ्यास

मराठवाडा

विठ्ठल हरिभाऊ नागरे

संशोधक, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ ,औरंगाबाद

डॉ. जी. आर. खेडकर

संशोधक मार्गदर्शक, अर्थशास्त्र विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी कॉलेज, जालना

...सांस्कृतिक, आर्थिक, राजकीय, तांत्रिक आणि संस्थात्मक बदलांशी आर्थिक विकासाचा संबंध ...स्तरावर विविध देशांचा विचार करता आर्थिक विकासाचा प्रश्न हा सर्वच देशासमोरील एक अत्यंत ... झाला आहे. यात फरक केवळ इतकाच आहे की, विकसित, विकसनशील आणि अविकसित ...श्नांचे स्वरूप हे भिन्न-भिन्न स्वरूपाचे आणि सापेक्ष स्वरूपाचे असते. म्हणूनच 'विकास' या ...परत्वे अधिक व्यापक आणि सर्वसमावेशक दृष्टीने पाहिले जाते. कोणत्याही देशातील 'विकास हा त्या ...र, कृषी आणि सेवा क्षेत्रांच्या विकासावर अवलंबून असतो. तर कृषी, उद्योग व सेवा क्षेत्रांचा 'विकास ...याभूत सुविधा व त्यांचा कार्यक्षम वापर यावर अवलंबून असल्याचे निदर्शनास येते. केवळ नैसर्गिक ... भांडवल उपलब्ध असून आर्थिक विकास साध्य करता येणार नाही, तर त्यासाठी प्रगत व पुरेशा ...याभूत सुविधांची मूबलक प्रमाणात उपलब्धता असणे अगत्याचे असते, कारण 'आर्थिक विकास आणि ...सुविधा' या अर्थव्यवस्थेतील एकाच नाण्याच्या दोन बाजू असून त्या एकमेकाशी संबंधित असतात."[1] या ...वैद्यकीय विकास'आणि 'पायाभूत सुविधा'यांच्यातील कार्यकारण संबंध हा चक्रीय स्वरूपाचा असल्याचे ...येते.[2] म्हणूनच विकासाला पोषक वातावरण निर्माण करावयाचे असेल, तर पुरेशा प्रमाणात किंवा ...याभूत सुविधांची उपलब्धता असणे ही एक महत्त्वाची आणि पूर्व अट समजली जाते. त्यामुळे पायाभूत ...ठी सूत्रबद्ध आणि नियोजनपूर्वक केलेली गुंतवणूक ही आर्थिक विकासाला चालना तर देतेच, शिवाय ...न आणि 'शाश्वत आर्थिक विकास व वृद्धीची हमी सुद्धा देते. उदा: इंग्लंड, कॅनडा, आस्ट्रेलिया आणि ...या सारख्या देशांनी पायाभूत सुविधांच्या उपलब्धतेतूनच खऱ्या अर्थाने आर्थिक विकासाची प्रक्रिया साकार ...ल्याचे निदर्शनास येते. देशाच्या विकासासाठी आवश्यक असणाऱ्या मूलभूत घटकांना पायाभूत ...म्हणतात.

पायाभूत सुविधा देशाच्या आर्थिक सामाजिक विकासामध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावतात. पायाभूत ... ही व्यापक संकल्पना आहे यामध्ये अनेक आर्थिक कार्यांचा समावेश होतो.पायाभूत सुविधा ह्या दोन ...च्या असतात.

...भौतिक पायाभूत सुविधा

...सामाजिक पायाभूत सुविधा

Dr. Shinde
Prof 2021

संयुक्त कुटुंबाच्या विघटनाची कारणे आणि परिणाम

प्रा. डॉ. नवनाथ शिंदे
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना :-

व्यक्ती आणि समाज जीवनातील मूलभूत संस्था म्हणून कुटुंब संस्थेकडे पाहिले जाते. मनुष्याचा जन्म, विकास व मृत्यू या सर्व प्रक्रिया कुटूंबातच घडतात. कुटुंब हा मनुष्याच्या जीवनाचा महत्वाचा आधार आहे. प्राचीन काळापासून ते आधुनिक काळापर्यंत कुटुंब संस्थेने महत्वाची भूमीका पार पाडली आहे. कुटुंब संस्था ही केवळ भारतापुरती मर्यादीत नाही तर ती सर्वात्रिक संस्था आहे. जिथे जिथे मानवी समाज आहे तेथे तेथे कुटुंब संस्था अस्तीत्वात आहे. फरक एवढाच आहे की, समाजापरतत्वे कुटुंबाचे स्वरुप, रचना आणि कार्य यामध्ये फरक आढळतो. भारतामध्ये संयुक्त पध्दती अस्तीत्वात होती. भारतीय समाज व्यवस्थेला आधार देण्याचे काम संयुक्त कुटूंबाने केले. व्यक्ती आणी समाजाला एकत्र बांधून ठेवण्याची भूमीका संयुक्त कुटूंबाने पार पाडली. भारतात औद्योगीकरण, नागरीकरणामुळे, अर्थव्यवस्थेत झालेल्या बदलामुळे, अशा विविध कारणामुळे संयुक्त कुटूंब विघटीत होण्यास सुरुवात झाली. आज ग्रामीण भागात आणी शहरात हाताच्या बोटावर मोजण्या इतकी कुटूंबे आज संयुक्त कुटूंबे राहिले आहेत. संयुक्त कुटूंबाच्या विघटनांच्याकारणांचा शोध या शोधनिबंधाच्या माध्यमातून घेण्याचा प्रयत्न केला.

उद्देश :-

संयुक्त कुटूंबाचे विघनाची कारणे आणि परिणाम या शोध निबंधाचे खालील मुख्य उद्देश राहिले आहेत.

१) संयुक्त कुटूंब संकलपना समजावून घेणे.

२) संयुक्त कुटूंबाच्या विघटनास जबाबदार असणाऱ्या कारणांचा शोध घेणे.

३) संयुक्त कुटूंबाच्या विघटनाचे समाजावर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती :-

'संयुक्त कुटूंबाच्या विघटनाची कारणे आणि परिणाम' हा शोध निबंध दुय्यम स्त्रोतावर अवलंबून आहे. यामध्ये प्रकाशित- अप्रकाशित शासकिय आकडेवारी, संदर्भ ग्रंथ, मासिके, शोधपत्र, वर्तमानपत्रे, इंटरनेटच्या माध्यमातून उपलब्ध झालेल्या माहितीचे विश्लेषण केले आहे.

संयुक्त कुटूंबाची व्याख्या :

भारतीय समाजशास्त्रज्ञ डॉ. इरावती कर्वे यांनी संयुक्त कुटूंबाचा अभ्यास करुन संयुक्त कुटुंबाची व्याख्या केली व संयुक्त कुटुंबाची रचना, स्वरुप आणि कार्ये स्पष्ट केली आहेत. संयुक्त कुटूंबाची व्याख्या करतांना डॉ. इरावती कर्वे म्हणतात. "एकाच निवासस्थानात राहणाऱ्या, एकाच स्वयंपाक घरातील अन्न

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - (SJIF) -7.675, Issue NO, 292 (CCXCL) D
ISSN : 2278-9308
April, 2021

स्त्रियांवरील वाढते अत्याचार : कारणे आणि उपाय

प्रा. डॉ. नवनाथ शिंदे
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना
मो. 9423731375Email : nsshinde3@gmail.com

गोषवारा (Abstract) :

आज देशामध्ये स्त्रियांच्या सदंर्भातील अत्याचाराच्या गुन्हयामध्ये मोठया प्रमाणावर वाढ होतांना दिसत आहे. बहुसंख्य स्त्रिया हया बदनामी पोटी व वेळेत न्याय मिळणार नाही म्हणून तक्रार नोंदवीत नाहीत त्याची संख्या अगणीत आहे. ही बाब चिंतनिय आहे. पुरोगामी महाराष्ट्र म्हणतो परंतू महाराष्ट्रात ही अत्याचाराच्या घटनेत २०१९ च्या क्राईम इन इंडिया च्या अहवालानुसार, सातत्याने वाढ होतांना दिसून येत आहे. अत्याचाराच्या वाढत्या घटनांचा कारणांचा शोध घेतला असता दिसून येते की, समाजातील स्त्रियांकडे पाहण्याची पुरुष प्रधान मानसिकता आहे. आजही स्त्रियांकडे दुय्यम, अबला, दुर्बल म्हणून पाहीले जाते. कायदयाने समान अधिकार, हक्क दिले असले तरी व्यवहारात वास्तवात विसंगती दिसून येते. स्त्रियांना अगदी बाळपणापासूनच ती कशी दुर्बल, परावलंबी आहे. याचेच धार्मिक, परंपरा यांचे संदर्भ देत संस्कार केले जातात.

अलिकडे नुकत्याच भारत सरकार गुन्हे अन्वेशन विभागाकडून "क्राईम इन इंडिया २०१९" चा अहवालांमध्ये महिला अत्याचाराचे ३७ हजार ११२ (३७११२) गुन्हे दाखल झाले आहेत. त्यापैकी विनयभंगाचे सर्वाधिक १० हजार ४७२ (१०४७२) गुन्हे दाखल आहेत. राज्यातील महिलांवरील अत्याचारांच्या गुन्हयात ४.५४ टक्क्यांनी वाढ झाल्याचे दिसुन येते. त्यामध्ये सर्वाधिक म्हणजे ६ हजार ५१९ गुन्हे मुंबई शहरात दाखल आहेत. तर नागपुर मध्ये ११४४ तर पुणे शहरात १३९० गुन्हे दाखल करण्यात आले आहेत.

या स्त्रियांवरील अत्याचाराला एकच घटक जबाबदार नाही तर त्याला अनेक घटक जबाबदार आहेत. शिक्षणाकडे जाणीवपूर्वक दुर्लक्ष करुन, आर्थिक स्वावंबनापासून दूर ठेवऊन तीला परावलंबी बनवले जाते. परिस्थितीच अशी निर्माण केली जाते. तीने जर अन्याय, अत्याचार झाला तर तो सहन केलाच पाहीजे. आणि तीने सहन केला नाही तर न्याय मागण्यासाठी गेली तर व्यवस्था अशी आहे की, न्याय केव्हा, कधी मिळेल याची शाश्वती नाही. भ्रष्ट व्यवस्था, पुरुष प्रधान संस्कृतीला वाचविण्यासाठी व्यवस्थातील भ्रमनिराश केल्याशिवाय राहत नाही.

Key word : स्त्रियांवर होणारे अत्याचार, स्वरुप, कारणे व उपाय.

प्रस्तावना (Introduction) :

अगदी प्राचीन काळापासून सर्वच समाजात स्त्रिया सामाजिक व कौटुंबिक अत्याचाराच्या, अन्यायाच्या बळी ठरल्याच्या दिसून येतात. भारतीय समाजात तर स्त्रियांना जाणीपूर्वक अनेक हक्कांपासून वंचित ठेवण्यात व त्यांना सातत्याने दुर्बल, अबला, भोगवस्तू म्हणूनच पाहिले गेले. जवळपास जगभरामध्ये स्त्रियांची स्थिती या पेक्षा वेगळी नव्हती. विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीपासून स्त्रियांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोण बदलण्यास सुरुवात झाली. आज स्त्रियांनी शिक्षण, समाजकारण, राजकारण, अर्थकारण, तंत्रज्ञान सर्वच क्षेत्रात पुरुषांच्या बरोबरीने स्वतःचे कर्तुत्व सिध्द केले. असे असले तरी स्त्रियांवर होणाऱ्या वेगवेगळया अत्याचाराचे प्रमाण वाढताना दिसत आहे. आत्याचाराची व्याप्ती, स्वरुप मोठी आहे. तेंव्हा स्त्रियांवर होणाऱ्या अत्याचारांचे स्वरुप समाजून घेणे, जबाबदार असणाऱ्या कारणांचा शोध घेणे व अत्याचाराचे प्रमाण कमी करण्यासाठी उपाय शोधणे हा संशोधनाचा महत्वाचा विषय आहे.

शोध निबंधाची उद्दिष्ट्ये :-या विषयाच्या अनुषंगाने शोधनिबिंधाचे खालील उद्देश राहिले आहेत.

१.स्त्रियांवरील होणाऱ्या अत्याचाराचे स्वरुप व व्याप्ती समजावून घेणे.

२.स्त्रियांवरील होणाऱ्या अत्याचाराच्या कारणांचा शोध घेणे.

३.स्त्रियांच्या वरील अत्याचाराचे प्रमाण कमी करण्यासाठी उपायांचा शोध घेणे / सुचविणे.

संशोधन पध्दती :-

सदरील शोध निबंध हा दुय्यम स्त्रोतावर आधारीत असून यामध्ये शासकीय प्रकाशित, अप्रकाशीत सांख्यकीय आकडेवारी, संदर्भ ग्रंथ, नियतकालीके, प्रकाशित शोध निबंध, वर्तमानपत्रे, इंटरनेट इत्यादिंच्या माध्यमातून मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषण केले आहे.

INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF
HUMANITIES AND INTERDISCIPLINARY STUDIES
(Peer-reviewed, Refereed, Indexed & Open Access Journal)
DOI : 03.2021-11278686 ISSN : 2582-8568 IMPACT FACTOR : 5.71 (SJIF 2021)

बालमजुरांची सद्यस्थिती आणि प्रतिबंध

(Current Status and Prevention of Child Labor)

प्रा.डॉ.नवनाथ शिंदे
समाजशास्त्र विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

DOI No. 03.2021-11278686 DOI Link :: http://doi-ds.org/doilink/05.2021-36576687/IRJHIS2105026

गोषवारा (Abstract):

बालमजुरांची समस्या ही जागतिक पातळीवरील समस्या आहे. छोटी हॉटेल्स, चहाची टपरी, भाजीपाल्याची विक्री पासुन ते शेती, लहान मोठे कारखाने, उदयोग, वेगवेगळया वस्तूची विक्री करणारी ठिकाणे इत्यादी सर्व ठिकाणी बालमजुर मोठया प्रमाणावर आढळतात. आंतरराष्ट्रीय श्रमसंगठन (आयएलओ) नुसार जगभरात २१ कोटी पेक्षा जास्त मुलांकडून बालमजुरी करुन घेतली जाते. विकसनशील देशांत बालमजुरीचे प्रमाण जास्त असल्याचे आढळते. २०११ च्या जनगणनेनुसार एकुण बालकांच्या ३.९ टक्के मुले बालमजुरीचे काम करतात. बालमजुर का निर्माण होतात याच्या कारणांचा शोध घेतला असे आढळते की, दारिद्रय, गरीबी, कुटूंबाचे विघटन, पालकांची व्यसनाधीनता, कर्जबाजारीपणा, निराधार व अनाथ मुलांची वाढती संख्या, शेती व्यवसायासाठी लागणारे मनुष्यबळ इत्यादी कारणे आढळतात. बालमजुरीला प्रतिबंध घालण्यासाठी वेगवेगळे कायदे आहेत. परंतू त्याची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे. लोकांच्या आर्थीक गरजा पूर्ण करण्यासाठी नोकरी, व्यवसायाच्या संधी उपलब्ध करणे, दारिद्रय कमी करणे, अनाथ, निराधारांसाठी शासन पातळीवरुन पुर्नवसनात्मक व्यवस्था करणे, शेती व्यवसायातील बालमजुरी कमी करण्यासाठा यांत्रीकीकरणावर भर देणे आवश्यक आहे. केवळ १२ जून हा दिवस सर्वत्र बालकामगार विरोधी दिवस म्हणून साजरा करुन चालणार नाही तर त्यासाठी कुटुंब, समाज, विविध संघटना, शासन या सर्वांनी एकत्र येऊन बालमजुरांचे प्रमाण कमी करण्यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. तरच जगातील बालकांचे बालपण जिवंत राहील.

मुख्य शब्द (Keyword): *बालमजुर संकल्पना, कारणे, प्रतिबंध, उपाय.*

प्रस्तावना :

समाजामध्ये वेगवेगळया सामाजिक समस्या निर्माण झालेल्या आहेत. भ्रष्टाचार, दहशतवाद, बेकारी, वृध्दांच्या, आदिवासींच्या, स्त्रियांच्या, अपंगाच्या, शिक्षण व आरोग्याविषयक समस्या केवळ विशिष्ट समाजापूरत्या मर्यादीत नाहीत तर त्या जागतीक समस्या बनल्या आहेत. या समस्या पैकी काही समस्या कमी करण्यासाठी जागतीक स्तरावरुन समान कार्यक्रम आखून समस्या सोडविण्याचा प्रयत्न केला जातो.

भारतामध्ये आणि जगामध्ये बालकांच्या समस्येकडे सर्वांचे लक्ष वेधले आहे. बालमृत्यु , **कुपोषण** आणि महत्वाची समस्या म्हणजे बालमजुरी किंवा बाल कामगार ही समस्या आज मोठया प्रमाणावर निर्माण **झालेली** दिसून

FEMINIST INTERNATIONAL RELATIONS

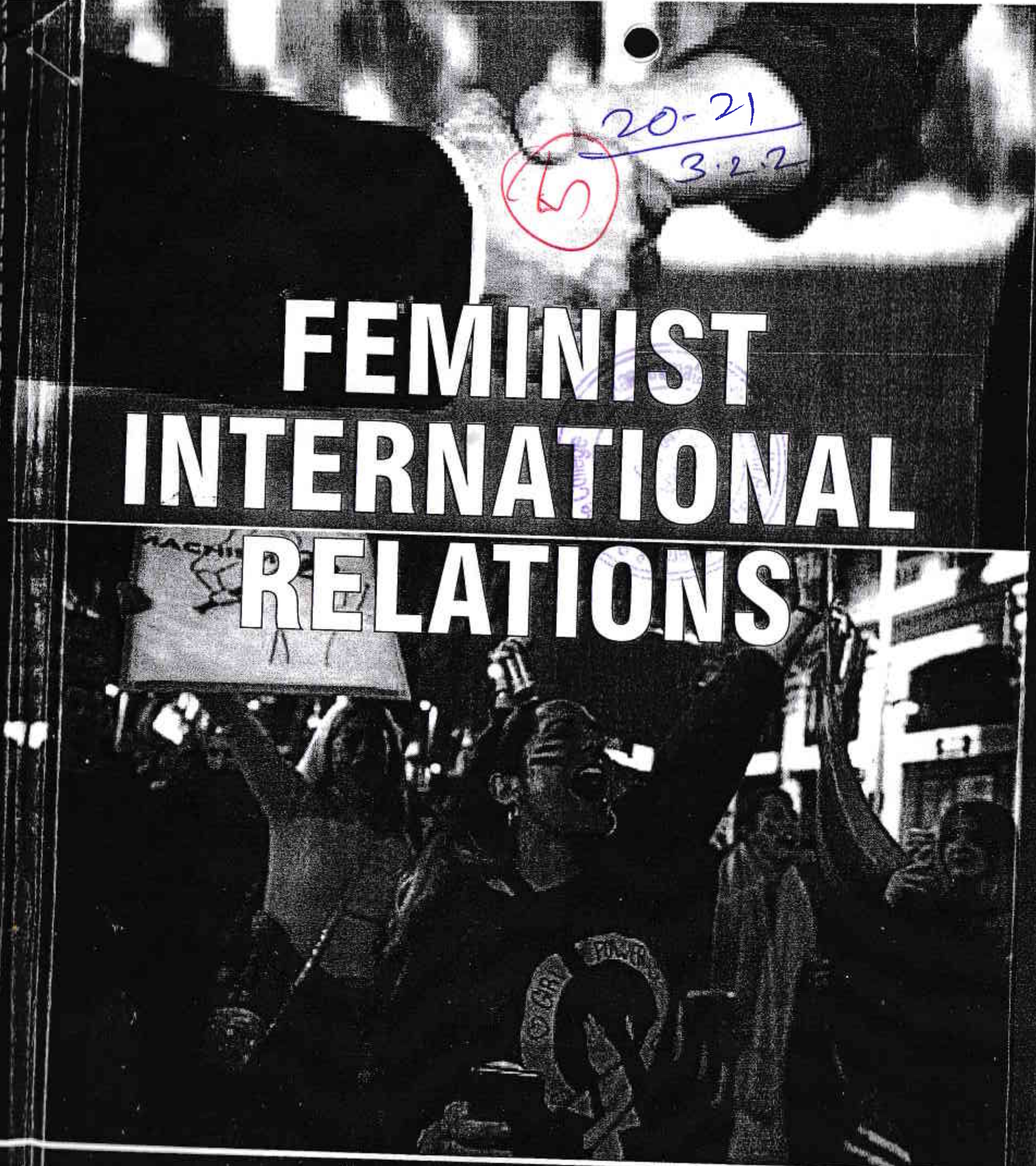

Dr. Su[illegible]anda Tidke

'Journal of Research & Development'
Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal, Impact Factor 5.13, ISSN: 2230-9578, February 2021,
Special Issue 11, Volume-3 "Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development"

Indian Environmental Polices education and sustainable Development

Dr. Pramod K. Dhokane
Associated Professor, Department of Geography,
Rashtramata Indira Gandhi Mahavididyala Jalna -431 203.
E-mail : pramodkdhokane@gmail.com

Abstract :

Global worldwide Environmental education has been recognized as an essential component for sustainable development. It is recognized for the Important role for Agricultural development, livelihood worldwide and has made many Important contribution to the global development. Environmental education should prepare societies to actively participate in global political and Economics as well as provide people with the skills necessary to make informed decisions and take responsible actions. The global societies have recognized Environmental education as key component of sustainable development. Environmental education is not only just a program to teach about the natural world and functioning of ecosystems Environmental Education cannot be considered as a field of study rather it is a life long process that is infused in various other field of study. The objective of Environment Education for sustainable Development is not only to be environmental friendly i.e. it also involves life-skills development that includes leadership communication and management; all of which are extremely important for personal development. In environmental polices education. Law are used to appear to recognized and to respect the life of tree in general, which is already recognized by the religious came from Buddhism found in various scriptures current research continues to expand our understanding of the field, but there are no recent reviews of the literature, addressing the impact of these educational interventions. The objective of this paper is, to examine the role of environment polices education and highlight its impact as key enabler in the realization of the sustainable development.

Keyword : polices education, Impact, Development, Environment, sustainable Development.

Introduction:

Indian Environment education has been recognized as an essential component for sustainable development. It is recognized for the important role in improving livelihoods contribution to and development globally. Several environment protection legislations existed even before Independence of India. However, the true thrust for pulting in force a well. Developed framework came only after the UN Conference on the Human Environment world come on Envir and dey 1987 (Stockholm, 1972) After the Stockholm conference, the national council for environmental policy and planning was set up in 1972 within the Department of Science and Technology to establish a regulatory body to look after the environment-related issues. In the directive principles of state policy, Article 48 say "the state shall Endeavour to protect and improve the environment and or safeguard the forests and wildlife of the country", Article 51A(9) state that, "it shall be the duty of every citizen of India to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers and wildlife and to have compassion for living creatures." Similarly the pronouncements of Emperor Ashoka- who viewed the protection of animal life and the preservation of plants as one of the duties of the king and forbade the killing and hunting of a number of animals for food and game and the teachings of Buddhism and Jainsm could not prevent decades of environmental destruction.

Constitutional Amendment

The constitution of India provides a number of Directive principles of state policy till 1976 environment protection did not appear any where in the constitution. However in the 42nd amendment of the constitution in 1976 certain environmental provisions were introduced. Articles 48-A was added to the Directive principles of state policy and stated "The state shall endeavor to protect and improve the natural environment and safeguard the forests and wildlife in the country." The Article 51-A(g) of fundamental duties states that "It shall be the duty of every citizen in India to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers and wildlife and to have a compassion for living creatures" The national council for environmental planning and policy was setup in 1972, which was later evolved as ministry of environment and forest in 1985. Environment protection Act by legislations in India.

The wildlife protection Act 1972 :

2.2.2

23

Rashtramata Indira Gandhi Arts, Com. & Science College Jalna (M.S.)

Innovative Library and Information Services in College Libraries

Dr. Vikram Uttamtao Dahifale
Librarian,
Rashtramata Indira Gandhi, Mahavidyalaya, Jalna.

Abstract:

This paper highlights the innovative practices which are very essential to optimize the use of library resources ,these innovative practices have become boon to college libraries in the present digital era and so this paper deals with such innovative practices which are practiced in College libraries to enhance the best result in resource sharing.

Library is an organization which works as a mission to transcend the barriers of space and time and due to innovative practices libraries are doing that work within time that is focused in this research paper.

Key words: Innovative services, College libraries, library activates, library resources, library users,user education.

Introduction:

Innovative practices are also known as the best practices which are very useful for superior performance of library activities .It is the way in which the most successful organizations manage and organize their operations, here college libraries do this. For getting top performance these innovative practices are very essential to be performed.

At the same time both resistance and reluctance to accept the inevitable changes will be harmful to the development of libraries but every Librarian must accept these changes and implement these innovative practices in our libraries.

Definition of Innovative/Best Practices:

ODLIS (Online Dictionary of Library and Information Science) describes best practices as follows:"In the application of theory to real-life situations, procedures that, when properly, applied consistently yield superior results and are therefore used as reference points in evaluation of the effectiveness of alternative methods of accomplishing the same task. Best practices are identified by examining empirical evidence of success."

Innovative Services for College Libraries:

1. **User orientation programmes:** At the beginning of academic year students should know about the library and its reading material, reference books, library activities. User orientation programs will help to reach awareness about library services on account of optimizing the use of library resources on a large scale.
2. **User Education program:** the library users should know about the usage of library, collection and services which library provides them and so the whole library staff work for it.
3. **Best user award:** to attract and to motivate users, the best user award should be announced

66

International Journal of Life Sciences
International Peer Reviewed Open Access Journal
Special Issue A 14, July, 2020
ISSN:2320-7817(p) 2320-964X(0)
Original Article
Open Access

Trichomes and Stomatal study of *Barleria cristata* L. and *Barleria prionitis* L.

Chavan Sopan Tukaram

Rashtramata Indira Gandhi Arts Commerce & Science College, Jalna (M. S.) India
Email : sopanchavan6567@gmail.com

Manuscript details:

Available online on http://www.ijlsci.in

ISSN: 2320-964X (Online)
ISSN: 2320-7817 (Print)

Cite this article as:
Chavan Sopan Tukaram (2020) Trichomes and Stomatal study of *Barleria cristata* L. and *Barleria prionitis* L. *Int. J. of Life Sciences*, Special Issue, A14: 29-33.

Article published in Special issue of National e-Conference on Recent Aspects in Biosciences-2020" organized by Departmentt of Botany Rashtramata Indira Gandhi College, Jalna, Maharashtra, India date, June 29, 2020.

Copyright: © Author,
Open Access This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License, which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, as long as you give appropriate credit to the original author(s) and the source, provide a link to the Creative Commons license, and indicate if changes were made. The images or other third-party material in this article are included in the article's Creative Commons license, unless indicated otherwise in a credit line to the material. If material is not included in the article's Creative Commons license and your intended use is not permitted by statutory regulation or exceeds the permitted use, you will need to obtain permission directly from the copyright holder. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/ licenses/by/4.0/

ABSTRACT

Barleria cristata L. and *Barleria prionitis* L. are medicinal plants. These plants have been used in the indigenous system of medicine for a long time. Present work intends to utilize this data of Trichome and stomata to evaluate and standardize leaf drugs. The present research includes structure and dimensional details of upper and lower epidermis of the selected leaf drugs. The epidermal studies are carried out by scraping and peeling out particular epidermis. The Trichome, stomata, guard cells, subsidiary cells and epidermal cell are given along with dimensions. Trichome and stomata studies are useful in solving taxonomic problems and Pharmacognosy. They have significance in identification of crude drugs from these plants. The types of trichomes are specific for a particular taxon. This data can be used to standardize a leaf drug. The studied characters related to trichomes in present work are types and dimensions of trichome.

Keywords: Trichomes and Stomata, *Barleria cristata* L. and *Barleria prionitis* L.

INTRODUCTION

Dermatology of leaves includes a study of epidermal tissue system. Epidermal tissue is also known as dermal tissue system. It is made up of epidermal, cuticle, stomata and trichomes. The epidermal structure especially types trichomes and stomata are specific for every leaf. (Metcalf and Chalk 1950; Smith *et. al.*, 1953; Carlquist, 1961; Eames and Mac Denials, 1992; Pandey, 2002; Roy, 2006). Cuticular studies in some species of *Lepidagathis* and *Barleria* (Khawaja, 1975). Trichomes are outgrowths of epidermal cells (Roy, 2006). In the angiosperms leaves various type of trichomes are found such as – unicellular, bicellular, multicellular, uniseriate, multiseriate, satellite, glandular, non-glandular (Metcalf and Chalk, 1950; Pandey, 2002; Roy, 2006). The stem of *Barleria cristata* consist appeared trichomes with dense hairy nodes; (Harish kumar *et. al.* 2018). The family Acanthaceae is rich in different types of trichomes *Barleria prionitis* has both multicellular eglandular as well as glandular trichomes (Bhogaonkar and Lande, 2012).

दूरदर्शन विज्ञापन और समाज

डॉ.बिक्कड अभिमन्यु
हिन्दी विभागाध्यक्ष
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी, कला, वाणिज्य
व विज्ञान महाविद्यालय ,जालना.
मो.नं. ९४२१३०७७०६
bikkad.abhimanu@gmail.com

मनुष्य सजीव प्राणी हैं। आज रोटी कपडा और मकान की भाँति 'जनसंचार' भी मनुष्य की मुलभूत जरूरत बन गई है । इसके लिए मनुष्य ने नये-नये साधनों का आविष्कार किया है। जनसंचार को परिभाषेत करते हुए कहा गया हैं। कि, "जब हम किसी भाव, विचार या जानकारी को दूसरों तक पहुँचाते हैं और वह प्रक्रिया सामूहिक पैमाने पर होती है वह जनसंचार कहलाती है।" संचार के इसी स्वरुप को विविध माध्यमों द्वारा लोगों तक पहुँचाने का कार्य आज तक हुआ है, जिसमें संकेत बोली, चित्र, चित्रांकन, चित्रभाषा, लिपिपत्र, सूचना पत्र, पुस्तक, समाचार पत्र , सिनेमा, रेडियो, दूरदर्शन, क म्प्युटर, सैटेलाईट, नेटवर्क, लॅपटॉप आदि विविध माध्यम प्रचालित है। दूरदर्शन जनसंचार का सबसे तेज और प्रभावशाली इलेक्ट्रॉनिक दृक-श्राव्य माध्यम है।

दूरदर्शन का अविष्कार एल-बेयर्ड ने सन १९२५ ई.में किया सन १९३६ को लंदन में बी.बी.सी. द्वारा टी.वी. का प्रसारण शुरू हुआ। भारत में १५ सितंबर १९५९ को राष्ट्रपती डॉ. राजेंद्र प्रसाद जी के हाथों से टी.वी. का उद्घाटन हुआ। शुरू में स्कूली शिक्षा ओर ग्रामिणों के विकास के लिए उसका उपयोग किया गया। लेकिन बाद में लोक रुचि को ध्यान में रखकर इसके बहुत सारे कार्यक्रम शुरू हुए। इन कार्यक्रमों को प्रसारण करने के लिए बडी-बडी कम्पनियाँ और उनके विज्ञान थे। जो की प्रायोजक के रुप में थे। आज तो विज्ञापनों ने बाजार में हंगामा मचा दिया है। क्या है ये विज्ञापन ?

" विज्ञानपन वाणिज्यिक एवं व्यावसायिक क्षेत्र का ऐसा अंग है जो प्रतिष्ठान के प्रति जनमत तैयार करने में सर्वाधिक उपयोगी हैं। " अंग्रेजी के एडवरटाइजिंग का हिन्दी पर्याय है। जिसका अर्थ सूचना देना है। पाश्चात्य विद्वान फ्रैंक प्रेस्बी के अनुसार " विज्ञापन मुद्रित, लिखित, उच्चरित अथवा चित्रिता विक्रय कला है। पाश्चात्य व्यंगकार ब्रिट के अनुसार बिना विज्ञापन व्यापार करना किसी खुबसूरत लडकी को अंधेरे में आँख मारना हैं। तुम तो जानते है कि उस समय तुम क्या कर रहे हो, पर दूसरा कोई नहीं जानता।"

विज्ञापन एक कला है। जिसका उद्देश्य अपनी बात का प्रचार प्रसार करना तथा जन समाज तक अपनी बात पहुँचाकर अपनी वस्तु की खपत बढाना है। शुरू में दूरदर्शन का उद्देश जनशिक्षण, छात्रों के

Cosmos Multidisciplinary Research E-Jo...
Recognized International Peer Reviewed Journal
Impact Factor 4.94

अज्ञेय की कविताओं में सामाजिक जीवन

डॉ.बिक्कड अभिमन्यु
हिन्दी विभागाध्यक्ष
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी, कला, वाणिज्य
व विज्ञान महाविद्यालय ,जालना.
मो.नं. ९४२१३०७७०६
bikkad.abhimanu@gmail.com

अज्ञेय हिन्दी साहित्य के प्रतिभा संपन्न कवि है। उनका नाम सच्चिदानंद हीरानंद वात्सायनजी है। ६ मार्च १९११ में कसिया गॉव जिला देवरिया की भुमि में अज्ञेय का जन्म हुआ। उनका एक साधारण परिवार था। उनके परिवार की अर्थिक स्थिती ठीक नहीं थी। उनके दादा संस्कृत के ज्ञानी थे। उसी से उनकी आरंभिक शिक्षा संस्कृत में हुई । पिताजी की नौकरी के कारण इन्हें भारत भ्रमण का मौका मिला।उन्हें उसमें अच्छे बुरे अनुभव आये। इसका अज्ञेयजी को अपने साहित्य सृजन के लिए उपयोग हुआ। उनका समग्र साहित्य ही भोगा हुआ यथार्थ जीवन है।

अज्ञेय की बचपन से ही साहित्य लेखन में रुचि थी। ' वियाग्रा प्रताप' में लिखी एक कविता से पिता को बक्षिस के रुप में पाँच रुपये मिले थे। अज्ञेय जी ने आगे चलकर अनेक पत्र पत्रिकाएँ, पुस्तके, तारसप्तक का संपादन किया। अज्ञेय एक कवि, कथाकार, नाटककार, कहानीकार, निबंधकार, आलोचक तथा साहित्य चिंतक, डायरी, लेखन, यायांवर, संस्मरण, संपादक, भूमिका लेखक, आदि के रुप में जाने जाते हैं। बच्चपन से ही कवि के रुप में अज्ञेयजी को जाना जाता है। अपने जीवानुभव और वातावरण, परिस्थिती के आधारपर उन्होंने बहुत सारी कविताएँ लिखी । उनके कुछ कविता संग्रह संकलित है जिसमें 'भगनदुत, चिंता, इत्यलम, हरी घास पर क्षणभर, बावरा अहेरी, इंद्रधनुष रौंदे हुए थे, अरी ओ करुणा प्रभामय, आंगन के पार दार आदि।

अज्ञेय की शिक्षा आरंभ में संस्कृत में हुई। परंतु उसके आगे उन्होंने फारसी और अंग्रेजी में शिक्षा पायी। परंतु अधिक मात्रा में उनका झुकाव हिन्दी की ओर रहा। इनके साहित्य में संस्कृत के साथ फारसी अंग्रेजी के शब्दों का हिन्दी भाषा में प्रयोग किया है। उनको अनेक साहित्यकारों की प्रेरणा मिली जिसमें निराला, महादेवी वर्मा, रामधारीसिंह दिनकर, हरिवंशराय बच्चन, प्रेमचंद, जैनेंद्र आदि। उनका व्यक्तित्व बहु आयाजी रहा है। इसका मूल्यांकन करना असंभव है परंतु उनके कविता साहित्य में सामाजिक जीवन चित्रित हुआ है।

साहित्य और समाज की स्वतंत्र कल्पना नहीं है। इनका एक दुसरों के साथ घनिष्ट संबंध है। डॉ. नगेंद्र कहते हैं- "साहित्य अपने व्यवत या मूर्त रुप में रचना अथवा कृति है। किंतु अव्यस्त रुप में कृति के पीछे कृतिकार का व्यक्तित्व और कृतिकार के व्यक्तित्व के पीछे उसका सामाजिक परिवेश के साथ अनिवार्य रुप कों जुडा हुआ है।" कवि समाज की पुकार है। कवि समाज के भावों को दिशा देता है।

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) –7.675, Issue NO, 280 (CCLXXX) B
ISSN : 2278-9308
April, 2021

विश्वरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री-विषयक विचार

प्रा.डॉ. गिऱ्हे डी.पी.
सहयोगी प्राध्यापक, मराठी विभाग राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

विश्वरत्न बोधीसत्व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (1891-1956) यांना अखिल भारतीय दलित उपेक्षितांचे एक थोर उध्दारक, क्रांतीकारी समाजसुधारक, सांसदीय लोकशाहीचे एक खंदे पुरस्कर्ते, भारतीय घटनेचे, शिल्पकार, बौध्दधर्म प्रवर्तक आणि प्रखर राष्ट्रवादी म्हणून ओळखले जाते.

महाराष्ट्रातील एक आद्य समाजसुधारक महात्मा फुले यांच्या तत्वज्ञानाचाही त्यांच्यावर प्रभाव झाला. तसेच स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुत्व या समाज धारणेच्या तीन तत्वांचा प्राचीन काळातील **आद्यप्रवर्तक भगवान** बुध्द यांच्या धम्मतत्वांचा त्यांच्यावर प्रभाव पडलेला होता. म्हणून स्वतः **डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी महात्मा कबीर, महात्मा फुले आणि भगवान बुध्द यांना आपले गुरु मानले होते.** डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सामाजिक, धार्मिक, राजकीय, आर्थिक स्त्री विषयक विचार, शैक्षणिक अशा अनेक विषयावर आपले विचार व्यक्त केलेले आहेत.

विश्वरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हेकेवळ दलितांचे नेते नव्हते तर एकुण मानवजातीच्या स्वातंत्र्य मुल्यांचे ते पाईक होते; म्हणून शुद्रांबरोबरच भारतीय स्त्रियांच्या गुलामगिरीकडेही त्यांचे लक्ष गेले. सर्वकष स्वातंत्र्याचा विचार करणाऱ्या नेत्याला स्त्री-स्वातंत्र्याचा विचारही करावा लागतो. भारतीय स्त्रीशुद्रांची दयनीय, गुलामासारखी अवस्था होण्यास कारण येथील परंपरेने आलेले धर्मग्रंथ आणि त्यातील विचार हेच होत, हे डॉ. बाबासाहेबांच्या लक्षात आले होते.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मानववंशशास्त्रज्ञ होते. समाजशास्त्रज्ञ होते त्यामुळे स्त्रियांकडे पाहण्याचा त्यांचा दृष्टिकोन मानवतावादी होता; भूतदयावादी नाही. तसेच ते समाजशास्त्रज्ञ असल्यामुळे त्यांची पक्की धारणा होती, की कोणत्याही समाजातील स्त्रियांचा दर्जा हा त्या समाजाच्या सुधारणेचा **मापदंड असतो. समाज** परिवर्तनाचे वेध लागलेल्या डॉ. बाबासाहेबांनी स्त्री सुधारणेचा स्त्री स्वातंत्र्यांचा हिरीरीने **प्रयत्न केला. त्यासाठी** त्यांनी लिखाणाशिवाय अनेक सभा संमेलने तर होतीलच, पण महिला परिषदांचे सुध्दा **आयोजन करुन स्वतः ते** तेथे उपस्थित झाले आणि स्त्रियांना त्यांनी अतिशय प्राथमिक स्वरुपाचा आणि अतिशय सोप्या पध्दतीने उपदेश केला. त्यांनी स्त्री कर्तव्याला तर प्राधान्य दिलेच पण तिच्यातील स्वत्वाला, बाईपणाला, तिच्या मनोधैर्याला, तिच्या हिमतीला आव्हान दिले. घराच्या चार भिंती एवढेच तिचे मर्यादित क्षेत्र नाही, ही विशाल दृष्टी असते. एंकदरीत डॉ. आंबेडकर यांनी सामाजिक बांधिलकीची जाणीव स्त्रियांमध्येच निर्माण केली.

स्त्रीयांसाठी न्याय हक्क :

राज्य घटनेद्वारा हे धर्मनियम मोडीत काढून स्त्रीला न्याय हक्क बहाल करण्याचे **उदार मानवतावादी** कार्यही डॉ. आंबेडकरांनी केले धर्माच्या नावाखाली धर्म **ग्रंथानी, परंपरांनी निर्माण केलेली स्त्रीची** गुलामगिरी, राज्यघटनेत स्त्रीविषयक कायद्याचा समावेश करुन **नष्ट करण्याचा प्रयत्न डॉ. आंबेडकरांनी केला आहे.** घटस्फोटाचा अधिकार, वारसाहक्क, दत्तक कायदा, **स्वतंत्र व्यक्ती म्हणून जगण्यासाठी आवश्यक असलेली समान**

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) –7.675, Issue NO, 280 (CCLXXX) B
ISSN : 2278-9308
April, 2021

संधी इ. अनेक गोष्टींना कायद्याचे स्वरुप देण्याचा प्रयत्न हिंदू कोड बिलाच्या रुपाने त्यांनी केला. स्त्रीचे जीवनव्यापी गौणत्व नाहीसे करुन तिला समानता देण्याचा प्रयत्न डॉ. आंबेडकरानी केला.

कुटूंब नियोजन :

कुटूंब नियोजना बदलचा डॉ. बाबासाहेबांचा दृष्टीकोनही स्त्रियांच्या विकासाचा, स्त्री शक्तीचा विचार करणरा होता 1938 साली विद्यार्थ्यासमोर भाषण करतांना त्यांनी कुटूंब नियोजनाची जबाबदारी स्त्री पुरुष दोघांची आहे, असे सांगून कमी मुले झाल्यामुळे स्त्रियांची जीवघेण्या बाळंतपणातून सुटका होईल आणि त्यांची शक्ती इतर कामांकडे वळवता येईल. स्त्रियांच्या भावनांचा इतका सुक्ष्मपणे विचार करणाऱ्या बाबासाहेबांची अशी इच्छा होती की, औरंगाबाद येथे एक अनाथाश्रम काढून अनाथ, गरीब परित्यक्ता, कुमारी मातांनी टाकलेली मुले सांभाळावीत. डॉ. बाबासाहेबांचा हा संकल्प स्त्री मुक्तीतील एक महत्वाचे पाऊल होते, हे नजरे आड करता येणार नाही.

हिंदू कोड बील :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे केवळ अस्पृश्यांचे पुढारी आहेत; त्यांच्या कल्याणाकरीताच केवळ त्यांचे कार्य आहे. अशाभ्रामक समजुती असलेल्यांच्या समोर बाबासाहेबांनी तयार केलेले हिंदू कोड बील ठेवले की, त्यांची बोलती बंद होते. हिंदू कोड बिलात डॉ. बाबासाहेबांनी खालील प्रमाणे अधिकार दिले.

1. स्त्रीला घटस्फोटाचा आधिकार दिला. 2. नवऱ्याने घटस्फोट दिल्यास पोटगी मिळाली. 3.व्यक्तीचा एक विवाह कायदेशीर असल्यास व दुसरा विवाह योग्य कारण नसल्यास अवैध ठरुन स्त्रीला स्थैर्य दिले. 4. स्त्रियांना दत्तक घेण्याचा व दत्तक जाण्याचा अधिकार दिला. 5. स्वतःच्या मिळकतीवर स्त्रीचा अधिकार असावा. 6. वडिलांच्या मिळकतीत मुलग्याच्या बरोबरीने मुलींना समान हिस्सा दिला. 7. मुलीला वारस होण्यास अधिकार मिळाला. 8. आंतरजातीय विवाहास मान्यता दिली. 9. स्त्रीला स्वतःचा वारस निश्चित करण्याचाही अधिकार मिळाला.

या देशातील पुरुषप्रधान समाजरचनेचे धर्मशास्त्रांचा, पुराणांचा मनु-स्मृतीचा दाखला देऊन स्त्रियांचे हक्क आणि अधिकार नाकारले ते सर्व हक्क आणि अधिकार भीमस्मृतीने अर्थात हिंदू कोड बिलाने स्त्रियांना दिले आहेत. हे बील पास होईपर्यंत डॉ. बाबासाहेबांनी अनेकांकडून नाना तऱ्हेने धमक्या आणि विरोध सहन केला. मानहानी सोसली. अखेर आपल्या मंत्रीपदाचा 1951 च्या स्पटेंबर मध्ये राजीनामाही दिला आणि अखेर ते बिल पास झाले. अनेक तऱ्हेचे मुलभूत अधिकार स्त्रियांना मिळवून देऊन संपुर्ण भारतीय स्त्रीच्या विकासाचा, प्रगतीचा, मार्ग मोकळा करुन दिला. स्त्री ही पुरुषाप्रमाणेच एक पुर्ण व्यक्ती आहे हे सिध्द केले.

अशा प्रकारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी एकंदरीत स्त्री-विषयक विचार हा अतिशय अभ्यासपूर्ण केलेला आहे.

तसेच हिंदू कोड बिलान्वये एकंदरीत पाच प्रकारच्या सुधारणा सुचविल्या आहेत. त्यापैकी तिसरी सुधारणा विचार करता घटस्फोटा संबधी आहे. सद्याच्या कायद्याप्रमाणे बायको ही नवऱ्याची अर्धांगी समजली जाते. एकदा लग्न केले की तिला कोणत्याही कारणास्तव विभक्त होता येत नाही की काडीमोड घेता येत नाही. हिंदू कायद्याप्रमाणे विवाहाच्या गाठी न सुटणाऱ्या मानल्या जातात. खरे म्हणजे, ज्या स्त्रीचे नव याशी अगर ज्या नवऱ्याचे स्त्रीशी पटत नाही त्यांना एकत्रित ठेवण्याची सक्ती करणे केव्हाही रास्त नाही. तेव्हा काही

स्त्री-लोकगीते : स्वरूप-विशेष

डॉ. उमेश मुंढे
मराठी विभाग प्रमुख, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना.

सारांश

स्त्रियांच्या वेगवेगळ्या प्रसंगांच्या गीतांतून त्यांच्या रूढी परंपरांचे दर्शन घडते. शिवाय स्त्री जीवनात असणाऱ्या वेगवेगळ्या सण-उत्सवांना विधींना असणारे महत्वाचे स्थान लक्षात येते. परंपरेने चालत आलेली सण-उत्सव या स्त्रिया आनंदाने साजरी करतात आणि त्या प्रसंगी वेगवेगळ्या गीतातून आपल्या भावनांचा आविष्कार झाल्याचा दिसून येतो. स्त्रियांच्या लोकगीतातून स्त्री समूहमनाचा आविष्कार झालेला असल्याने स्त्री जीवनाशी ते एकरूप झालेले आहेत. म्हणूनच त्यातून व्यक्तिनिष्ठेपेक्षा सामुहिक भाव-भावनांचा आविष्कार मोठ्या प्रमाणात झालेला दिसतो. काही गीतातून पुरुषप्रधान संस्कृतीने अन्याय केलेला असलेल्यांचे दुःख गीतातून व्यक्त होते. स्त्रियांच्या या लोकगीतांवर धर्माचा, पुराणांचा, परंपरेचा, संस्कृतीचा, त्याचबरोबर वेगवेगळ्या संताचा आणि त्यांच्या विचारांचा मोठा प्रभाव पडलेला दिसून येतो; याचा प्रत्यय काही स्त्री गीतांतून येतो. परंतु आज करमणुकीची साधने वाढल्याने आणि इंटरनेटच्या युगामध्ये स्त्रियांनाही तेंवढा वेळ नसल्याने असे खेळ व गीते ही क्षीण होत चाललेली आहेत.

बिजसंज्ञा : स्त्री-लोकगीते

प्रस्तावना

भारतामध्ये इंग्रज आगमनानंतर भारताच्या प्राचीन इतिहासाच्या शोध, भारतीय समाज, संस्कृती यांचा अभ्यासाला प्रोत्साहन मिळू लागले. त्यांच्यापाठीमागे ब्रिटिशाचा हेतू वेगळा असला तरी त्यांच्या प्रेरणेतूनच लोकसाहित्याच्या संकलनाला व अभ्यासाला सुरुवात झाली होती. ' ज्ञानप्राप्ती ' ' जिज्ञासाप्राप्ती ' व या अभ्यासाबरोबरच ' धर्मप्रसाराच्या ' हेतूनेही या काळात लोकसाहित्याच्या संकलनाचे प्रयत्न असावेत असे मत अभ्यासकांनी नमूद केले आहे. प्रामुख्याने ब्रिटिश अधिकारी व ख्रिश्चन मिशनऱ्यांनी लोकसाहित्याच्या संकलन करण्यामध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका निभावलेली आहे, असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही.

भारतातील लोकसाहित्याला फार प्राचीन परंपरा असून आदिम काळातील मानवाने सामूहिक जीवनप्रणाली सुरू केल्यापासून मौखिक वाड्मयाची निर्मिती झाल्याचे

03051/2012
2319 9318
Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal
April To June 2020
Issue-34, Vol-07

21

गिकरण आणि आर्थिक विकास

प्रा.डॉ. गोवर्धन खेडकर
अर्थशास्त्र विभाग,
ष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना

****

भारतात आधुनिक उद्योगाची स्थापना १८५० ला झाली देशात सुती कापड, ताग, साखर, लोह, पोलाद, रंग, उद्योगाचा अल्पप्रमाणात विकास झाला होता. पुढे १९१८ -३० या उद्भवलेल्या जागतिक महामंदीचा फटका देशीय उद्योगांना बसल्याचे आढळते. १९३९ मध्ये दुसरे सुरु झाले. या काळात इंग्लंड मधील तयार वस्तूंची आयात झाल्यामुळे भारतातच उद्योगाच्या उभारणीला चालना ी. या काळात भारतीय औद्योगिकरणाचा वेग वाढला.

देशाला १९४७ स्वातंत्र्य मिळाले त्यावेळेस औद्योगिक एक मागास अर्थव्यवस्था औद्योगिकरणाचा पाया अतिशय ोर असलेली अर्थव्यवस्था अशी स्थिती होती. त्याकाळात डवली वस्तू व काही उपभोग्य वस्तूंच्या बाबतीत आपन दूसऱ्यावर लंबून होतो. परंतू आज देशाने औद्योगिक क्षेत्रातून मोठया णात प्रगती केल्याचे आढळते. उपभोग्य व भांडवली वस्तूंचे ादन आता देशात होत असून अनेक औद्योगिक वस्तूची निर्यात रत करीत आहे. देशात उद्योग धंद्याचे प्रमाण वाढल्यामुळे कृषी त्रातील उत्पादनाला मागणी वाढली आहे. त्यामुळे देशाच्या ष्ट्रीय उत्पन्नात वाढ होत आहे.

द्दिष्टे :-

१. औद्योगीकरणाचा अभ्यास करणे.

२. उद्योग क्षेत्रात निर्माण होणाऱ्या रोजगाराचा अभ्यास करणे.

३. औद्योगिक क्षेत्र व कृषी क्षेत्राचा विकास यांच्या संबंधाचा अभ्यास करणे.

४. औद्योगिक क्षेत्र व कृषी क्षेत्राचा विकास यांच्या संबंधाचा अभ्यास करणे.

५. आर्थिक नियोजनाचा अभ्यास करणे.

औद्योगिकरणाचा अर्थ :

ज्या प्रक्रियेव्दारे उत्पादन माला मध्ये बदल घडवून आणले जातात. अशी प्रक्रिया म्हणजे औद्योगिकरा होय. औद्योगिकरणात वस्तूच्या मुलभूत स्वरुपात बदल घडवून आणले जातात. वस्तूंना उपभोग योग्य केले जाते. हा बदल घडवून आणण्यासाठी यंत्रसामुग्री अवजारे, कारखान्याची इमारत, कामगार उर्जा इ. चा वापर केला जातो. उत्पादनात वाढ करण्यासाठी नवनवीन तंत्रज्ञान, यंत्रसामुग्री विकसीत केली जाते.

शोध संशोधन कार्य वाढते वाढत्या उत्पादनाची विक्री करण्यासाठी बाजारपेठांच्या कक्षा विस्तारल्या जातात. वाहतूक व दळणवळनाच्या सुविधांचा विकास होतो.

औद्योगिकरण आणि आर्थिक विकास यांचा घनिष्ठ संबंध आहे. औद्योगिकरणाव्दारे अनेक गोष्टीचा विकास होतो.

राष्ट्रीय उत्पन्नात वाढ :

औद्योगिकीकरणामुळे राष्ट्रीय उत्पन्नात वाढ होत असते. औद्योगिकरण हे मानवाने मानवाला विकासासाठी उचललेले एक पाऊल आहे. शेतीमध्ये मानवाने कितीही कष्ट केले तरी निसर्गाची साधन मिळाल्यास उत्पन्नात वाढ होऊ शकत नाही. परंतू औद्योगिकरणामुळे नवनवीन तंत्रे आणि यंत्रे यांचा अवलंब करुन जास्तीत जास्त उत्पादन करणे व राष्ट्रीय उत्पन्नात वाए करणे शक्य असते. औद्योगिकरण झालेल्या देशाचे राष्ट्रीय उत्पन्न शेती प्रधान देशाच्या तुलनेत खूपच जास्त असते. १९९३-९४ किंमतीनुसार १९९६-९७ मध्ये निव्वळ राष्ट्रीय उत्पन्न १३२३६७ कोटी होते. १९९६-९७ मध्ये ८२५०८५ कोटी रुपया पर्यंत वाढले राष्ट्रीय उत्पन्नात झालेली वाढ औद्योगिकरणामुळे शक्य झाली.

रोजगार निर्मिती:

भारतासारख्या विकसनशिल देशात बेरोजगारीचे प्रमाण मोठया प्रमाणात आढळते. औद्योगिकरणामुळे श्रमीकाच्या मागणीत वाढ होते. त्यामुळे रोजगारात वाढ होऊन बेरोजगारी कमी होते. तसेच औद्योगिकरणामुळे वाहतुक व दळनवळन, वित्तीय सेवा, विमा सेवा, व्यापार यांचा ही विकास होतो. तसेच पायाभुत क्षेत्रात ही रोजगाराच्या संधी वाढत जातात तसतसा उपलब्ध साधनसामुग्रीचा पर्यायी वापर होवुन देशातील लोकांचे दरडोही उत्पन्न वाढते.

कृषी विकासास साहय्यभूत :

आर्थिक विकासास कृषी क्षेत्र आणि औद्योगिकरण एकमेकास पुरक भूमिका पार पाडतात. कृषी क्षेत्रात ज्या कच्च्या मालाचे उत्पादन केले जाते. त्यावर प्रक्रिया करण्याचे कार्य औद्योगिक क्षेत्रात केले जाते. देशात जस जसे औद्योगीरिकण वाढत जाते तसतसी कृषी क्षेत्रातील कच्च्या मालाची मागणी वाढते. त्याच

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Issue NO, 240 (CCXL)
ISSN : 2278-9308
July,2020

कोरोना संसर्ग नंतर भविष्यातील भारतीय अर्थव्यवस्था

प्रा. डॉ. गोवर्धन खेडकर
अर्थशास्त्र विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना:

सध्याच्या काळात अजूनही कोरोना संसर्ग वाढतांना दिसत आहे त्याचा प्रादुर्भाव अजूनही पाहिजे त्या प्रमाणात कमी झालेला नाही २ जुलै २०२० च्या आकडेवारी विचावरात घेता असे लक्षात येते की, कोरोना रुग्णांची संख्या जगात १०६७४९६५ एवढी असून जगात मृत्युमुखी पडणाऱ्याची संख्या ५१६५३४ एवढी आहे. तर भारतात कोरोना संसर्ग रुग्णांची संख्या ४५५०४० तर मृत्युमुखी पडणाऱ्यांची संख्या १६६७९ आहे तर आपल्या महाराष्ट्राचा विचार करता कोरोना संसर्ग संख्या १८०२९८ असून मृत्युमुखी पडणाऱ्यांची संख्या ८०५३ आहे. म्हणजेच भारतातील एकूण राज्यापैकी कोरोना रुग्ण संख्येच्या बाबतीत प्रथम क्रमांकावर आहे. २ जुलै २०२० च्या आकडेवारी

राज्य	कोरोनागस्त रुग्ण संख्या	मृत्युचे प्रमाण
महाराष्ट्र	१८०२९८	८०५३
तामीळनाडू	७८३३५	१०२५
दिल्ली	८०१८८	२५५८
गुजरात	३०७०९	१७८९
राजस्थान	१६९४४	०३९१
मध्यप्रदेश	१२९६५	०५५०
उत्तरप्रदेश	२१५४९	०६४९
पश्चिम बंगाल	१६७११	०६२९
आंध्रप्रदेश	१२२८५	०१५७
पंजाब	०५०५६	०१२८
एकुण	**४५५०४०**	**१६६७९**

थोडक्यात सोबतच्या कोष्टकावरुन असे लक्षात येते की, सर्वात जास्त कोरोना रुग्ण संख्या असणारे राज्य म्हणुन महाराष्ट्र तर सर्वात कमी कोरोना रुग्ण संख्या असणारे राज्य म्हणून पंजाब राज्य आहे.

संशोधकाची उद्दिष्ये :

१. कोरोना विषाणूंचा अभ्यास करणे.
२. देशातील विविध राज्यात आढळणाऱ्या कोरोना रुग्णांचा अभ्यास करणे.
३. देशातील कृषी क्षेत्रातील विविध घटकांचा अभ्यास करणे.
४. उद्योग क्षेत्रातील विविध घटकांचा अभ्यास करणे.
५. मजूरांच्या आर्थीक स्थितीचा अभ्यास करणे.
६. हॉटेल्स, रेस्टॉरन्टस, चहाच्या टपऱ्या यामध्ये कामकरणाऱ्या मालक व मजूरांच्या आर्थिक स्थितीचा अभ्यास करणे.
७. पर्यटन क्षेत्राच्या आर्थिक स्थितीचा अभ्यास करणे.
८. शिक्षण क्षेत्रात झालेल्या बदलांचा अभ्यास करणे.
९. बारा बलूतेदारांच्या आर्थिक स्थितीचा अभ्यास करणे.

थोडक्यात कोरोना हा एक संसर्गजन्य रोग आहे. या रोगाचा प्रसार मानवामध्ये श्वसन संसर्गाने होतो. या संसर्ग विषाणूची लक्षणे अनेक प्रकारची आहेत. खोकला, डोकेदुखी, घसादुखी, श्वास घेण्यास त्रास, न्यूमोनिया होणे, फुफूसाला सूज येणे, यारुग्णांची संख्या दिवसेंदिवस वाढतांना आढळते. या संसर्ग रोगावर नियंत्रण करण्यासाठी देशाचे पंतप्रधान यांनी लॉकडाऊन हे एक महत्वाचे हत्यारावर भर दिल्याचे आढळते. या लॉकडाऊनचा देशातील अनेक क्षेत्रावर, घटकावर परिणाम झाल्याचे आढळते.

/03051/2012
2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

July To Sept. 2020
Issue-35, Vol-03

085

19

संसर्ग नंतर भविष्यातील भारतीय अर्थव्यवस्था (कृषीक्षेत्र)

प्रा.डॉ. गोवर्धन खेडकर
अर्थशास्त्र विभाग,
... इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

****

...:-

...रोना व्हायरस रोग (Covid-१९) हा एक संसर्ग जन्य ...नव्याने सापडलेल्या कोरोना व्हायरसमुळे होते. बऱ्याच ...रुग्णांमध्ये सौम्य ते मध्यम लक्षने आढळतात असे रुग्ण ... दाखल नकरता बरे होतात. तसेच या विषाणूचा प्रसार ...श्वसन, संसर्गाने होतो. हा संसर्ग बऱ्याचदा सौम्य असला ...कधी प्राणघातक आहे. आज पर्यंत कोरोना नियंत्रणासाठी ...लस झालेली आढळत नाही. हा संसर्ग फक्त भारतातच ...जगातील जवळपास २०० राष्ट्रामध्ये या संसर्ग रोगाने थैमान ...ले आढळते. २ जुलै २०२० च्या आकडेवारी नुसार जगामध्ये ...संसर्ग रुग्णांची संख्या १०६७४९६५ मृत्युमुखी पडणाऱ्यांची ...९६५३४ तर महाराष्ट्रात १८०२९८ रुग्ण संख्या असुन मृत्युमुखी ...इतकी संख्या आहे. या रुग्णांना सर्दी, ताप, खोकला आढळता. ...प्रामुख्याने ज्या व्यक्तींची रोग प्रतिकारक शक्ती कमी असणार ...यांचा जास्त परिणाम झाल्याचे आढळते. उदा. गर्भवती महिला, ..., ह्दयरोग रुग्ण.

...संशोधनाची उद्दिष्टे :-

१. कोरोना संसर्ग (विशाणू) चा अभ्यास करणे.
२. भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या परिणामांचा अभ्यास करणे.
३. भविष्यातील कृषीक्षेत्राचा अभ्यास करणे.
४. भविष्यातील उद्योग क्षेत्राचा अभ्यास करणे.
५. कृषी व उद्योग क्षेत्रातील मजूरांचा अभ्यास करणे.

कोरोना व्हायरसची लक्षणे :

- सतत नाकातुन पाणी येणे.
- खोकला, डोकेदुखी, घसादुखी, बरे नाही असे वाटत राहणे, ...स घेण्यास त्रास होणे, फुफ्फुसाला सूज येणे, न्यूमोनिया होणे. या कोरोना विषणूच्या उष्म्यान कालावधी (इन्क्यूवेशन पिरीयड १४ दिवसापर्यंत आढळतो) हा कोरोना संसर्ग जगातील अनेक राष्ट्रामध्ये वाढत आहे. त्यावर मात करण्यासाठी देशाचे मा. आदरनिय पंतप्रधान नरेंद्रजी मोदींनी लॉकडाऊन हा उपाय घोषीत केला यामुळे या काळात अनेक घटकावर लॉकडाऊनचा परिणाम झाल्याचे आढळते सर्वसामान्यतः हातावर पोटभरणारा मजूर, बारा बलुतेदार, रेस्टॉरंट, हॉटेल, यावर प्रतिकूल परिणाम झाल्याचे आढळते. त्यामुळे भूकबळी, उपासमार, चोरी लूटमार यानंतरम्हणजेच करोना नंतर भारतीय अर्थव्यवस्थे मधील कृषी उद्योग व व्यापार किंवा सेवा क्षेत्र भविष्यात कसे असतील याविषयी विवेचन करणे आवश्यक आहे.

● **कृषी क्षेत्रा वरिल आर्थिक परिणाम :-**

कोरोना संसर्ग नंतर भविष्यात, कृषी क्षेत्रावर काय परिणाम होईल या विषयी विवेचना करतांना कोवीड १९ महामारी येण्यापुर्वी भारतीय अर्थव्यवस्थेत अन्नधान्याच्या किंमतीत लक्षनिय वाढ झाल्याचे आढळते. जानेवारी २०२० पर्यत हा दर २०१३-१४ ला असणाऱ्या उच्चांका एवढा होता. तसेच निवडणुक खाद्यवस्तूंच्या किंमती वाढतांना आढळतात. भाज्यांच्या किंमती वाढल्याने ही वाढ झालेली दिसते. कृषीक्षेत्रातील भाजीपाल्यामध्ये बटाटा आणि टोमॅटो नंतर कांद्याच्या किंमतीत वाढ झाली त्यामुळे WPI वाढल्याचे दिसते.

२७ मार्च २०२० RBI च्या ७ व्या व्दिमासीक चलन विषयक धोरणानुसार असे निर्दशनास येते की, कांदयाच्या किंमती वाढल्याचे आढळते. पुढे देशात करोना संसर्ग देशात वाढल्याने लॉकडाऊनच्या काळात एकुण मागणीत घट झाल्याने अन्नधान्य चलनवाढीचे प्रमाण कमी होईल असे RBI चे मुल्यांकन आहे.

RBI च्या अहवालानुसार १ मार्च २०२० रोजी भारतीय अन्न महामंडळाकडे (FCI) गहू व तांदळाचा साठा ७७.६ आय.एम.टी. होता.हे प्रमाण २१.०४ आय.एम.टी. च्या किमान कार्यरत बफरकम स्ट्रॅटेजिक स्टॉकपेक्षा तीन पट जास्त आहे. राष्ट्रीय कृषी विपनन महासंघाकडे १९ मार्च २०२० पर्यत डाळीचा साठा २२५ मेट्रीक टन इतका साठा होता. तसेच एप्रील २०२० पुन्हा रब्बी डाळीची आवक वाढली लॉकडाऊनच्या काळात मागणी पुरवठा यात अंतर वाढले पुरवठा वाढला परंतू मागणी कमी झाल्याने डाळ उत्पादकाचे नुकसान झाले.

दूसरे उदा. सांगतांना असे म्हणतात येईल की, अमोल कंपनी ३६ लाख शेतकऱ्याकडून दुधाची खरेदी करत होती. त्याच बरोबर या कंपणीचे १.५० लाख लिटर दुधाचे वितरण ही अमोल कंपनी करत होत जसजसा लॉकडाऊनाचा काळ वाढत गेला तसतशी अमल कंपनीच्या वस्तुच्या उत्पादात ३०% घट झाल्याचे आढळते. घट होण्याचे

...रोना विषाणू आणि लॉकडाऊन नंतरची भारतीय अर्थव्यवस्था

प्रा. डॉ. गोवर्धन खेडकर
अर्थशास्त्र विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविदयालय जालना

- प्रस्तावना :

प्रास्ताविक कोरोना हा एक संसर्ग (विशाणू) आहे कोरोना विशांणूचे अनेक प्रकार आहेत त्यापैकी सात विशाणू संख्या आहे. हे WHO ने कोरोना विशाणू असल्याचे सांगितले. या संसर्गाची सुरुवात चिन मध्ये सर्वप्रथम वूहान या शहरात ३० डिसेंबर २०१९ ला झाली. त्यानंतर कोरोना संसर्ग एक सरन आढळले. जगातील १९२ राष्ट्रात पसरल्याचे आढळते. कोरोना व्हायरसची विविध लक्षन दिसून आली. ताप किंवा कोरडा खोकला येणे त्यामुळे रुग्णाला श्वास घेण्यास त्रास होतो तसेच खोकला सतत येतो. जेव्हा रुग्णांना ताप येतो तेंव्हा रुग्णांचे शरीराचे तापमान ३७.८ सेल्सीयसपेक्षा जास्त असू शकते. तसेच थंडीचे प्रमाणही रुग्णामध्ये आढळते. रुग्णांना श्वास घेण्यास त्रास होतो, डोके दुखी, स्नायू दूख लागतात. ताप आणि थकवा येतो, चव न कळणे किंवा वास न येणे ही लक्षणे या रुग्णात आढळून येतात.

- **संशोधनाची उदिदष्टये :**

१. कोरोना संसर्ग किंवा विशाणूंचा अभ्यास करणे.
२. कोरोना संसर्ग नियंत्रणासाठी लॉकडाऊनमुळे झालेल्या अनुकूल परिणामांचा अभ्यास करणे.
३. कोरोना संसर्ग नियंत्रणासाठी लॉकडाऊनमुळे झालेल्या प्रतिकूल परिणामांचा अभ्यास करणे.
४. कोरोना विशानू किंवा संसर्ग होऊ नये यासाठी घ्यावयाच्या काळजीचा अभ्यास करणे.
५. लॉकडाऊन नंतर उदभवलेल्या बेरोजगारीचा अभ्यास करणे.
६. देशातील किंवा राज्याच्या आरोग्य विषयक सुविधांचा अभ्यास करणे.

सध्या कोरोना संसर्गाने थैमान घातले आहे. सध्या जगात कोरोना रुग्णांची संख्या ३ कोटी १८ लाख हून अधिक भारतात ३ लाख ५४ हजार महाराष्ट्र १ लाख ५४ हजार कोरोना व्हायरस रोग कोव्हीड–१९ आहे. जो नव्याने सापडलेल्या कोरोना व्हायरसमुळे होतो तसेच कोव्हीड–१९ ने आजारी पडलेल्या बहूसंख्य लोकांना सौम्य ते मध्यम लक्षने जानवतात. विशेष उपचारा शिवाय ते बरे होतात. कोव्हीड–१९ व्हायरसचे संगक्रमन एखादी संक्रमीत व्यक्ती खोकल्यास, शिकल्यास बाहेर पडणा–या सुक्ष्म द्रवबिंदू व्दारे किंवा व्यक्तीच्या श्वासोच्छवासाव्दारे होते. सध्या या करोना संसर्गाने सर्वजगात थैमान घातले आहे. तो श्रीमंतापासून ते गरीबापर्यंत होतो. अजून तरी या आजारावर लस शोधून काढण्यास यश आलेले नाही. म्हणून करोना संसर्ग नियंत्रण करण्यासाठी भारताचे पंतप्रधान मा. नरेंद्रजी मोदी यांनी २२ मार्च ला एक दिवसाचा जनता कर्फ्यू पाळण्याचे आव्हाण नागरिकांना केले होते. २४ मार्च ला रात्री ८ च्या सुमारास देशाला संबोधीत करतांना २१ दिवसाच्या (१४ एप्रील पर्यंत) संचार बंदीची घोषणा पंतप्रधानांनी केली त्याच बरोबर लॉकडाऊन नं. १ लॉकडाऊन नं. २ लॉकडाऊन नं. ३ आणि लॉकडाऊन चार निर्णय देशातील लोकांना विश्वासात न घेता घेतला. याचा परिणाम येणा–या काळात विविध स्तरातून पाहावयास मिळतो. देशात त्यामुळे भारतीय साम्राज्यात आढळणारी विषमता अजून संपल्याचे आढळत नाही. एवढेच नव्हे तर धार्मिक तेढ पण वाढण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. मोठ मोठया शहरातून आपल्या गावाकडे येणा–या लोकांना गावात प्रवेश दिला जात नाही. प्रवेश रोखण्यासाठी गावाच्या वेशी जवळ दगड, काटया, झाडे टाकलेली आढळतात. यावरुन असे सिध्द होते की, माणुसकी ग्रामीण भागात लोप पावतांना दिसते. सध्या भारतीय अर्थव्यवस्थेची परिस्थिती बिकट होतांना दिसत आहे. लोकांना पाहिजे त्या प्रमाणात रोजगार मिळणार नाही. रोजगार नसल्याने उत्पन्न नाही पर्यायाने बचत नाही आणि शेती बचत नसल्याने नवीन उदयोगासाठी भांडवल उपलब्ध होणार नाही सध्याच ४०% रोजगार कमी झाल्याचे आढळते तसेच देशात बॅकांनी विविध क्षेत्रात जे कर्ज वाटले ती कर्जाऊ रक्कम परत न आल्याने अनेक बॅका दिवाळखोरीत निघतील, शेअर मार्केट कोसळेल, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर रुपयाची घसरण होईल त्यामुळे देशाच्या जीडीपी मध्ये घट होईल.

Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Issue NO, 243 (CCXLIII)
ISSN : 2278-9308
September 2020

कोरोना विषाणूचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम आणि उपलब्ध संधी (उपाय)

प्रा. डॉ. गोवर्धन खेडकर
अर्थशास्त्र विभाग राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना:

कोरोना हा एक विषाणू आहे या विषाणूने सर्व जगातील कोरोना रुग्णांची संख्या मोठया प्रमाणात वाढत आहे. हा विषाणू पसरल्याचे आढळते. हा संसर्ग सहा महिण्या पासून उगम पावला असून अजूनही या विषाणूवर लस शोधली गेली नाही दिवसेंदिवस कोरोना रुग्णांची संख्या कमी होण्या ऐवजी वाढत असल्याचे आढळते. ०९ सप्टेंबर २०२० ची आकडेवारी विचारात घेता जगात कोरोना रुग्णांची संख्या २७५४५०७५ असून मृत्युमुखी पडलेल्या रुग्णांची संख्या ८९७६४६ आहे. तर भारतात कोरोना रुग्णांची संख्या ४४७०००० च्यावर गेलेली आढळते. तर मृत्युमुखी पडलेल्या रुग्णांची संख्या जगातील संपूर्ण देशाचा विचार करता भारताचा जगात कोरोना रुग्णसंख्येच्या बाबतीत सातवा क्रमांक लागतो. तर महाराष्ट्रात ९६७०००असून मृत्यूमुखी पडलेल्या रुग्णांची संख्या २७७८७ आहे. म्हणजेच देशात महाराष्ट्र राज्य प्रथम क्रमांकावर आहे.

राज्य	कोरोना संसर्ग रुग्ण संख्या	कोरोना संसर्गामुळे मृत्यु पावलेली संख्या
महाराष्ट	९६७०००	२७७८७
आंध्रप्रदेश	४३५०००	४७०२
तामिळनाडू	४२३०००	८०९०
कर्नाटक	३१५०००	६८०८
उत्तरप्रदेश	२१७०००	४११२

अध्ययनाची उद्दिष्ये :

१. कोरोना संसर्ग किंवा विषाणूचा अभ्यास करणे.
२. कोरोना विषाणूचा देशातील नागरिकावर झालेल्या परिणामांच्या अभ्यास करणे.
३. देशातील / राज्यातील आरोग्य सुविधांचा अभ्यास करणे.
४. कोरोनो विषाणूंचा उत्पादन क्षेत्रातील मजूरावर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास करणे.
५. कोरोना संसर्ग रोखण्यासाठी लॉकडाऊन चा भारतीय अर्थव्यवस्थेतील घटकांवर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

गृहित कृत्ये :

१. कोरोना संसर्ग (विशाणू) झालेल्या रुग्णांची संख्या देशात मोठया प्रमाणात वाढतांना आढळते.
२. कोरोना व्हायरसचा उत्पादन क्षेत्रात काम करणाऱ्या मजुरावर प्रतिकूल परिणाम झालेला आहे.
३. कोरोना विशाणूचा देशातील नागरिकावर आर्थिक व सामाजिक परिणाम हा प्रतिकूल झालेला आहे.

अध्ययन पध्दती :

सदरील विषयाच्या अध्ययनाकरिता प्रामुख्याने द्वितीय स्त्रोताचा (कागदोपत्री) अवलंब करण्यात आला आहे त्यामध्ये विविध संदर्भग्रंथ, क्रमीक पुस्तके, मासिके, साप्ताहिके, वर्तमानपत्रातील लेख, प्रकाशित व अप्रकाशित प्रबंध, शासकिय व निमशासकीय संस्थांचे अहवाल व इंटरनेट इत्यादिंचा अवलंब करण्यात आला आहे.

VOLUME - IX, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2020
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

३३. ब्रिटिशांचे शिक्षण विषयक धोरण आणि महात्मा फुलेंची भूमिका

कु. शिंदे वसुंधरा दिवानराव
इतिहास संशोधक विद्यार्थीनी, सिल्लोड, जि. औरंगाबाद.
डॉ. मुंढे सविता गंगाधर
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

प्रस्तावना

युरोपीयन लोकांनी भारतात येण्यासाठी नवीन जलमार्ग शोधून काढला. त्यामुळे भारतात व्यापारासाठी येणे जाणे त्यांना सहज सोपे झाले. सुरुवातीला ते भारतात व्यापारी दृष्टिकोणातुनच आले होते पुढे व्यापाराच्या निमित्ताने पोर्तुगीज,डच,फ्रेंच आणि इंग्रज यांनी काही व्यापारी कंपन्या स्थापन केल्या या सर्व कंपन्यामध्ये स्पर्धा सुरू झाली. त्यात ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीने बाजी मारली. आणि भारतात आपले पाय रोवले सर्व प्रथम व्यापार पुढे धर्मप्रसार आणि शिक्षण नंतर राज्यकर्त्यांची भूमिका अशी त्यांची वाटचाल झाली. धर्मप्रसार करीत असतांना भारतातील लोकांना त्यांनी धर्मांतर करण्यास भाग पाडले व हे शक्य झाले नाही. त्यासाठी काय करावे या विचारातूनच भारतात शिक्षणाची सुरूवात झाली.

परिवर्तनशीलता हे कोणत्याही समाजाचे महत्वाचे वैशिष्ट्ये असते आणि हे घडून आणण्याचे महत्वाचे काम शिक्षण व्यवस्थेतुन होत असते. परिस्थितीनुसार काळाच्या ओघात शिक्षणाचे स्वरूप बदलत गेले. शिक्षण हे सर्वांगिण प्रगतीचे विचार आणि आचाराच्या प्रसाराचे समाजपरिवर्तन घडून आणणारे प्रभावी माध्यम आहे. इंग्रजाआधीचे भारतीय शिक्षण हे पारंपारिक पद्धतीने होते. शुद्धता व पाठांतरावर भर होता. शिक्षणाचे माध्यम संस्कृत असल्यामुळे बहुजन समाज शिक्षणापासून दुर होता.

भारतातील आधुनिक शिक्षणाची सुरूवात मिशनरींच्या कार्यामधूनच झाली. सुरुवातीला त्यांचा भारतात येण्यावर काळ निर्बंध घातले होते. परंतु ते सर्व १८१३ च्या चार्टर कायद्याने काढून टाकण्यात आले. इथून पुढे ते मोठ्या संख्येने तात येऊ लागले व समाजाचा महत्वाचा भाग बनुन गेले. परंतु त्यांनी सुरू केलेल्या शिक्षणाचे ध्येय स्वार्थी होते. भारतात प्रकारभार निट चालावा व तो करण्यासाठी इंग्रजाना कार्यक्षम नोकरवर्ग हवा होता. त्यासाठी दिलेले शिक्षण हे पुस्तकी पाचे होते तसेच त्यांच्या धर्मप्रसाराला चालना देणारे होते; पण याच वेळी तेच पाश्चात्य शिक्षण घेऊन एक वेगळा विचार करणारी पिढी उदयास आली ही पिढी आपली संस्कृती विसरली नाही. उलट भारताचे पूर्वीचे वैभव अस्मिता जागृत केली. या पिढीने भारतीय संस्कृतीचे पुनरूज्जीवन करण्याचा प्रयत्न केला. या पिढीतलेच एक महान समाजसुधारक महात्मा फुले हे होते. त्यांनी जुन्या रूढी, रीतिरिवाज, अनिष्ट परंपरा, अंधश्रद्धा, भेदभाव विषमता यावर प्रहार केला. महात्मा फुले हे तत्वज्ञानापासून फारसे भिन्न नाही असे ते मानत. अर्वाचिन काळात बहुजन समाजाला अज्ञानापासून वर काढणारा हा एक महापुरुष होय. ते स्त्रीर शिक्षणाचे आयुष्य वेचले. सत्यशोधक समाजाची स्थापना करून बहुजन समाजाला हक्काची जाणीव करून देणारे, त्यांना शिक्षण देण्यासाठी प्रयत्न करणारे आणि प्रस्थापितांच्या अन्यायाविरुद्ध लढणारे ते पहिले समाजसुधारक होत.

VOLUME - IX, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2020
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

उद्दिष्ट्ये

१. ब्रिटिशाच्या राजकीय धोरणातुन भारतात पाश्चात्य शिक्षणाचा ... आनली.
२. महात्मा फुलेंनी शिक्षणातुन समाजक्रांती घडुन

विषय प्रवेश

ब्रिटिशांची शिक्षण विषयक भूमिका

मिशनऱ्यांशी खिश्चन धर्मप्रसारासाठी काही शाळा ... चालविल्या होत्या ... १७६५ पूर्वी ईस्ट इंडिया कंपनी ... धार्मिक उदासिनतेचे धोरण स्वीक... मदत केली; पण १७६५ मध्ये ईस्ट कंपनीकडे भारतातील ... सल्ला आल्याव ... निर्माण झाला. त्याचबरोबर भार... आवश्यक वाटु लागले. परिणामी मिशनरी व ईस्ट इंडिया कंपनीत संघर्ष ... चार्टर ॲक्ट झाला. शिक्षणासंबंधी काहीतरी करावे या उद्देशातुन १८१३ चा ईस्ट इंडिया कंपनीचा ... णाची जबाबदारी कंपनीकडे सोपवि...

इ.स. १८१३ चार्टर ॲक्टतील कलम ४३ नुसार भारतीयांच्या शि... रावेत परंतु त्याबाबत सरकारने त्यानुसार प्रतिवर्षी कंपनीने एक लाख रूपये भारतीयांच्या शिक्षणावर खर्च ... मने 'कमिटी ऑफ पब्लिक इनव... ठरवले नाही. त्यानंतर भारतातील शिक्षणावरील भूमिकेबाबत गव्हर्नर जनरल अ... ,' त्यातही शाळांमध्ये शिक्षणाचे लोकशिक्षणाची सामान्य समितीची स्थापना केली. या समितीत १० सदस्य होते ... दुसरा पाश्चात्य विचारवादी होत असावे? या प्रश्नावरून दोन गट पडले यात एक पौर्वात्य विद्या समर्थक त... ळे येत होते; म्हणूनच दोन्ही समतुल्य असल्याने समितीचे कार्य नीटपणे चालत नव्हते. वारंवार कामात अड... लॉर्ड मेकॉलेने २ फेब्रुवारी गव्हर्नर जनरलकडे सोपविला. गव्हर्नर जनरलच्या कौन्सिलचा सदस्याच्या नात्या... आपले महत्वाचे टिपन कौन्सिलसमोर ठेवले.

मेकॉलेने सर्व अभ्यास करून मांडलेले मत असे की, पाश्चात्य शिक्षण ... मुळे भारतात इंग्रजी सत्ता ब... आहे. भारतीय कायद्याच्या ज्ञा... इंग्रजी शिकलेले तरूण इंग्रजाचे समर्थक बनतील. परंपरागत शिक्षण निरुपयोगी ... तील तरूणांच आवडी-नि... मुस्लिमाच्या कायद्याचेच इंग्रजीत रुपांतर करावे. पाश्चात्याच्या प्रभावाने भारत... एकंदरीत त्याने पाश्चात्य शि... जिवनमुल्ये, पाश्चात्य बनतील त्यामुळे इंग्लडच्या वस्तुना भारतात मागणी वाढेल.[2] शिक्षणासंबंधी पाझर सिद्ध... केले. या प्रस्तावाला गव्हर्नर जनरच्या कौन्सिलने मान्यता दिली. त्याचबरोबर त्याने ... व्हळू झिरपत झिरपत खा... मांडली. त्यानुसार पाझर म्हणजे झिरपणे. शिक्षण फक्त उच्चवर्गीयांना द्यावे व ते ... ऑकलंडने समाजातील ... वर्गापर्यंत पोहोचेल असे या सिद्धांताचे स्वरूप होते. २४ नोव्हेंबर १८३९ ला लॉर्ड ... उच्च शिक्षणाचा प्रसार करणे हा सरकारचा उद्देश असेल असे पत्रक प्रसिद्ध केले.[3]

मेकॉलेच्या अहवालानंतर जुलै १८५४ मध्ये ईस्ट इंडिया कंपनीला बोर्ड ... ऑफ डायरेक्टर्सचे अध्य... वुडच्या सांगण्यावरून कंपनीने जे शैक्षणिक आदेश दिले त्याला वुडचा खलिता ... से संबोधले जाते. त्... शिफारशीमध्ये, शिक्षणाची जबाबदारी कंपनी सरकारने घ्यावी ... पाश्चात्य शिक्षणाचा प्र... ार करण्यात ...

VOLUME - IX, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2020
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

९. महात्मा फुले यांच्या काळातील शिक्षण व्यवस्था

रमेश श्रीरंगराव गायकवाड
संशोधक, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.
डॉ. सविता गंगाधरराव मुंढे
संशोधन मार्गदर्शक, इतिहास विभाग प्रमुख, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना, जि. जालना.

01. प्रास्ताविक

एकोणिसाव्या शतकात शिक्षणाच्या चाव्या या वर्णव्यवस्थेतील ब्राम्हण वर्णाकडेच होत्या. जोतीरावांचा ज एप्रिल 1827 रोजी सातारा जिल्हयातील कटगूण येथे झाला. 1833 ते 1834 मध्ये गोविंदरावांनी चर्च ऑफ स मिशनच्या शाळेत जोतीरावांचे नाव दाखल केले. पण गोविंदरावांच्या दुकानातील ब्राम्हण कारकून (दिवाणजी) कृष्ण दुःखी झाले. त्यांनी गोविंदरावांना सांगितले, "मुलगा बिघडेल, ऐंदी बनेल, शेतीच्या कामी येणार नाही, शुद्राने शि धर्मद्रोह आहे, ख्रिस्ती बनेल, पाप वाढेल, नरकात जाल." कारकुनाचे हे बोलणे ऐकून भोळया गोविंदरावांनी जो नाव शाळेतून काढले आणि शेतीला लावले.1 पण जोतीरावांना शिक्षणाची आवड असल्याने त्यांचे वाचन चालू शाळा सोडली तरी वाचन मात्र त्यांचे सुटले नव्हते. ही गोष्ट त्यांच्या बागेशेजारी राहत असलेल्या गफारबेग मुन्श त्यांचे मित्र मि.लिजिट साहेब हे दोघेही जोतीरावांचे पिता गोविंदरावांकडे आले त्यांनी शिक्षणाचे महत्त्व पटवून दि जोतीराव पुन्हा एका स्कॉटिश मिशनच्या इंग्रजी शाळेमध्ये जावू लागले.2 परधर्मी गफारबेग मुन्शी (मुसलमान मि.लिजिट (ख्रिश्चन) यांनी जोतीरावांना विद्येच्या प्रकाशात आणले. जोतीराव सातवी वर्गापर्यंत इंग्रजी शिकले. वाचन दांडगे होते. अमेरिकन विचारवंत थॉमस पेन यांनी लिहिलेल्या 'मानवाचे हक्क' या ग्रंथाचा त्यांच्यावर प्रभाव पडला.3 जोतीरावांनी तुकाराम, शिवाजी महाराज, मॉर्टिन ल्युथर किंग, वॉशिंग्टन, सर विल्यम जोन्स य वाचले होते.4

ब्राम्हणेतरांच्या दुःखाचे, दारिद्रयाचे आणि मानसिक गुलामगिरीचे मूळ अविद्येत आहे. हे सगळे अविद्ये आहेत हे जोतीबांनी ओळखले होते. अविद्या म्हणजे केवळ निरक्षरता नव्हे, वैज्ञानिक दृष्टी नसलेली, अंधश्रद्धाळू, देववादी, कोणतीही व्यक्ती अविद्येच्या अनर्थापासून अलग राहूच शकत नाही. शिक्षण हे प्रगतीचे लक्षण, नवी दृ प्रचंड शक्ती, अन्न, वस्त्र व निवारा ह्या आवश्यक गरजा आहेत. परंतु भारतीय ब्राम्हणेत्तरांसाठी शिक्षण ही अत गरज आहे. कोणत्याही व्यक्तीची, कुटुंबाची आणि राष्ट्राची प्रगती करावयाची असेल तर शिक्षणाची नितांत गरज आ

02. ब्रिटिशकालीन शिक्षण

जोतीबांपूर्वी ख्रिस्ती मिशनऱ्यांनी भारतात शिक्षण प्रसाराचे कार्य केले. इंग्रजांनी भारतात शाळा काढ शाळांत सर्व जाती धर्मांच्या मुला-मुलींना प्रवेश मिळत होता.

VOLUME - IX, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2020
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

१०. महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे शिक्षण विषयक विचार

डॉ. मुंढे सविता गंगाधरराव
इतिहास विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

महात्मा फुलेंना सामाजिक व आर्थिक समतेवर आधारलेला शोषणविरहित समाज निर्माण करावयाचा होता. स्त्रिया, शेतकरी, कामकरी यांची पिळवणूक होऊ नये, त्यांना संरक्षण मिळावे, ते शहाणे सवरते व्हावे अशी त्यांची मनीषा होती म्हणून ते म्हणतात, "विद्येविना मती गेली, मती विना निती गेली, नितीविना गती गेली, गती विना वित्त गेले, वित्ताविना शूद्र खचले. हे सारे अनर्थ, एका अविद्येने केले." आशा शब्दात कळवळून कष्टकरी जनतेच्या दुरावस्थेचे वर्णन करतात.

अशा या समाजद्रष्ट्यांचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ रोजी साताऱ्याजवळील कटगुण गावात झाला. म. फुलेंच्या पु आडनाव 'गोऱ्हे' असे होते. परंतु त्यांचे घराणे क्षत्रिय माळी जातीचे असल्याने त्यांचे वंशज फुलांची शेती करण्याचा व्य करीत त्यामुळे त्यांचे 'फुले' हेच नाव रूढ झाले.

ज्योतिरावांच्या घरात शिक्षणाचा वारसा नसतानाही त्यांच्या वडिलांनी त्यांना पंतोजीच्या शाळेत घातले. तेथेच प्राथमिक शिक्षण पूर्ण झाले. ज्योतिराव लहानपणापासूनच हुशार, तल्लक बुध्दी असलेले, तरीही तत्कालीन समाजात शि बाब केवळ उच्चभ्रूंची मक्तेदारी होती, पण ज्योतिबाच्या हरहुन्नरी व्यक्तीमत्त्वाचा परिचय त्यांच्या शेजारी असलेल्या गफा मुन्शी आणि लिजिट साहेब हे ज्योतिबाच्या वडिलांना शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देऊन पुन्हा त्यांना शाळेत घातले. स्क मिशनऱ्याच्या शाळेत ज्योतिराव जाऊ लागले. (इ.स.१८३२-३६) पण या शाळेतील उच्चभ्रूंच्या मुलांनी त्यांच्या प्रवेश ओरड सुरू केली. शुद्राने शिक्षण घेणे पाप असते तसेच कृष्णाजी देव नावाच्या कारकुनाने त्यांचे शिक्षण बंद करण्याचा धरला. जात पंचायत वाळीत टाकील, ही भिती घातली त्यामुळे त्यांचे पुन्हा शिक्षण बंद केले. पाटणी-लेखणी टाकून पा हाती घेतले. कुणब्या घरी दाणं, बामणां घरी लिव्हणं, अन् महारा घरी गाणं हा समज त्या काळात लोकमनामध्ये पक्का होता.

शाळेतील शिक्षण चालू असतानाच तत्कालीन परिस्थितीची जाणीव त्यांना होती. भारतीय समाजातील उ मक्तेदारी, यामुळे शुद्रातिशुद्रांना सहन कराव्या लागणाऱ्या हाल अपेष्टांना, अंधश्रद्धा, स्त्री शिक्षणाचा अभाव या सर्व आपल्या बुद्धीने त्यांनी चिंतन केलेले होते. समाजाची उन्नती करावयाची असेल तर त्यांना शिक्षण मिळणे आवश्यक आ त्यांनी काही सहकाऱ्यासोबत सर्वसामान्याच्या शिक्षणाचे कार्य हाती घेतले. फुलेंची इंग्रजी उत्तम होती. त्यांनी 'राइट्स ऑ हे पुस्तक वाचले. वातून त्यांना समाजातील जातीभेद हा ईश्वरनिर्मित नसून मानव निर्मित आहे हे समजले. त्याचबरोब उच्चनिच नसून सर्वसमान आहेत. या गोष्टींची जाणीव त्यांना या थॉमस पेन यांच्या पुस्तकातून झाली व तेव्हापासू उध्दाराचे कार्य त्यांनी हाती घेतले व शेवटच्या श्वासापर्यंत तो वसा त्यांनी टाकला नाही.

B.Aadhar International Multidisciplinary Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675,
Special Issue
ISSN 2278-9308
February 2020

19-20

महात्मा बसवेश्वर : समाज परिवर्तनवादी युगपुरूष

डॉ. मुंढे सविता गंगाधरराव
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय,जालना.

महात्मा बसवेश्वर हे 12 व्या शतकातील भारताच्या धार्मिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक, शैक्षणिक, राजकीय व सामाजिक जीवनातील जेष्ठ समाज परिवर्तनवादी युगपुरूष, एक महान तत्वज्ञानी, समाज प्रबोधक, प्रसिद्ध कवी आणि लिंगायत धर्म संस्थापक होते. महात्मा बसवेश्वरांनी जातीपातीच्या भिंती गाडून तत्कालीन समाजव्यवस्थेत एक वेगळीच ओळख दिली होती. त्यांनी अंधश्रद्धा विरूद्ध, शोषणा विरूद्ध, जातीभेदा विरूद्ध, श्रेष्ठ-कनिष्ठ विरोधाची लढाई नुसती लढली नाहीतर ती यशस्वी करून दाखविली. महात्मा बसवेश्वरांनी चातुवर्णव्यवस्थेला विरोध केला, वर्णभेद, जातीभेद, नुसतेच नाकारले नाही तर त्यावर त्यांनी सडकून टिकाही केली.

महात्मा बसवेश्वरांचा काळ हा अंधारयुग म्हणून ओळखला जातो. पोथीनिष्ठता, अंधश्रद्धा, कर्मकांड इत्यादींचा मोठा समाजमनावर विलक्षण प्रभाव होता. स्त्रीला शुद्र म्हणून बहिष्कृत केले जात असे. त्यामुळे स्त्रियांवर अन्याय होत होता. जीवाची दपछाक करणाऱ्या या जाचक समाजाच्या अटीद्वारे समाजाच्या मोठ्या वर्गाला धार्मिक सामाजिक, आर्थिक राजकीय गुलामगिरीत बंदिस्त करण्यात आले होते. या सर्व अनिष्ठेवर कडाडून प्रहार करण्याची हिंमत महात्मा बसवेश्वरांनी दाखवली म्हणूनच महात्मा बसवेश्वर हे विद्रोही समाज प्रबोधक आहेत.

महात्मा बसवेश्वरांना परिवर्तन हे व्यक्तीच्या अंतःकरणातून घडवून आणावयाचे होते. त्यासाठी त्यांनी एक नवीन जीवन पद्धती अवलंबिली.

वास्तविक पाहता महात्मा बसवेश्वर उच्चवर्णीय होते. महात्मा बसवेश्वरांचा जन्म शैव ब्राह्मण कुटुंबात झाला होता. ते कर्नाटकातील बसवकल्याण येथील कलचुरी राजा बिज्जलचे पंतप्रधान होते. उभयतांनी आपल्या पदांचा आणि सत्तेचा वापर सर्वसामान्य जनतेचे हित साधण्यासाठी केला. बसवेश्वरांच्या प्रारंभीचा काल बिज्जलची उपराजधानी असलेल्या महाराष्ट्रातील मंगळवेढा येथे गेला. त्यांचा संबंध महाराष्ट्राच्या मातीशी व माणसाशी आल्याचे दिसून येते. येथेच त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाची जडणघडण झाली. एक सामाजिक कार्यकर्ता म्हणून बसवेश्वरांचा पिंड महाराष्ट्राच्या मातीतच संस्कारित झाला. त्यांच्या सामाजिक व आध्यात्मिक क्रांतीचे बिजे येथेच पेरली गेली. अल्लम प्रभूसारखे निष्ठावंत सहकारी त्यांना येथेच मिळाले.

राजपदाचा वारसा असूनही त्यांनी जनतेच्या कल्याणातच आपले सुख मानले. साम्राज्य जसे चालुक्यवंशीय सम्राट बिज्जलाचे असले तरी लोकांच्या ह्दयावर साम्राज्य बसवेश्वरांचेच होते. समाजातील विषमता, दारिद्र्य, जातिभेद, अनाचार व अन्यायाविरूद्ध तिव्र संघर्ष दिला. प्रस्थापित व्यवस्थेविरूद्ध संघर्षाचे हत्यार उभारणे व त्यासाठी त्यांनी सत्तेची पर्वा केली नाही. म्हणून त्यांनी दलितांना बारा बलुतेदारांना आणि अठरा अलुतेदारांना त्यांनी आपले गणगोत मानले, म्हणजे ज्या काळात रयतेला कोणी वालीच नव्हता त्या काळात बसवेश्वर त्यांचे तारणहार कर्ता बनले. जे कार्य प्राचीन काळात महात्मा गौतम बुद्धांनी केले तेच कार्य मध्ययुगात महात्मा बसवेश्वरांनी केले असेच म्हणावे लागेल.

अर्थात कोणत्याही महापुरूषांच्या कार्यकर्तृत्वाचा अभ्यास करावयाचा असेल तर तत्कालीन स्थितीचा अभ्यास हा करणे क्रमप्राप्त ठरते. गौतम बुद्ध आणि महात्मा बसवेश्वर या दोन्ही महापुरूषामध्ये समोरील आव्हानांवर मात करण्याची जबरदस्त इच्छाशक्ती होती म्हणून हे दोन महान पुरूष काळाच्या फार पुढे होते हेच मान्य करावे लागेल.

बुद्धांसारखाच वर्णव्यवस्थेलाही त्यांनी प्रखर विरोध करून मानवधर्माचा पुरस्कार बसवेश्वरांनी केला. त्यांनीही सत्य, अहिंसा, समता, बंधुत्व सदाचार मानवतावादी तत्त्वांचा आयुष्यभर पुरस्कार केला म्हणून मूर्तीपुजेला विरोध करताना ते आपल्या वचनातून म्हणतात,

'दगडमातीचे देवांनाही सत्य,
धातू झाड आनित्य देव ते काय ?
सेतूबंध आणि काशी रामेश्वर,
निव्वळ भूमीभार देव ते काय ?
तिरूपती-केदार-गोकर्ण- श्रीशैल्य,

19-20 Mundhe S. G.

Role of Internal Quality Assurance Cell (IQAC) in higher education

Dr. Mundhe S. G.[1] and Dr. Kagne S. R.[2]
[1]Rashtramata Indira Gandhi Mahavidyalaya, Jalna, and [2]Badrinarayan Barwale Mahavidyalaya, Jalna.

To Maintain the quality of higher education, NAAC (National assessment and accreditation centre)has given guidelines to all the accredited institutions of India to establish an internal quality assurance cell (IQAC) so as to ensure qualitative growth of the college, or institution. The constitution of the IQAC has been clearly defined so as to be representative of all the constituents of the institution Internal Quality Assurance Cell (IQAC) is established as a post accreditation quality sustenance measure. As quality enhancement is a continuous process, the IQAC has become a part of the institution's system and work towards realizing the goals of quality enhancement and sustenance. The work of the IQAC is to develop a good system for conscious, consistent and catalytic improvement in the performance of institutions. The IQAC has made a significant and meaningful contribution in the post-accreditation phase. During the post-accreditation period, the IQAC has channelized the efforts and measures of an institution towards academic excellence.

Part A of guidelines of XI Plan of University Grants Commission directs all the Higher Education Institutions (HEIs) to have an Internal Quality Assurance Cell (IQAC). The motive behind setting up of IQAC is to maintain the momentum of quality consciousness which is crucial in HEIs. IQAC is a mechanism to build and ensure a quality culture at the institutional level, and is meant for planning, guiding and monitoring Quality Assurance (QA) and Quality Enhancement (QE) activities of the HEIs. Complying with the aim of UGC, IQAC has been constituted in the University to review the performance for the entire gamut of academic programmes encompassing the faculty, research scholars and students (Shyamsundarachary R, and Sreenivas A, 2017).

According to guidelines of XI Plan of University Grants Commission directs all the Higher Education Institutions (HEIs) to have an Internal Quality Assurance Cell (IQAC). The principle behind setting up of IQAC is to maintain the qualityof higher education. IQAC is a mechanism to build and ensure a quality culture at the institutional level, and is meant for planning, guiding and monitoring Quality Assurance (QA) and Quality Enhancement (QE) activities. Complying with the aim of UGC, IQAC has been constituted in all the colleges, and universities.IQAC as a tool in quality, enhancement and sustenance in higher education (Sangha, 2019).

Functions of IQAC

The main function of the IQAC is, to ensure continuous improvement in the entire operations of the institution, and to assure stakeholders connected with higher education viz., students, parents, teachers, staff, employers, funding agencies and society. The goals of IQAC should be, to improve and develop the quality system for conscious, consistent and catalytic programmed action the academic and administrative performance, and to enhance institutional

B.Aadhar *International Multidisciplinary Research Journal*
Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Special Issue
ISSN : 2278-9308 March 2020

functioning towards quality improvement through internalization of quality culture and institutionalization of best practices. For the achievement of these goals, the cell should work for.

1. Application of quality parameters for the academic and administrative activities.
2. Promoting the creation of a learner-centric environment conducive for quality education and faculty maturation to adopt the required knowledge and technology for participatory teaching and learning process;
3. Arrangement for feedback responses from students, parents and other stakeholders on quality-related institutional processes.
4. Transformation of information on the various quality parameters of higher education.
5. Arranging conferences, workshops, seminars, webinars on quality related themes.
6. Keeping documentation of the various activities of the programmes.
7. Working as a nodal agency of the HEI for coordinating quality-related activities.
8. Maintenance of Institutional database.

Activities conducted for improvement of higher education under IQAC

Academic activities

Academic activities are related to design of curriculum, pattern of examination, semester system, choice based credit system (CBCS), implementing new and technical courses at UG and PG level and add on courses. Language labs have been established to impart training to students in communication and soft skill development for languages, modernizing the class rooms and laboratory facilities, with use of sophisticated equipment's in science faculty. There should be preparation of academic calendar which helps to provides the entire academic schedule including the dates for internal tests in all the subjects and external examinations for practical oriented subjects. After conducting examinations, results must be declared within eight days. After declaration of result main answer book must be given to the students to check and find the lacuna. All the lacunas or problem of students mustbe solved within one week. Evaluation the teachers by the students must be done from time to time, which served the teachers to enhance their performance.

Extension Activities

There should be actively involvement of students in the community development programmes in the small villages adopted by the college. Among various programmes undertaken by the college, or University include health awareness, child labour eradication, family planning drive, environmental awareness and its protection and literacy campaign. There should be establishment of clinical diagnostic centre which helps to diagnose various diseases of human, plant, animal. All the students are actively involved in the cleaning of campus of college, or universityfrom time to time. College, or university must offer counselling of the students on legal issues; Psychology department on Psychiatric problems and department of home science on health of students and nutritional requirement. College must organize seminars, conferences, workshops to elicit the views of various sections of the society in the form of University-Community interaction. University – Industry Partnership and University-Farming Community meet. College should motivate the students to participate in the seminars, workshop, conferences, and virtual lectures.

Involvement of students in research and projects

College mustprovide full autonomy to the faculty by way of simplifying the administrative procedures concerning the execution of research projects and its

19-20 Munde S.G.

(50)

भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात गांधींच्या असहकार आंदोलनाचा हुंकार (इ.स. 1920-22)

डॉ. मुंडे सविता गंगाधरराव

इतिहास विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय,जालना.

गोषवारा

गांधीजींच्या नेतृत्वाखाली सप्टेंबर 1920 ला असहकार चळवळीला प्रारंभ झाला बघता बघता अहिंसेच्या मार्गाने चाललेल्या या आंदोलनात लक्षावधी जनता या चळवळीला आपलेसे मानू लागली. त्यांना अस्मितेची जाणीव झाली. भारतीय जनता हळूहळू निर्भय बनू लागली. ब्रिटिश दडपशाहीची भिती आता भिती वाटेनाशी झाली. असहकार आंदोलनाने भारतीय जनतेत राष्ट्रीयत्वाची भावना निर्माण केली. दुसरे म्हणजे या आंदोलनाद्वारे हिंदू-मुस्लिम ऐक्य दृढ झाले. या आंदोलनामुळे ब्रिटिश साम्राज्यवादी राजवटीचा पाया कमकुवत करण्यात गांधीजी यशस्वी झाले.

प्रस्तावना :

भारतीय स्वातंत्र्यसंग्रामाच्या इतिहासातील इ.स. 1920 हे वर्ष खूप महत्त्वाचे होते. स्वातंत्र्य संग्रामाला एक वेगळे वळण लावणारे ठरले. इ.स. 1885 मध्ये राष्ट्रीय काँग्रेसची स्थापना झाल्यापासून मवाळ व जहालांच्या प्रभावाखाली असलेल्या राष्ट्रीय काँग्रेसला म. गांधी च्या रूपाने वेगळे नेतृत्व लाभले. टिळकांच्या मृत्युनंतर (1920) गांधी पर्वाला सुरूवात झाली. इ.स. 1920 च्या नागपूरच्या अधिवेशनात काही महत्त्वपूर्ण निर्णय घेण्यात आले. राष्ट्रीय काँग्रेस व तिच्या संघटन बाबीत, तिच्या स्वरूपात त्याचप्रमाणे शहरी भागापुरतीच मर्यादित असलेली ही राष्ट्रीय काँग्रेस संघटना कानाकोपऱ्यातील बहुजन समाजाला सामावून घेणारी देशव्यापी संघटना बनली. नव्या पर्वाला सुरूवात झाली होती. राक्षस दबावाला अहिंसात्मक मार्गाने विरोध करणाऱ्या नितीचे नेतृत्व अर्थातच म. गांधींनी केले. भारतीय समाजाला पचेल झेपेल आणि सहजसाध्य होईल अशी ही निती होती. चार भिंतीच्या आत राहणाऱ्या स्त्रिया, वेशीबाहेर राहणारा अस्पृश्य समाज किंवा श्रीमंत समाज या सर्वांना या नितीने भारावून टाकले.

असहकार आंदोलनाला सुरूवात (1920-1922) :

1920 मध्ये गांधीजींच्या नेतृत्वाखाली ब्रिटिश सरकार विरूद्ध असहकार आंदोलनास सुरूवात झाली याचे कारण रौलेट कायदा, जालियनवाला बागेतील हत्याकांड, खिलाफत-चळवळ, देशात सर्वत्र सरकारने चालवलेले दडपशाहीचे धोरण या कारणामुळे भारतीय जनतेत फार मोठा संताप निर्माण झाला होता. देशातील वातावरण पूर्णपणे सरकारच्या विरोधात गेले होते. देशातील जनतेच्या भावना लक्षात घेऊन म. गांधींनी असहकार चळवळ सुरू करण्याचा निर्णय घेतला व 10 मार्च 1920 रोजी त्यांनी असहकाराचा जाहिरनामा प्रसिद्ध केला. 4 सप्टेंबर 1920 रोजी कलकत्ता येथे लाला लजपतराय यांच्या अध्यक्षतेखाली काँग्रेसचे विशेष अधिवेशन भरवण्यात आले होते. या अधिवेशनात असहकाराच्या कार्यक्रमाला मान्यता देण्यासंबंधीचा ठराव प्रचंड बहुमताने संमत करण्यात आला.

असहकार आंदोलनाचा अजेंडा :

असहकार आंदोलनाच्या अजेंड्यात दोन ठराव होते. साम्राज्यांतर्गत स्वराज्य ऐवजी सनदशीर मार्गाचा त्याग करून सविनय आणि अहिंसात्मक मार्गाचा अवलंब हे तत्त्व ठरले व त्याची चावी गांधीजींच्या हाती सोपवली. व काही ठराव पास झाले.

1. हिंदी लोकांना ब्रिटिश सरकारने दिलेल्या पदव्या, मानसन्मान, आणि पदे यांचा त्याग करावा.
2. सरकारी समारंभावरती बहिष्कार घालणे.
3. स्वदेशी मालाचा व परदेशी मालावरती बहिष्कार घालणे.
4. कायदेमंडळाच्या निवडणूकावरती बहिष्कार घालणे.
5. सरकारी शाळा, महाविद्यालय व विद्यापिठे या वरती बहिष्कार टाकून राष्ट्रीय शाळा, महाविद्यालये, काढून मुलांना राष्ट्रीय शिक्षण संस्थान मध्ये घालणे.
6. ब्रिटनहून येणाऱ्या पाहुणे व अधिकाऱ्यावर बहिष्कार घालणे.
7. इंग्लंडने मेसोपोटेमिया मध्ये सुरू केलेल्या लष्कर भरतीवर बहिष्कार टाकणे.
8. सरकारी नोकऱ्यांचा त्याग करणे.

असा हा असहकाराचा कार्यक्रम आखण्यात आला व त्याची देशव्यापी अंमलबजावणीही करण्यात आली. या चळवळीत अनेक नेत्यांनी साथही दिली उदा: लाला लजपतराय, वल्लभभाई पटेल, डॉ. राजेंद्र प्रसाद, मौलाना आझाद, डॉ. अन्सारी, अली बंधू आदी नेत्यांनी ही चळवळ जनमाणसात पोहचवण्यासाठी मोठे सहकार्य केले.

गांधीजी हे कृतीशील नेते होते. त्यांनी 'कैसर-ई-हिंद' या पदवीचा त्याग केला. रविंद्र टागोर यांनी 'सर' या पदवीचा तर सुभाषचंद्र बोस यांनी 'आय.सी.एस.' या पदवीचा त्याग करून या नेत्यांनी या चळवळीस असहकाराचा प्रारंभ केला. त्यानंतर सरकारच्या विरोधात असहकाराला [illegible]

[illegible]

पांढऱ्या स्वरूपात कापडाची होळी केली. यावेळी सुमारे अंदाजे 25000 लोक उपस्थित होते. यावेळी गांधीनी स्वतःचा [illegible] केवळ पंचा परिधान केला. तोच शेवटपर्यंत त्यांचा पोशाख राहिला.

दडपशाही मार्गाचा अवलंब सुरू केला :

असहकार चळवळीला चहूकडून मिळत असलेला प्रतिसाद पाहिल्यावर सरकारने दडपशाहीच्या मार्गाचा अवलंब केला. [illegible] व मिरवणूकबंदी लागू करणारे आदेश जारी केले. इ.स. 1921 च्या एप्रिल महिन्यात इंग्लंडचा युवराज म्हणजे प्रिन्स ऑफ वेल्स भारत आला असताना मुंबईत त्याचे जोरदार स्वागत व्हावे असे सरकारला वाटत होते. पण मुंबईतील जनतेने त्याच्या भेटीवर बहिष्कार टाकला. निषेधार्थ हरताळ परदेशी कपड्यांच्या होळ्या, सभा अशा मार्गाचा अवलंब करण्यात आला. 17 नोव्हेंबर 1921 रोजी गांधीजींनी [illegible] घेतलेल्या भव्य सभेला जनतेने अलोट गर्दी केली. गडबड न करता सरकारने दडपशाही व दंडेलशाहीच्या मार्गाने ही चळवळ [illegible] केला. परंतु याचा परिणाम असा झाला की असहकार चळवळीचा जोर आणखीनच वाढला. त्याचाच परिणाम म्हणून गांधीजींनी आवाहन केले. 'असहकाराच्या मार्गाने देशाला एका वर्षात स्वराज्य मिळवून देऊ.' पण असहकार चळवळीच्या यशासाठी अहिंसा, शिस्त, धैर्य, आत्म संयम शक्ती, सहकार्य इ. गोष्टींचे कार्यकर्त्यांनी पालन करणे पाहिजे असे स्पष्ट सांगितले. गांधीजींच्या स्वराज या घोषणेमुळे या [illegible] संघटन कार्याला वाढत्या प्रमाणात सुरू झाली. या चळवळीचा भाग म्हणून अस्पृश्यता निवारण, हिंदू-मुस्लिम ऐक्य साधण्याच्या दृष्टीने कार्यक्रम [illegible] आले. स्वदेशीचा पुरस्कार, स्वदेशी उद्योगधंद्यांना उत्तेजन, सूतकताई, खादीचा वापर, दारूबंदीचा प्रचार करणे, टिळक स्वराज्य फंड [illegible] सूतकताई करू लागले ही अभूतपूर्व राष्ट्रशक्ती, जिद्द, उत्साह, जोशपूर्ण वातावरण ब्रिटिश सरकारला पाहवत नव्हते. त्यामुळे ते दडपशाहीचा अवलंब करू लागले.

चौरीचौरा प्रकरण (असहकार आंदोलनाचा शेवट) :

5 फेब्रुवारी 1922 रोजी गोरखपूर जिल्ह्यातील चौरीचौरा येथे निःशस्त्र, सनदशीर व शांततामय मार्गाने काढण्यात मिरवणुकांवर चौरीचौरा येथे पोलीसांनी अंधाधुंद गोळीबार केला. त्यात मिरवणुकीतील निष्पाप लोकांचा अकारण बळी गेला. त्यामुळे [illegible] झालेल्या जमावाने पोलीस चौकीवर व आत्मसंरक्षणासाठी पोलीस चौकीशेजारील कचेरीत आश्रयास गेलेल्या लोकांवर पोलीसांनी [illegible] अशीच हिंसक घटना बरेली येथेही घडली. अशा हिंसक घटनांनी शांततेच्या तत्त्वाला धक्का बसल्याने गांधीजींनी हे आंदोलन स्थगित [illegible] निर्णय 12 फेब्रुवारी 1922 च्या बार्डोली सत्याग्रहाच्या सम्मेलनातच त्यांनी असहकार आंदोलन स्थगित करण्याचा निर्णय घेतला. हिंसाचार मान्य नव्हता हे खरे आहे पण इतक्या मोठ्या देशव्यापी आंदोलनामध्ये स्थानिक जनतेमध्ये शिस्त राहणे अवघड होते [illegible] स्वरूपाचे प्रशिक्षण जनतेला नव्हते आणि सरकारच्या दडपशाही विरूद्ध जनता प्रतिक्रिया देत होती. त्यामुळे जनतेमध्ये तीव्र [illegible] पसरली. यामागची भूमिका लक्षात न आल्याने लाला लजपतराय, मोतीलाल नेहरू, सुभाषचंद्र बोस, मौलाना आझाद, देशबंधु चित्तरंजन [illegible] नी गांधीजींच्या या निर्णयाचा निषेध केला व त्यांच्यावर टिकाही सुरू झाली. नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांनी 'द इंडियन स्ट्रगल' या ग्रंथात [illegible] कृतीचा निषेध केला. चित्तरंजन दास यांनीही या विषयी म्हटले आहे की, "गांधीजी एखादे आंदोलन जोमाने सुरू करतात, काही काळ नेतृत्व कुशलतेने सांभाळतात पण शेवटी आंदोलन यशस्वी होत असतानाच आपल्या श्रेयाचा विचार न करताच माघार घेतात [illegible] तीव्र शब्दात गांधीजीवर टिका केली.

पण एक मात्र खरे असहकार आंदोलन चालू असेपर्यंत गांधीजींना अटक करण्याचे धाडस न झालेल्या ब्रिटिश सरकारने स्थगित होताच जनता व नेत्यांच्या गांधी प्रतीच्या असंतोषाचा फायदा घेऊन 10 मार्च 1922 रोजी गांधीजींना अटक केली. राजद्रोहाचा खटला भरण्यात आला. 6 वर्षांचा कारावास ठोठावला. (पुढे त्यांना प्रकृती बिघडल्यामुळे सोडण्यात आले. सन 1942)

अचानक असहकार चळवळ स्थगित केल्यामुळे पर्यायाने या चळवळीला अपयश आले म्हणावे लागेल. कारण या अपयशाची कारणे उदा: 1)अहिंसक मार्गाने चाललेल्या या चळवळीला अचानक हिंसक वळण लागल्याने हे आंदोलन मागे घ्यावे [illegible] असहकार चळवळ व खिलाफत चळवळीची सांगड घालण्याचा प्रयत्न होता पण खिलाफत चळवळ ही धार्मिक तर असहकार चळवळ [illegible] चळवळ होती. थोडक्यात धार्मिक प्रश्न राष्ट्रीय प्रश्नांशी जोडल्यामुळे असहकार चळवळीला अपयश आले. 3) कदाचित गांधीजींच्या मनात असलेले असहकार तंत्र व त्याची अंमलबजावणी जनतेपर्यंत व्यवस्थित पोहचले नसावी.

असहकार चळवळीचे यश / महत्त्व :

गांधीजींनी अचानक स्थगित केलेली असहकार आंदोलन अपूर्ण राहिले असले तरी पूर्णतः अयशस्वी ठरले नाही त्याची [illegible] मार्गांनी पुढे आली.

1. असहकार आंदोलनामुळे राष्ट्रवादी व स्वातंत्र्याची भावना वाढीस लागली. हे आंदोलन आता शहरी, ग्रामीण भागा न राहता देशाच्या सामान्य लोकांपर्यंत जाऊन पोहोचले. खेड्यापाड्यातील जनता उत्साहाने या चळवळीत सहभागी झाली. [illegible] मिळाल्यामुळे चळवळ बळकट झाली. थोडक्यात स्वातंत्र्य आंदोलनास जन आंदोलनाचे रूप मिळाले.
2. असहकार आंदोलनामुळे जनतेला आपल्या सामर्थ्याची, स्वावलंबनाची कर्तृत्वाची जाणीव झाल्याने आत्मविश्वास [illegible] दडपशाहीच्या मार्गाचा प्रतिकार सनदशीर व शांततामय मार्गाने कसा करावा हे माहित झाल्याने ब्रिटिश शासनाप्रती भीतीची [illegible] आली. उदा: पोलीस, न्यायालय, तहसील, मामलेदार यांना लोक हस्तमुखाने [illegible] लागले. [illegible] पुढील स्वातंत्र्य आंदोलनास [illegible]

[illegible]

B.Aadhar *International Multidisciplinary Research Journal*
Impact Factor - ((SJIF) -7.675,
Special Issue
ISSN : 2278-9308
March 2020

Statistical Survey of Women in Higher Education in India

Ghuge Vijayamala Tanaji
Department Of Mathematics
.Rashtra Mata Indira Gandhi College ,Jalna ,India.

Abstract:

Education is the empowerment and the freedom for excellence for the male society is obvious for the whole world. It is especially more concern when talks in the sense of women from marginalized section of society, their empowerment, status, position in the society and the role of education in the higher educational field. The present research witnesses a decent number of women from marginalized section are in the higher education. The scholarship or financial support and the support of the family are like a catalyst in bringing the change in the status and position of women in society through the promotion of education. The current paper is intended to statistically address and analyze the role of education in bringing out the importance of women and their position especially in the marginalized section of Indian society.

Keywords: Empowerment; Status; Higher education.

Introduction:

The country like India has a rich and glorious tradition of higher education since ancient times. The universities occupy a special place in the history of higher education. The basic structure, shape of the Indian higher educational system and educational policy were clearly subordinate to imperial economic policy and treated the country with profit motive [1]. The new universities were merely foreign transplants. The intention behind the establishment of these universities was not true copies of the original i.e., London, Oxford. Cambridge and the Indian universities could only succeeded in borrowing the outward structure but lacked in adopting the inner spirit of the original system Universities. India after 1947 realized that university education was essential for a cultural resurgence and for meeting the scientific, technical and other manpower requirements of the newly independent nation. Independence brought with it a huge rise in the social demand for higher education. The early 1990s brought about radical changes in attitudes and approaches towards higher education. The economic reform policies of the 1990s created an environment conducive to the rapid growth of private universities in the country and the number increased to 90 by 2011.

Under the Eleventh Five-Year Plan (2007-12) it was realized that the pendulum had swung too far away from higher education. The government, thus, launched a plan for massive expansion, which includes establishing central universities, undergraduate college, research centers etc. The spread of higher education, however, has been very uneven geographically and supplanted the pre-colonial indigenous system with a new system, language, curricula and purpose. The importance of women as a male counterpart and substantial human resource was taken seriously. Thus, focus was given to involve women as equal partners in Universities, colleges and various institutes in India. They have indeed made significant strides during the past six decades entering every field of education, and taking on the challenge of various professions. There are also significant differences in women's specific status across regions, caste and class, communities and religions. Status of women is also determined by the developmental status of the area [2]. In the current study the authors focus over the brief historical ups and downs in the field of development of higher education in the educational history of India till the present time. The study addresses the educational and working status of in women general and marginalized women in particular. However, the data incorporated regarding the

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019),
Vol. 6, Issue 4 (B)
Peer Reviewed Journal
E-ISSN : 2348-7143
Oct.-Nov.-Dec. 2019

भारतात वाढते वायु प्रदुषण आणि समाजाची भूमिका

प्रा. डॉ. नवनाथ एस. शिंदे
सहयोगी प्राध्यापक, समाजशास्त्र विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना,
जिल्हा जालना.- 431 203
Email : nsshinde3@gmail.com
M. 9423731375

प्रस्तावना :

मानवाला जीवन जगण्यासाठी नैसर्गिक परिस्थितीशी समायोजन करावे लागते. मानवाने जरी विज्ञान आणि तंत्रज्ञानामध्ये केलेल्या मोठी क्रांती केली असली तरी त्याला पूर्णपणे निसर्गावर विजय मिळवता आला नाही. निसर्गावर बरोबर आपल्या विविध गरजांची पूर्तता करतांना निसर्गाचे संगोपण व संवर्धन करायला हवे होते परंतु मानवाने अतिहव्यासापोटी निसर्गीक संसाधने ओरबाडून घेण्यास सुरुवात केली. त्याचा परिणाम नैसर्गिक असमतालोवर झाला. कधी प्रचंड कोरडा दुष्काळ, तर कधी ओला दुष्काळ, दिवसेंदिवस वाढत जाणारी तापमाणातील वाढ, जल, वायु प्रदुषण इत्यादी समस्या केवळ भारता पुरत्या मर्यादीत राहील्या नाहीत तर त्या समस्या आता जागतिक समस्या बनल्या आहेत. या समस्यांना काही प्रमाणात निसर्ग कारणीभूत असला तरी त्या समस्या मानवी हस्तक्षेपामुळे वाढलेल्या दिसून येतात. त्याचे गंभीर दुष्पपरिणाम निसर्गाला आणि मानवी समाजाला भोगावे लागत आहेत.

भारतामध्ये आक्टोबर मध्ये दिल्ली मध्ये प्रदुषणाची पातळी प्रचंड वाढल्याने नागरीकांना घेण्यासाठी पुरेशी स्वच्छ हवा राहीली नाही. नागरीकांना श्वसनाचे त्रास होऊ लागले त्यामुळे 'आरोग्य अणिबाणी' लागू करुन शाळा, महाविद्यालयांना सुटया जाहीर कराव्या लागल्या. अलिकडेच 'दि लॅन्सेट' या नियतकालीकामध्ये प्रसिध्द झालेल्या एका अहवालात म्हटले आहे की, हवामान बदलामुळे जगातील बालकांच्या अरोग्यावर आधिच परिणाम झाला असून ग्लोबल वॉर्मिंग नियंत्रणात ठेवण्यासाठी पॅरीस येथील करारात नमूद केलेल्या उद्दिष्टांची पूर्तता न झाल्यास त्याचे परिणाम युवा पिढीला भोगावे लागतील. ही एक धोक्याची पूर्व सूचना आहे. त्यामुळे पर्यावरण प्रदुषण आणी समाजाची भूमीका हा महत्वाचा संशोधनाचा विषय राहीला आहे.

उद्देश :-

1) पर्यावरण म्हणजे काय हे समजावून घेणे.
2) पर्यावरण प्रदुषण संकल्पनेचा अभ्यास करणे.
3) पर्यावरण प्रदुषणास जबाबदार असणाऱ्या घटकांचा शोध घेणे.
4) पर्यावरण प्रदुषणामध्ये आणि समाजाची भूमीका काय आहे त्याचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती :

'भारतात वाढते वायु प्रदुषण आणि समाजाची भूमीका' या विषयावरील शोध निबंध हा दुय्यम स्त्रोतावर आधारीत आहे. संदर्भ ग्रंथ, शासकिय प्रकाशित-अप्रकाशित आकडेवारी, वर्तमानपत्रे इत्यादी वर आधारीत असून त्याव्दारे मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषण केले आहे.

पर्यावरण (Environment) हा शब्द Environ या फेंच शब्दापासून प्रचलीत झाला. Environ म्हणजे to surround म्हणजे आपल्या सभोवतालची परिस्थीती मानवाच्या अवतीभवती जी निसर्गनिर्मित स्थिती व मानवनिर्मीत स्थिती असते या दोन्ही परिस्थीतीचा समावेश पर्यावरणात होतो. पर्यावरणामध्ये विविध घटकांचा समावेश होतो. त्यामध्ये नैसर्गीक घटक व मानव निर्मीत घटक नैसर्गिक घटकामध्ये वनस्पती, वाढलेली झाडे, गवत प्राणीजीवन वन्य प्राणी व

107

ग्रामीण विकासाचे प्रश्न आणि आव्हाने

प्रा.डॉ. नवनाथ एस. शिंदे
समाजशास्त्र विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना :

देशाचा विकास हा ग्रामीण भागाच्या विकासावर अवलंबून आहे. कारण भाराताचा मुख्यभाग हा ग्रामीण भाग आहे. आज ग्रामीण भागात राहणाऱ्या लोकांची संख्या ७०% आहे. शहरी भागात राहणाऱ्यांची संख्या ३०% आहे. ग्रामीण भारताचा मुख्य व्यवसाय शेती व्यवसाय असून त्यावर आधारित असणाऱ्यांची संख्या ६०% आहे. त्यामुळे ग्रामीण भागाचा विकास झाल्याशिवाय देशाचा विकास होणार नाही. भारताच्या स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर ग्रामीण विकास घडवून आणण्यासाठी शासनाच्यावतीने वेगवेगळया पातळीवर प्रयत्न केले जात आहेत. त्यासाठी १९५२ पासून नियोजनबध्द पंचवार्षिक योजना, चळवळी, मोहिमा राबविल्या जात आहेत. त्याचा परिणाम म्हणून खेडी विकासाच्या प्रक्रियेमध्ये सहभागी झालेली आहेत. कृषी व्यवसायामध्ये सुधारित बी-बियाणे, खते, तसेच सिंचनाच्या आधुनिक पध्दतीचा वापर केल्यामुळे शेती उत्पादनामध्ये वाढ होतांना दिसत आहे. दळणवळणाच्या सुविधा वाढलयामुळे खेडयांचा जगाशी संपर्क वाढलेला दिसून येतो. ग्रामीण लोकांचे आरोग्य सुधारण्याच्या दृष्टीने समुदाय आरोग्य कार्यक्रम राबविले जात आहेत. घरांचे प्रश्न, पिण्याच्या पाण्याचे प्रश्न सोडवण्याचा प्रयत्न केले जात आहे. हे सर्व घडून येत असले तरी आज ग्रामीण विकासाची निगडीत अनेक प्रश्न आणि आव्हाने निर्माण झालेली आहेत. त्यामध्ये कधी ओला तर कधी कोरडा दुष्काळ, नापीकी त्यामुळे वाढणारा कर्जबाजारीपणा आणि शेतकऱ्यांच्या होणाऱ्या आत्महत्या, विकासाचा प्रादेशिक असमतोल, सिंचनाच्या अपुऱ्या सुविधा, ग्रामीण भागातील पारंपारीक असलेल्या परस्परावलंबनामध्ये झालेले विघटन आणि त्यातून निर्माण झालेल्या समस्या, शेतकऱ्यांचे भुमीहीन होत जाणे, ग्रामीण भागातून शहरी भागाकडे वाढणारे स्थलांतर, अल्पभूधारक, भूमीहीन शेतमजुरांच्या समस्या असे काही महत्वाचे प्रश्न आणि आव्हाने ग्रामीण विकाससमोर आहेत. त्याच अनुषंगाने ग्रामीण विकासाची दिशा ठरवावी लागणारे आहे.

उद्देश :-

'ग्रामीण विकासाचे प्रश्न आणि आव्हाने', या विषयाच्या अनुषंगाने अभ्यास करत असतांना पुढील उद्देश राहीले आहेत.

१) ग्रामीण विकासाची संकल्पना समजावून घेणे.

२) महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागात विकास होत असतांना निर्माण होणारे प्रश्न जाणून घेणे.

३) महाराष्ट्रातील ग्रामीण विकाससमोर असलेल्या आव्हानांचा शोध घेणे.

संशोधन पध्दती :-

'ग्रामीण विकासाचे प्रश्न आणि आव्हाने' या विषयाशी निगडीत असणारे तथ्य संकलन हे दुय्यम

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Jan. To March 2020
Issue-33, Vol-01

11

डिजिटल व्यवहार प्रणालीचे सामाजिक परिणाम

प्रा. डॉ. नवनाथ एस. शिंदे
समाजशास्त्र विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना

****

प्रस्तावना:-

भारतामध्ये मोठया प्रमाणावर रोख नोटाव्दारे व्यवहार होतात. ही पध्दत बऱ्याच वर्षापासून सुरु आहे. छापील नोटांच्या व्दारे होणाऱ्या व्यवहारामध्ये जगभरामध्ये भारत आघाडीवर असल्याचे दिसून येते, या पध्दतीचे अनेक फायदे आहेत त्याच प्रमाणे तोटे सुध्दा आहेत. भारतामध्ये अनेकांनी आपली बेहिशोबी संपत्ती परदेशी बँकेत बँकेत जमा केली तर काही जनांनी हजार व पाचशे रुपयांच्या नोटांची साठवणूक केली तसेच बनावट नोटा छापून त्या बाजारात वापरासाठी आणण्याचे प्रमाण ही मोठया प्रमाणावर वाढले होते. त्याचा वापर दहशतवादी संघटना आणी इतर देश भारत विरोधी कारवाया करण्यासाठी करीत असल्याचा संशय तज्ञांना आला होता. त्यामुळे काळया पैशावर, भ्रष्टाचारावर तसे मोठया प्रमाणात असणाऱ्या बनावट नोटांच्या परिचनावर आळा घालण्याच्या दृष्टीकोनातून दि. ०८ नोव्हेंबर २०१६ च्या मध्यरात्रीपासुन भारतात चलनात आलेल्या रु. हजार व पाचशे रुपयांच्या सर्व नोटा व्यवहारासाठी बंद करण्यात आल्याची घोषणा पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी केली आणि नवीन दोनहजार व पाचशे रु. नोटा चलणामध्ये आणल्या व हळूहळू इतरही नवीन नोटा छापल्या गेल्या.

पूर्वकल्पना न देता झालेल्या नोटबंदीमुळे काळा पैसा उघडकीस आणण्यास आणि तो चलनातून बाद करण्यास मदत झाली असली तरी नव्या नोटांच्या तुटवडयाचा मोठा प्रश्न निर्माण झाला होता. एटीएम, बँकामध्ये नोटा बदलण्यासाठी लोकांच्या रांगा लागल्या होत्या, अनेकांचे रांगेत मृत्यु ही झाले आणि यावर उपाय म्हणुन नवीन पर्याय म्हणून डिजिटल व त्यासाठीचे पर्याय पुढे येण्यास सुरुवात झाली. या डिजिटल व्यवहार प्रणाली मुळे निर्माण झालेल्या समस्या आणी समाजावर झालेले त्याचे परिणाम हा संशोधनाचा महत्वाचा विषय झाला आहे.

उद्देश :

डिजिटल व्यवहार प्रणालीचे सामाजीक परिणाम या विषयाच्या अनुषंगाने खालील उद्देश राहीले आहेत.

१. डिजिटल व्यवहार प्रणालीची ही संकल्पना समजावून घेणे.

२. डिजिटल व्यवहार प्रणालीच्या पर्यायांचा अभ्यास करणे.

३. डिजिटल व्यवहार प्रणालीमध्ये झालेले सामाजिक परिणामांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती :

डिजिटल व्यवहार प्रणालीचे सामाजिक परिणाम हा संशोध निबंध दुय्यम स्त्रोतावर आधारीत असून यामध्ये संदर्भ ग्रंथ, शासकिय प्रकाशित-अप्रकाशित आकडेवारी, शोध निबंध, मासिके, वर्तमानपत्रे इत्यादी मधून मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषण केले आहे.

। डिजिटल व्यवहार प्रणाली :

डिजिटल व्यवहार प्रणाली मध्ये व्यवहारासाठी प्रत्यक्ष रोख स्वरुपात रक्कम पैसे वापरण्याची गरज नसते तर त्यासाठी इतर पर्याय वापरले जातात. ज्यामध्ये प्लॅस्टिकमनी, ई.वॉलेट, इंटरनेट बँकिंग, ज्यामध्ये छापील नोटांचा अजिबात सामावेश नसतो. अशाप्रकारच्या डिजिटल व्यवहार प्रणालीची भारतात नक्की गरज आहे. त्याचे विविध पर्याय वापरणे भारतामध्ये शक्य सुध्दा आहेत. कारण भारतामध्ये दिवसेंदिवस तंत्रज्ञानाचा विकास आणि विस्तार मोठया प्रमाणावर होतांना दिसून येत आहे. त्याचबरोबर आज देशामध्ये स्मार्ट फोन वापरणारांची संख्या सुध्दा दिवसेनदिवस वाढत आहे. देशातील तरुण पिढीयाचा वापर मोठया प्रमाणात करतांना दिसून येत आहे.

डिजिटल व्यवहार प्रणालीमध्ये उपलब्ध असलेल्या पर्यायांची आणि त्या पर्यायांच्या वापरसंबंधी योग्य माहिती आवश्यक आहे. योग्य माहिती नसेल तर व्यवहार करतांना अनेक अडचणींना सामोरे जावे लागते. या संबंधी होणाऱ्या फसवणुकीची माहीती रोज वाचयला मिळत आहे.

१) प्लॅस्टिक मनी :

डिजिटल व्यवहार प्रणालीच्या हया पर्यायामध्ये डेबिटकार्ड/क्रेडीट कोर्डचा वापर होतो. हे कार्ड खातेदाराला आपल्या बँकेतून घ्यावे लागते. डेबिट कार्डव्दारे आपल्याला आधीच आपल्या खात्यात जमा असलेल्या रकमेतून व्यवहार करता येतो. तर क्रेडीट

114

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019)
Special Issue 245
Peer Reviewed-Referred & Indexed Journal
E-ISSN : 2348-7143
February 2020

लोकसंख्या आणि पर्यावरण सहसंबंध

डॉ. नवनाथ शिंदे
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना
मो. 9423731375
Email : nsshinde3@gmail.com

प्रस्तावना :-

मानवी जिवन हे संपूर्णपणे पर्यावरणावर अवलंबून आहे. मानव स्वतःच पर्यावरणाचा एक घटक आहे. मानवी जीवनाचे अन्न, वस्त्र, निवारा, सन उत्सव, व्यवसाय, आरोग्य सर्व घटक पर्यावरणावर अवलंबून असतात. त्यामुळे लोकसंख्येचा आणि पर्यावरणाचा अत्यंत जवळचा सहसंबंध आहे. अमर्याद मानवी हस्तक्षेपाममुळे पर्यावरणामध्ये असंतूलन निर्माण होण्यास मदत होत आहे. वाढत्या लोकसंख्येमुळे मानवी गरजांची पूर्तता करतांना निसर्गाला मोठया प्रमाणावर हानी पोहचत आहे. त्यामुळे पर्यावरणाच्या विविध समस्या निर्माण होत आहे. उदा. जागतिक तापमान वाढ, पर्यावरण प्रदुषण, दुष्काळ, महापुर ईत्यादी पर्यावरणाच्या समस्या केवळ भारतापुरत्या मर्यादित नाहीत तर त्या जागतीक स्वरुपाच्या समस्या निर्माण झाल्या आहेत. या समस्या सोडविण्यासाठी जागतिक पातळीवर सामुदाईक प्रयत्नांची नितांत गरज आहे. तेंव्हा सदरील शोधनिबंधा मध्ये लोकसंख्याचा आणि पर्यावरणाचा सहसंबंध समजावुन घेण्याचा प्रयत्न केला आहे व वाढत्या लोकसंख्येमुळे पर्यावरणाच्या संदर्भात निर्माण झालेल्या समस्यांचा अभ्यास करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

उद्देश :-

"लोकसंख्या आणी पर्यावरण सहसंबंध" या प्रस्तूत शोध निबंधाचे खालील प्रमुख उद्देश राहीले आहेत.

१. 'पर्यावरण' ही संकल्पना समजावून घेणे.
२. लोकसंख्येचा आणी पर्यावरणाचा सह संबंधाचा अभ्यास करणे.
३. वाढत्या लोकसंख्येचे मुळे निर्माण झालेल्या पर्यावरणाच्या समस्यांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती:-

"लोकसंख्या आणि पर्यावरण सहसंबंध" हा प्रस्तुत शोध निबंध हा दुय्यम स्त्रोतावर आधारीत आहे. त्यामध्ये संदर्भ ग्रंथ, शासकिय प्रकाशित, अप्रकाशित सांख्यकिय आकडेवारी, संशोधनपर लेख, वर्तमानपत्रे, मासिके इंटरनेट इत्यादीच्या माध्यमातून मिळालेल्या माहीतीची विश्लेषण केले आहे.

पर्यावरण संकल्पना:-

'पर्यावरण' ही संकल्पना शास्त्रीय दृष्टया बहुव्यापक, बहुसामावेश व गुंतागुंतीची आहे. व्युत्पतिशास्त्राच्या दृष्टीने पर्यावरण म्हणजे पृथ्वीवरील विशिष्ट भागाशी निगडीत असलेली सभोवतालची परिस्थिती 'Environment' या मुळ फ्रेंच शब्दापासून इंग्रजी 'Environment' असा शब्द प्रचलित झाला. यालाच मराठीत 'पर्यावरण' असे म्हणतात. थोडक्यात पर्यावरण म्हणजे सभोवतालची परिस्थिती होय.

"पर्यावरण ही संज्ञा स्थल व कालसापेक्ष आहे असे म्हणणे उचित ठरेल. एखाद्या छोटया तळयातील प्राणी, मृदा, हवा, वनस्पती त्यातल्या सजीवांच्या दृष्टीने तळे म्हणजे त्यातल्या सजीवांचे पर्यावरण तसेच पृथ्वी देखील पर्यावरणच आहे. पर्यावरण स्थल व काल या बरोबरच जीव सापेक्ष ही आहे. जे पर्यावरण एका सजीवास किंवा सजीव समूहास तारक असते तेच पर्यावरण दुसऱ्या सजीवास किंवा सजीव समूहास मारकही ठरु शकते अतिप्राचिन काळात

125

18

महात्मा गांधी यांचे स्वराज्य व अहिंसे विषयी विचार

प्रा. सचिन जयस्वाल,

राज्यशास्त्र विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

प्रस्तावना

महात्मा गांधीच्या आधी आधुनिक भारतातील कोणत्याही चिंतकाने त्यांच्या इतका सर्वस्पर्शी विचार केला होता असे दिसून येत नाही. धर्म, नीती, राजकारण, अर्थकारण, समाजकारण, शिक्षण आरोग्य, कायदा, शेती, ग्रामसुधार, कुटिरोद्योग, महिलोन्नती, असे कोणतेही क्षेत्र असो वैयक्तीक आत्मशांतीपासून विश्वशांतीपर्यंत, गावापासून विश्वापर्यंत प्रचंड मोठा आवाका गांधी विचाराने व्यापला आहे. विश्वावर प्रभाव टाकणाऱ्या सर्व प्रक्रियांचे सुक्ष्म निरीक्षण त्यांनी केले.

1. स्वराज्य :-

भारतास राजकीय स्वातंत्र्य मिळाल्याखेरीज आपली सामाजिक, आर्थिक व राजकीय ध्येये साध्य होणार नाहीत हे गांधींना पुर्णपणे ठाऊक होते. प्रत्येक राज्यास जसा आपल्या पध्दतीने आपले जीवन जगण्याचा हक्क आहे. तसाच आपले शासन चालवण्याचाही आहे, असे गांधीचे मत होते. त्यामुळे त्यांच्या स्वराज्य या संकल्पनेत राजकीय स्वातंत्र्याचा समावेश होता. मात्र ही मुक्ती केवळ इंग्रजी राजवटीपासूनच मुक्ती नव्हती तर ज्या प्रकारच्या जोखडांनी त्यांच्या माना आवळल्या होत्या, त्या सगळयाच जोखदंडापासूनची मुक्ती त्यांना अभिप्रेत होती. युरोप खंडातील अनेक राष्ट्रे स्वतंत्र आहेत, पण तिथे सर्वत्र स्वराज्य नांदते असे समजणे चुक ठरेल असे गांधी म्हणतात. आशिया, आफ्रिका खंडातील जनतेची स्वार्थासाठी पिळवणुक करणारी ही राष्ट्रे स्वत: ही विशिष्ठ सत्ताधारी वर्गाच्या वा जातीच्या हातून पिळली जात असतात म्हणून गांधीजी म्हणतात की भारतास असे स्वातंत्र्य नको आहे. म्हणून गांधीजींनी एकाचवेळी दोन आघाड्यांचे प्रतिनिधीत्व केले. एका बाजुने राजकीय स्वातंत्र्यासाठी चाललेल्या स्वातंत्र्यलढ्याचे नेतृत्व केले व त्यासाठी परकीय राजवटीला विविध मार्गानी विरोध केला आणि दुसऱ्या बाजुने खादी ग्रामोद्योग इ. मार्गानी ग्रामीण अर्थव्यवस्थेची पुनर्रचना, अस्पृश्यता निवारण, ग्रामीण उद्योग, शिक्षण, शेतकरी, कामगारांचे संघटन इ. मार्गानी या राष्ट्राच्या सामाजिक, आर्थिक जीवनपट बदलण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला.

स्वराज्य हे केवळ काही सुशिक्षित व धनिक लोकांची जहांगिरदारी असून चालणार नाही. कोणत्याही वांशिक, धार्मिक भेदभावास त्यात स्थान असणार नाही. ते सर्वांसाठी असेल, सुशिक्षित, धनिकांसाठी जितके असेल तितकेच वा त्याहुनही अधिक ते अंधासाठी, दुर्बल घटकांसाठी, घाम गाळुनही उपासमार भोगनाऱ्या लक्षवेधी शेतकऱ्यांसाठी, शेतमजुरांसाठी असेल. याचा अर्थ महात्मा गांधी सर्वांसाठी समान सुखाची योजना करतात असे नाही तर जीवनावश्यक सर्व साधारण सुखसोयी सर्वांनाच उपलब्ध असाव्यात इतकाच याचा अर्थ आहे. या अटी स्वातंत्र्यानंतरही जोपर्यंत पुर्ण होत नाहीत तोपर्यंत पुर्ण स्वराज्य मिळाले आहे असे म्हणता येणार नाही. महात्मा गांधींच्या मते ज्या स्वराज्यात राजाएवढे शेतकऱ्यांनाही महत्व असेल, ज्या स्वराज्यात हिंदुएवढेच मुसलमानांनाही आणि तेवढेच पारशी, ख्रिस्ती, जैन, बौध्द, शिख यांनाही अधिकार असतील, तेच पुर्ण स्वराज्य ठरेल. म्हणजेच महात्मा गांधीच्या मते स्वराज्य हे काहींसाठी इतरांपेक्षा अधिक असणार नाही. काहीसाठी पक्षपाती व अन्यांसाठी पुर्वग्रहदुषित असनार नाही. ते समताधिष्ठीत व धर्मनिरपेक्ष असेल. स्वराज्य हे बहुसंख्यांकाचे म्हणजेच पर्यायाने हिंदुचे राज्य असेल हे गांधींनी नि:संदिग्ध शब्दात खोडून काढले आहे.

महात्मा गांधींच्या मते हिंदु स्वराज्य हे सर्वांचे राज्य असेल. ते फक्त हिंदुचे असणार नाही, तसे झाल्यास आपण त्याला स्वराज्यच म्हणणार नाही व संपुर्ण सामर्थ्यानिशी त्याचा प्रतिकार करु. महात्मा गांधींनी भारताच्या इतिहासात सर्वप्रथम गांधीवादी स्वराज्य संकल्पनेला जनसामान्यांचा व लोकशाहीचा संदर्भ प्राप्त करुन दिला. त्यांच्यामते स्वराज्य म्हणजे गोरगरीबांची, जनता जनार्दनाची त्यांच्यासाठीच असलेली व्यवस्था अशी व्याख्या करुन ते त्यास 'रामराज्य' अशी संकल्पना सुचवतात.

2. आदर्श राज्य

'स्वराज्य' आणि 'आदर्श राज्य' या संकल्पनांचा गांधीवादातून विचार केल्यास आपणास या दोन संकल्पना एक नसून त्या भिन्न आहेत, हे लक्षात येते, महात्मा गांधीच्या मते स्वराज्य हे आदर्श राज्याकडे जाण्याचे एक पाऊल आहे. जोपर्यंत मानवास आदर्श राज्य निर्माण करता येणार नाही, तोपर्यंत गांधीजी स्वराज्यास मान्यता देतात. मानवी अपूर्णतेच्या जाणीवेतून गांधीजींनी आपल्या आदर्श राज्याचा हट्ट स्वराज्यावर भागविला आहे असे दिसते.

सैध्दांतीक दृष्ट्या महात्मा गांधीचे आदर्श गाव हे 'राज्य' या संकल्पनेतच बसत नाही. कारण त्यात राजकीय सत्तेचा पुर्णपणे अभाव असेल, तो पुर्णपणे अहिंसक समाज असेल, अहिंसेचे प्रमाण जसजसे वाढत जाईल तसतशी कायदेशीर निर्बंधाची व एकुण राज्यसंस्थेचीच आवश्यकता कमी होईल. स्वनियंत्रीत व स्वयंचलीत असा तो समाज असेल. अहिंसक, राज्यविहिन अशा त्या समाजाच्या कामकाजाचे संचलन विकेंद्रीत व्यवस्थेमार्फत होईल. महात्मा गांधींनी खेड्यास भारताचा केंद्रबिंदु ठरवले आहे. केंद्रबिंदू असलेल्या खेड्याचा केंद्रबिंदू व्यक्ती असेल. स्वतंत्र असलेली खेडी स्वयंपुर्ण व स्वशासीत असतील. आदर्श राज्याकडे पोहोचण्याचा लघुत्तम मार्ग म्हणजे गतकालीन गणराज्यांचा आहे.

B.Aadhar International Multidisciplinary Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675,
Special Issue
ISSN : 2278-9308
March 2020

उच्च शिक्षणातील स्त्रियांची स्थिती आणि समस्या

प्रा. डॉ. नवनाथ शिंदे
समाजशास्त्र विभाग राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

सारांश : (Abstrat)

भारत आज विकासाच्या प्रक्रियेमध्ये गतीमान होतांना दिसत आहे. त्यांचे कारण म्हणजे, शिक्षणाचा होणारा प्रसार हेच आहे. भारत हा जगातील एकमहासत्ता होणार आहे. हे स्वप्न प्रत्यक्षात उतरणार आहे ते उच्च शिक्षणाच्या जोरावरच ! त्यामुळे भारतात संरक्षण, आरोग्य, संगणक, कृषी अशा अनेक क्षेत्राचा विकास करण्यासाठी भारतात संशोधन केंद्रे आणि विद्यापीठे आणि केंद्रेसुद्धा उच्च शिक्षण देणारी क्षेत्रे विकसीत केली जात आहेत. या उच्च शिक्षणामध्ये स्त्रियांचे स्थान काय आहे ? स्त्रियांचे उच्च शिक्षणातील प्रमाण किती आहे ? हे पाहणे आवश्यक आहे. आज देशातील उच्च शिक्षणातील स्त्रियांचे प्रमाण किती आहे. हे पाहत असतांना AISHE - २०१८- १९ च्या अहवालानुसार उच्च शिक्षण घेण्यासाठी नोंदी केलेल्या एकूण विद्यार्थ्यांची संख्या ७३ लाख [illegible] हजार [illegible] असून त्यापैकी मुलांचे प्रमाण ५१.३६ % असून ४८.६४ % प्रमाण मुलींचे आहे. हे प्रमाण जरी समानतेची बरोबर असले तरी अनेक अशा विद्याशाखा आहेत त्यामध्ये मुलींचे प्रमाण अत्यअल्प आहे. तसेच ग्रामीण भागातील उच्च शिक्षण घेणाऱ्या मुलींचे प्रमाण अत्यंत कमी आहे. त्यांना शिक्षण घेतांना अनेक अडचणीना, समस्यांना सामोरे जावे लागत आहे. त्यात आर्थिक परिस्थिती , शैक्षणिक सुविधांचा अभाव, असुरक्षितता, पुरुष प्रधान समाज व्यवस्था इत्यादीचा समावेश होतो. मुलींना मोफत शिक्षण व सुविधा उपलब्ध करुन देणे आवश्यक असून स्त्रियांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन बदलला तर स्त्रियांचे उच्च शिक्षणातील प्रमाण वाढण्यास मदत होईल.

Keyword :- उच्च शिक्षणातील स्त्रियांचे प्रमाण , समस्या, उपाय :-

प्रस्तावना :- (Introduction)

व्यक्ती आणि समजाच्या विकासासाठी शिक्षण महत्तवाचे असते. शिक्षणाच्या माध्यमातून व्यक्तींच्या ज्ञानामध्ये भर पडत असते. तसेच नवीन तंत्रज्ञान, मुल्ये, संस्कृती, कला, साहित्य यांची ओळख झाल्याने, नविन विकसाची क्षेत्रे खुली होत असतात. त्यातूनच नवनिर्मीती आणि विकास घडून येत असतो. जगातील सर्व विकसित देशांचा विचार केल्यास आपणास असे दिसून येते की, त्या देशांमध्ये प्रथम शैक्षणिक विकास झालेला असून त्यामुळे नविन तंत्रज्ञान, उद्योग, दळणवळण, आरोग्य इत्यादी क्षेत्राचा विकास झालेला आहे. म्हणून आज जगामध्ये व्यक्तींच्या शिक्षणाला व तीच्याकडे असणाऱ्या कौशल्याला अधिक महत्त्व प्राप्त झालेले आहे.

आज भारतात शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण केले जात असले तरी त्याचा वेग आणि व्याप्ती असमान आहे. जर आपण स्त्री - पुरुष यांच्या साक्षरतेचे प्रमाण पाहिले तर असे दिसते की, २०११ च्या जनगणनेनुसार भारतातील एकूण साक्षरतेचे प्रमाण (७४.०४ %) असून त्यापैकी पुरुषांचे प्रमाण (८२.१४ %) तर स्त्रियांचे प्रमाण (६५. ४६ %) आहे. यावरुन आपणाला असे दिसून येते की केवळ स्त्रियांचे साक्षरतेचे प्रमाण जर पासष्ट टक्के असेल तर चौतीस टक्के स्त्रियां आजही निरक्षर आहेत. ही स्थिती महासत्ता होऊ पाहणाऱ्या देशासाठी गंभीर बाब आहे. त्यापेक्षा महत्वाची बाब म्हणजे या साक्षर असलेल्या स्त्रियांपैकी आर्थिक, सामाजिक दृष्टया मागास तसेच ग्रामीण भागातील स्त्रियांचे शिक्षणाचे प्रमाण काय आहे ? त्यांची उच्च शिक्षणातील स्थिती कशी आहे ? त्यांच्या शिक्षण घेण्यासाठी येणाऱ्या अडचणी कोणत्या आहेत ? त्यांना या शिक्षणाच्या प्रक्रियेत आणण्यासाठी काय केले गेले पाहिजे, हे प्रश्न भारताला स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर ७० वर्षांनी सर्वांनाच आत्मचिंतन करावयाला लावणारे आहेत.

शोध निबंधाचा उद्देश :-

"उच्च शिक्षणातील स्त्रियांची स्थिती व समस्या" या विषयांच्या अनुषंगाने खालील उद्देश राहिले आहे.

१. उच्च शिक्षणातील स्त्रियांची स्थिती काय आहे हे जाणून घेणे.
२. उच्च शिक्षण घेतांना स्त्रियांना येणाऱ्या अडचणी , समस्यांचा अभ्यास करणे.

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 7.387(IIJIF) | Printing Area® Peer-Reviewed International Journal | March 2020 Issue-63, Vol-02 | 0108

23

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांचे ग्रामोन्नती संबधी विचार

प्रा. सचिन जयस्वाल
राज्यशास्त्र विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना

****

प्रस्तावना

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचा जन्म यावली ता. तिवसा जिल्हा अमरावती येथे झाला. त्यांचा संबंध महात्मा गांधी यांच्याशी सेवाग्राम आश्रम जि. वर्धा येथे आला. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी समाजसेवेसाठी आपले संपुर्ण आयुष्य खर्ची घातले. वेगवेगळ्या भजन, किर्तनाच्या माध्यमातुन त्यांनी जनजागृती केली. ग्रामोन्नतीसाठी त्यांनी लिहिलेला 'ग्रामगीता' हा ग्रंथ अजरामर असा आहे. ग्रामगीतेच्या माध्यमातुन राष्ट्रसंताने ग्रामविकासासाठी अनेक मार्ग सांगितले.

'ग्रामगीता म्हणजे माझे हृदय त्यात वसले सदगुरुराय' अशा प्रकारची जाणीव करुन देणारा ग्रामगीतेचा अपुर्व ठेवा राष्ट्रसंतांनी सर्वांसाठी करुन ठेवला आहे. त्यांनी ग्रामगीतेसोबतच आत्मप्रथा, जीवनज्योत, लहर की बरखा मेरी जापान यात्रा, प्रार्थना पध्दती इ. अजरामर ग्रंथाची रचनासुध्दा केली. भारतातील नागरीकांना चांगले जिवन जगता यावे, जनतेतील वाईट व अनिष्ठ रुढी परंपरा नष्ट होण्यासाठी राष्ट्रसंतांनी आपले विचार मांडले. भजने गाऊन सामाजिक तसेच शैक्षणिक वातावरण निर्माण केले. ग्रामगीतेत एकुण ४१ अध्याय आहेत. या सर्व अध्यायामधून त्यांनी गावासंबंधी समस्या, रुढी प्रथा परंपरा, सणोत्सव, विवाह, चालीरिती इ. विषयक मार्गदर्शन केले आहे. ग्राम निर्माण झाले तर माणूस निर्माण होईल व त्यातून राष्ट्राची प्रगती साधली जाईल.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांची ग्रामोन्नती

१. ग्रामरक्षण :-

ग्रामीण भागात सुधारणा घडवण्यासाठी त्यांनी ग्रामरक्षण हा पहिला अध्याय सांगितला, यातून त्यांनी गावाचे संघटन, त्याचे गावाचे एकीचे बळ, इ. महत्व सांगितले

ईश्वरसेवाची गाव सेवा, तो सर्वाच्याशि सुखाचा ठेवा ।
परि काहि असुरहि असती गावा, यज्ञभंग करावया ॥

जनसेवा हिच ईश्वरसेवा असते. गाव व ग्रामकरी जो निर्णय घेतील तो सर्वश्रेष्ठ निर्णय असतो.

गाव हा विश्वाचा नकाशा । गावावरुन देशाची परिक्षा ।
गावची भंगता दशा । अवदशा येईल देशा ॥

आज राष्ट्राचा नकाशा हा गाव आहे. राष्ट्राच्या उन्नतेसाठी अगोदर गाव विकसीत झाले पाहिजे भारत हा खेडयांचा देश आहे. गावाच्या विकासावर भारताचा विकास अवलंबून आहे.

२ ग्रामशुध्दी :-

ग्रामीण भागात स्वच्छतेचे महत्व व त्याचा आरोग्याशी असलेला संबंध ग्रामशुध्दी या अध्यायातून मांडला आहे. गावाची शुध्दता, स्वच्छता, आरोग्य गावचा कारभार वतनदानर, इमानदार इ. बाबतीत मते मांडली आहेत.

गावचे मार्ग विष्टेने व्यापले । आड कोणे घाणींनी भरले ।
ठायी ठायी उकिरडे साचले । गाव वेढले गोदरींनी ॥
घराघराचे कुंप सडले । काटे रस्त्यांवरीच पडले ।
फास आणणारासही न कळले । साफ करावे म्हणोनिया ॥

ग्रामगीता अध्याय क्र. १२ ग्रामसमृध्दी ओळी २०-२१

तुकडोजी महाराज प्रचलीत व्यवस्थेवर प्रहार करतात. ग्रामीण भागाचा विकास करायचा असेल तर नुसते खेड्याकडे चला अशा घोषणा देवून चालणार नाही तर खेड्यांमध्ये प्रथम मुलभूत सोईसुविधा निर्माण केल्या पाहिजे. आज गावातील जनतेला रहायला घरे नाहीत. त्यांचे आरोग्य सांभाळणारी अद्ययावत व्यवस्था नाही. अगदी प्राणीमात्राप्रमाणे त्यांना जिवन जगावे लागते. अशा परिस्थितीत लोकं खेड्याकडे कसे वळतील असा सवाल ते करतात.

कागदी पुस्तकांत काव्यात । खेड्यांचे वर्णन दिव्य बहुत ।
परि वस्तुस्थिती पाहात तेथे । क्षणभरही राहवेना ॥
रस्ते सर्व घाणींनी भरले । आजुबाजुस डबके साचले ।
एकही काम न तिचे तेथले । शहराविन ॥

खेड्यातील वास्तवतेचे अतिशय समर्पक वर्णन त्यांनी केले आहे. ग्रामीण भागातील हागणदारी, गटारगंगा, दुषीत पाणी, वैयक्तिक व परिसरातील अस्वच्छता यामुळे ग्रामीण जनतेचे स्वास्थ्य बिघडते. अनेक साथीच्या आजाराने त्यांना ग्रासले जाते. शहराप्रमाणे कोणत्याच सोईसुविधा खेड्यात नाहीत मग खेड्यांकडे चला हा नारा यशस्वी कसा होवु शकेल असा प्रश्न ते विचारतात.

३. ग्रामनिर्माण कला :-

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज आपल्याला या ग्रामनिर्माण

Use Of Social Media In Libraries And Its Impact On Library Services

Dr. Vikram U. Dahifale
Librarian& Research Guide
Rashtra Mata Indira Gandhi College,Jalna (Maharashtra)

Abstract: This paper examines the role of social media & social networking sites in the promotion of libraries.The unprecedentedtechnological advancement of the 21stcentury, no doubt has impactedon library services globally and in India in particular. The Social Mediahype has gradually crept into the library profession with social sitessuch as Facebook, Myspace, Flickr, YouTube, Library Thing, it hasbecome evident that our services will ought to amendment to fulfil thegrowing wants of our end users. Libraries have beenchallenged like never before to render more proactive and more valueadded services to meet the ever changing needs of our patrons. Thispaper is thus, an effort to lookat the current situation inlibrary services delivery with these new and rising technologies.Challenges faced by libraries in the use of these Social Mediaare investigated and possible solutions proffered. Purposes of Social Media Usage in Libraries, how works Social Media in Library, Social Networking Opportunities for Libraries, Advantage and Disadvantages of use of Social Media.

Keyworkd: Role, Social Media, Services, Libraries.

Introducation: Currently, it's become a trend by libraries to use Social MediaTools (SMTs) to promote their programs and services. They alsouse Social media tolls & sites to connect and engage with their communitiesbeyond the library walls. Social media tools conjointly referred to as socialnetworking sites (SNS) will be understood to be net, computer or mobile applications that enable folks to movewith each other. People will produce, exchange knowledge andideas, which can either, be in written or picture/video form.Common samples of such tools would come with Flickr and**Instagram (photo sharing)**, Facebook, Hi5, Whats**App andLinkedIn (mainly** used for social and business networking),YouTube (video sharing), Twitter (news and informationsharing), blogs, etc.

Today, social media has become a catalyst in reshaping themanner in which individuals and organizations do theirbusinesses, collaborate or communicate and create relationshipswith colleagues, peers and prospective audiences. Social mediaconjointly become associate in nursing progressively acquainted tool used ineducation libraries to

Vol. 5 | No.5 | October 2019 Impact Factor: 4.197 ISSN: 2454-5503

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Special Issue On
IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON SOCIETY

Guest Editor
Dr. Vasant Satpute

Associate Editor
Dr. M. D. Kachave

Assistant Editors
Dr. B. Y. Andhale
Dr. M. G. Somvanshi
Dr. A. B. Sorkale

Scanned by CamScanner

21

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675,
Special Issue
ISSN : 2278-9308
March 2020

Moocs In Lis Education: Opportunities And Challenges

Dr.Vikram U. Dahifale
Librarian & Research Guide Rashtramata Indira Gandhi College, Jalna

Abstract

Massive Open Online Courses (MOOCs) have revolutionized the teaching-learning paradigm in the Higher Education Sector. Moocs University website reveals that in the past five months of 2014, there is 83% increase in the MOOCs. It also reports that the student's enrolment in MOOCs from India is 17.85% which is next only to U.S.with 28.31%. This indicates that more and more students from India are looking forward to utilize the MOOCs. However, Universities or Institutes offering LIS courses through MOOCs are very few. In this backdrop, this paper examines the advantages of MOOCs and attempts to identify the challenges involved in offering LIS courses through MOOCs.

Introduction

Technological advances have brought tremendous changes in the process of teaching-learning. Starting from traditional oral communication used for teaching, education system has traversed through class room – face to face education, correspondence education, distance education and open learning and evolved into e-learning practices. The distance education model was evolved with the objective to open up educational opportunities to all sections of the society and to provide a second chance to those aspiring students who are deprived of educational opportunities. By integrating technology, Open Universities are providing education through radio lessons, tele-lessons, tele-conferences and with limited face to face teaching. The emergence of Internet and Web 2.0 technologies facilitated evolution of new method of learning that is called online learning or e-learning.

The Open Access movement started by academicians and given a boost by the library professionals is another milestone that has given way to new model of education. Several prestigious universities and educational institutionsacross the globe started offering Online Courses which can be accessed by all without any cost. Thus, access is provided to world class education to several aspiring students through MOOCs.

MOOCs offer education to unlimited number of learners through Internet located at different geographical locations at no cost. Most often the learners get a certificate of completion but getting grades and credits is only occasional.

MOOCs Directory website reveals that in the past five months of 2014, there is 83% increase in the MOOCs. It also reports that the student enrolment in MOOCs from India is 17.85% which is next only to U.S with 28.31%. This indicates that more and more students from India are looking forward to utilize the MOOCs.

Advantages of Offering MOOCs

1. The major advantage of MOOC is its accessibility. The online format of Moocs offers flexibility and eliminates the need for pre requisite criteria that restrict the access to education. Moocs being free attract several people across the countries who have least educational opportunities. Leber (2013) stated that "As online platforms like coursera, edX and Udacity burst onto the scene over the past year; backers have talked up their potential to democratize higher education in the countries that have had least access". With more and more players stepping into the arena offering courses from prestigious universities, the potential of MOOCs in democratization of higher education has increased.

06

राजर्षी शाहु महाराज, महात्मा ज्योतिराव फुले व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक विचार

प्रा. पालवे रामनाथ सुर्यभान
इतिहास विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना :-

१९ व्या शतकात महाराष्ट्रात होवुन गेलेल्या समाजसुधारकामध्ये महात्मा फुले, राजर्षी शाहु महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कार्य अतिशय समाज परिवर्तनशील स्वरुपाचे आहे. महाराष्ट्राला पुरोगामी विचारवंताची परंपरा लाभलेली आहे. मध्ययुगीन कालखंडांमध्ये अनेक महापुरुष आणि समाजसुधारक, राजा राममोहन रॉय, महात्मा फुले, शाहु महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर असे समाज सुधारक होवुन गेले आहेत. आधुनिक महाराष्ट्रातील मुलगामी समाजपरिवर्तनाच्या चळवळीचे ते एक प्रवर्तक होते. महात्मा फुले हे कृतीशील समाजसुधारक होते. महात्मा फुले यांचा वारसा राजर्षी शाहु महाराजांनी चालवला होता. डॉ. आंबेडकरांनी बुध्द, कबीर यांच्या बरोबरच महात्मा फुले यांना गुरु मानले होते. महाराष्ट्रातील दलित साहीत्य व दलितामधील जागृती यांचे स्त्रोत महात्मा फुले यांचे वाड्मय आहे. राजर्षी शाहुच्या मते बहुजन समाजाला अज्ञानातून बाहेर काढून त्यांच्यात जागृती घडवून आणली ते पहिले महापुरुष महात्मा ज्योतीराव फुले होत.[१]

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे दलित चळवळीचे प्रमुख असले तरी हिंन्दू समाजव्यवस्थेत अमुलाग्र सुधारणा घडवूण आणल्या. भारतीय राज्य घटनेचे शिल्पकार होते. भारतात न्यायधिष्ठीत समाजव्यवस्था निर्माण करणे हे त्यांचे ध्येय होते. महात्मा फूले यांच्यावर थॉमसपेन यांच्या तत्वज्ञानाचा प्रभाव होता. महात्मा फुले हे आधूनिक भारताच्या इतिहासातील श्रेष्ठ समाजसूधारक व शैक्षणीक क्रांतीचे प्रणेते होते. त्यांनी दलित समाज व स्त्रियांच्या उध्दाराचे कार्य केले असले तरी सत्यशोधक समाज स्थापन करुन समाजातील अज्ञान, अंधश्रध्दा नष्ट करुन समाज परिर्वतनासाठी आयूष्यभर लढा दिला. शिक्षणामुळे समाजात परिवर्तन होत असते. राजर्षी शाहु महाराज यांना आरक्षणाचे जनक म्हणून अेळखले जाते. मुलींच्या स्वतंत्र शाळा सुरु केल्या, गुणवंत मुलींना शिष्यवृत्ती ठेवली होती. राजाराम महाविद्यालयात सर्व मुलींना मोफत शिक्षण शिक्षण दिले जात असे. व्यवसायीक शिक्षणाकडे लक्ष दिले होते.

उद्दिष्टे :-

१. भारतीय समाजात जागृती घडवून आणणे.
२. भारतीय समाजात जातीय सलोखा वाढवणे.
३. भारतीय समाजातील अस्पृश्यांना शिक्षण देवुन त्यांच्यात सामाजिक परिवर्तण घडवूण आणणे.
४. भारतीय समाजात स्त्री-पुरुष समान लेखणे
५. भातीय समाजातील अनेक रुढी परंपरा, व्रत, अंधश्रध्दा चालीरीती नष्ट करणे.
६. भारतीय समाजातील वर्णाश्रम व्यवस्था नष्ट करणे
७. भारतीय समाजातील अस्पृश्याना शिक्षण देणे.

राजर्षी शाहू महाराजाचे सामाजिक विचार :-

"वेदोक्त प्रकरण" राजर्षी शाहु महाराज यांनं आपल्या राज्यात सामाजिक शैक्षणीक व आर्थिक क्षेत्रात सुधारणा करुन लोककल्याण काही कार्य केले. सर्वसामान्य लोकांचे कल्याण करणे, राज्यातील अनेक हुशार कारागीरांना उत्तेजन दिले. बहुजन समाजाच्या उध्दारासाठी समाजाचे नेतृत्व केले. त्यांच्या कार्यामुळे ब्राम्हणेत्तर चळवळीस नव चैतन्य निर्माण झाले. समाजातील सामाजिक विषमता नष्ट करुन सामाजिक न्याय प्रस्थापित व्हावा हा उद्देश होता.[२]

शाहु महाराज हे धार्मिक प्रवृत्तीचे होते. ते पंचगंगा नदीवर स्नानास गेले असता सोबत राजाराम शास्त्री भागवत होते, नारायण भटजी हा वेदोक्त मंत्रा ऐवजी पुराणोक्त मंत्र म्हणत होता तेंव्हा शाहु महाराज म्हणाले की, मी क्षत्रीय आहे. वैदीक मंत्रानेच सर्व विधी केले पाहीजेत, तेंव्हा नारायण भटजी ते त्यांना शुद्र म्हटले. अप्पासाहेब राजोपाध्ये यांनी ही शाहु महाराजांना विरोध दर्शविला तेंव्हा ६ मे १९०२ रोजी महाराजांनी त्यांना नोकरीतून काढले व वतन रद्द केले वेदोक्त प्रकरण महाराष्ट्रात सर्वत्र चर्चीले गेले त्यावेळी लोकमान्य टिळकांनी केसरीत लेख लिहुन शाहू महाराजांना विरोध दर्शविला.

स्त्रि शिक्षण :-

शाहु महाराजांनी कोल्हापूर संस्थानात प्राथमिक शिक्षण सुरु केले. १९१६ मध्ये सक्तीचे शिक्षण कायदा पास केला. स्त्री- पुरुष यांना शाळेत पाठवणे बंधनकारक केले. शिक्षणामुळे कुटूंब व समाजाचा विकास घडुन येतो. स्त्रियांनी शिक्षण घेतल्यास सन्मान मिळतो. एक स्त्री शिकली म्हणजे सर्व कुटूंब सुशिक्षीत बनते. रखमाई केळकर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे हिंदूकोड बील व स्त्री- सुधारणा

प्रा. पालवे रामनाथ सुर्यभान

प्रस्तावनाः-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे भारतीय घटनेचे शिल्पकार थोर विचारवंत, दीन दलित, शोषीत, पिडीत, शेतकरी, शेतमजूर, कामगार, महिला इत्यादीचे उध्दारकर्ते होते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे कर्ते समाजसुधारक थोरविचारवंत,

राजनितीज्ञ, अर्थतज्ञ, शिक्षणतज्ञ कायदे पंडीत म्हणून ओळखले जातात. भारतात वैदीक काळापासून वर्णव्यवस्था होती. या व्यवस्थेमध्ये जातीना महत्व प्राप्त झाले होते. भारतीय समाजात प्राचीन काळापासून विषमता आहे. या विषमतेला जातीय व्यवस्थेने खतपाणी घातले होते. स्पृश्य-अस्पृश्य, स्त्री- पुरुष, श्रेष्ठ, कनिष्ठ असा भेदभाव केला जात असे समाज व्यवस्थेत स्त्रीया व दलित यांना मानसन्मानाने वागवले जात नव्हते. स्त्रीयांना समाजामध्ये प्रतिष्ठा नव्हती. स्त्री म्हणजे चूल व मुल होय. स्त्री म्हणजे एक उपयोगी वस्तू म्हणून स्त्रीयाकडे पाहीले जात असे. पुरुष प्रधान व्यवस्थेत स्त्रीयांना गौण स्थान होते. स्त्रीयांना बुध्दी नसते, ती अविश्वासू व चंचल असते, धर्मग्रंथात पुरुषापेक्षा स्त्रीयांना वेगळे नियम सांगीतले होते. स्त्री म्हणजे कुटूंबाचा महत्वाचा घटक, परंतू प्रत्यक्षात स्त्रियांची अवस्था वाईट होती. स्त्रीयांना शिक्षणाचा अधिकार नव्हता. समाजात बालविवाह, सतीप्रथा यामुळे स्त्रीयांचे अधःपतन झालेले होते. वैदीक काळापासून स्त्रियांचा दर्जा खालावलेला होता. त्यांच्या शिक्षणाकडे दूर्लक्ष केले स्त्रियांना शुद्र वर्णात ढकलेले गेले. ब्राह्मण वर्गाने देखील आपल्या स्त्रियांचा छळ केला.१ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी स्त्रीयाविषयक अत्यंत उदार दृष्टीकोन दाखवला आहे. हिंदूकोड बिला मधून स्त्रीयांच्या स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा मांडलेला आहे. स्त्री ही समाज उध्दाराची जननी आहे. कुटूंबामध्ये स्त्री शिकली तर सर्व कुटूंब सुशिक्षीत बनते. डॉ. आंबेडकरांनी शुद्र व स्त्रियांना धार्मिक गुलामगिरीतून मुक्त करण्यासाठी मनुस्मृती या ग्रंथाचे दहन केले. मनुस्मृती हा ग्रंथ म्हणजे भारतीय समाजावरचा एक कलंक आहे. आंबेडकरांनी समाजाच्या प्रगतीचे मोजमाप स्त्रियांच्या प्रगतीवरुन ठरवले आहे. स्त्रीयांचा विकास म्हणजे संपूर्ण समाजाचा विकास होय.

उद्दिष्टे :

१. स्त्रियाचा उध्दार करणे.
२. स्त्रियांना त्यांचे हक्क व सामाजिक प्रतिष्ठा प्राप्त करुन देणे.
३. स्त्रीयांना वडिलोपार्जीत संपत्तीत हक्क मिळवून देणे.
४. हिंदू कायदयात सुधारणा घडवून आणणे.
५. विषमतावादी समाजव्यवस्था नष्ट करणे.
६. कायदयानुसार स्त्रीमुक्ती करणे.

ijindex
digital directory of indian journals

ISSN 2277 - 7539 (Print)
Impact Factor - 5.631 (SJIF)

Excel's International Journal of Social Science & Humanities

An International Peer Reviewed Journal

January - 2020
Vol. I No. 13

EXCEL PUBLICATION HOUSE
AURANGABAD

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318
Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal
Oct. To Dec. 2019
Issue-32, Vol-08

14

महात्मा फुले यांचे स्त्री - शिक्षण विषयक व सामाजिक कार्य

प्रा. पालवे रामनाथ सुर्यभान
सहाय्यक प्राध्यापक - इतिहास विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना

****

प्रस्तावना:-

महात्मा फुले हे आधूनिक भारताच्या इतिहासातील श्रेष्ठ समाजसुधारक व शैक्षणीक क्रांतीचे प्रणेते होते. १९ व्या शतकात अनेक समाजसूधारक होऊन गेले, त्यापैकी महात्मा ज्योतीराव फुले एक होते. त्यांनी दलित समाज आणि स्त्रियांच्याच उध्दाराचे कार्य केले नाही तर त्यांनी सत्यशोधक समाज स्थापन करुन समाजातील अज्ञान, नष्ट करुन समाज परिवर्तनासाठी आयूष्यभर प्रतिगामी, विचाराच्या समाजाशी लढा दिला. महात्मा फुले हे समाजक्रांतीचे जनक म्हणून त्यांचा उल्लेख केला जाते.[1] महात्मा फुलेंचे कार्य समाजक्रांतिकारक होते त्यामूळेच समाजात जागृती निर्माण झाली. भारतात प्राचीन काळापासून वर्णाश्रम पध्दत अस्तित्वात होती. ब्राह्मणेत्तर समाजाला शिक्षण घेण्याचा अधिकार नव्हता. आजच्या सारखे शिक्षण सार्वजनिक नसून ती ब्राह्मण समाजाची मक्तेदारी होती. त्यामुळे समाजाचे नैतीक अध:पतन झालेले होते. सर्वसामान्य व्यक्तिला शिक्षण घेण्याचा अधिकार नव्हता. तेंव्हा महात्मा फुले यांनी इ.स. १९४८ साली पूणे येथे भिडे वाडयात पहिली मुलींची शाळा सुरु केली. महात्मा फुले हे कृतीशील समाजसूधारक होते.[2] महाराष्ट्रात स्त्री-शिक्षणाचा पाया घातला. भारतात आलेल्या प्रोटेस्टंट खिस्ती धर्मोपदेशकांनी महाराष्ट्रातील काही शहरामध्ये मुलींच्या शाळा उघडल्या होत्या, शिक्षण हे जागृतीचे व परिवर्तनाचे मुख्य साधन आहे. शिक्षणामुळे समाजातील प्रगती होते. " शिक्षण म्हणजे मानवाचा सर्वांगीण विकास होय."महात्मा फुले हे सामाजिक क्रांतीचे अग्रदूत मानले जातात. महात्मा फुले यांच्या काळातील समाज जीवन व स्त्रियांची स्थिती अतिशिय वाईट होती. समाजव्यवस्थेत स्त्रीला हीन वागणूक दिली जात असे. स्त्री ही उपभोगाची वस्तू आहे, अशी समाजात रुढ होती. स्त्रीयांना कनिष्ठ लेखले जात असे. स्त्रियांना शिक्षणाचा अधिकार नव्हता स्त्री व बहूजनानी शिक्षण घेणे पाप समजले जात असे

उद्दिष्टे :-

१. भारतीय समाजात जागृती घडवून आणणे.

२. स्त्रीयांना शिक्षणापासून वंचित न ठेवणे.

३. भारतीय समाजातील सामाजिक विषमता नष्ट करणे.

४. शिक्षणाचा प्रसार करणे.

५. स्त्री-पुरुष यांना समान वागणूक देणे.

६. समाजातील सामाजिक प्रथा, रुढी, परंपरा यामुळे समाजाचे अधपतन झालेले आहे. त्यांचा उध्दार करणे.

७. भारतीय समाजातील अस्पृश्यता, अंधश्रध्दा नष्ट करुन जातीय सलोखा वाढवणे.

स्त्री उध्दाराचे कार्य :

स्त्रीयांची स्थिती :

महात्मा फुले यांच्या काळातील महाराष्ट्रातील स्त्रियांची स्थिती अतिशय वाईट स्वरुपाची होती. पुरुषप्रधान व्यवस्थेत स्त्रियांना फक्त गौणच नाही तर उपभोगाची वस्तू मानले आहे. स्त्रीला बुध्दी नसते, ती अविश्वासू व चंचल असते सर्व धर्मग्रंथात पुरुषापेक्षा स्त्रियासाठी वेगळे नियम सांगीतले आहेत. स्त्रीयचे कामे म्हणजे चूल व मूल होय. स्त्री ही कुटुंबाचा महत्वाचा घटक आहे, परंतू प्रत्यक्षात स्त्रियांची अवस्था वाईट होती. स्त्रियांना शिक्षणाचा अधिकार नव्हता. समाजात बालविवाह पध्दत, सतीप्रथा यांच पध्दतीमुळे स्त्रीयांचे अध:पतन झाले होते. नवरा मेल्यानंतर स्त्रीला सती जावे लागत असे, सती नाही गेली तर तीला अतिशय वाईट जीवन जगावे लागत असे, समाजात विधवाची संख्या मोठया प्रमाणात होती स्त्रीयांचे डोक्यावरील केस काढले जात असे अशी केशवपन प्रथा प्रचलीत होती. स्त्रियांना मानाची वागणूक मिळत नसे. एखाद्या प्रसंगी स्त्रीचे वाकडे पाऊल पडले तर तीला समाजाकडुन शिक्षा केली जात असे म्हणून महात्मा फुले यांना स्त्रियाबद्दल कळकळ निर्माण झाली म्हणून त्यांनी स्त्रियांच्या उध्दाराचे कार्य हाती घेतले.[3]

स्त्री-शिक्षणाचे महत्व :

शिक्षणांमुळे समाज परीवर्तन व विकास होतो असे महात्मा फुले यांचे मत होते. शिक्षणाचे महत्व सांगतांना ते म्हणतात की - विद्येविना मती गेली, मतीविना निती गेली, निती विना गती गेली, गती विंना वित्त गेले वित्त विना शुद्र खचले असे अनर्थ एका अविद्येने केले. बहुजन समाज व स्त्रीयांना शिक्षण घेण्याचा अधिकार नसल्याने त्यांची अधोगती झाली. सिंधू संस्कृतीत स्त्रियांना

Power of Knowledge Peer Review Journal,Volume : III, Issue :III Oct. to Dec. 2019 ISSN 2320-4494 Impact factor 2.7286

थोर गरीबांचे जनक समाजसुधारक संत श्री.गाडगे महाराज

डॉ.दादासाहेब गिन्हे
सहयोगी प्राध्यापक, मराठी विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

रामधूनपुर्वी गाव पूर्ण । व्हावे स्वच्छ, सौंदर्यवान।
कोणाही घरी गलिच्छपण । न दिसावे।।

संत गाडगे महाराजांचे पूर्णनाव डेबूजी झिंगराजी जानोरकर होय. २० व्या शतकाच्या आरंभापासूनच नि:स्पृहपणे अनिष्ठ प्रथांच्या उच्चाटनाचे, जनसुधारणेचे व दीनसेवेचे बहुविध कार्य सतत करीत आलेले वऱ्हाडचे सतपुरुष भुकेल्यांना अन्न, तहानलेल्यांना पाणी उघड्या –नागड्यांना वस्त्र, निराश्रीतांना आधार, गरीब मुला–मुलींचे लग्न व शिक्षणावर भर देत अंधश्रध्येवर त्यांनी कडाडून प्रहार केले. मंडळाच्या रामधूनपूर्वीच ग्रामसफाईचा कार्यक्रम त्यांनी सुरु केला. गावात स्वच्छता, पवित्र व सौंदर्य ओतण्याची कला 'रामधून' व तिला संताचा पाठिंबा ही विशेष गोष्ट आश्चर्याची आहे.

महाराष्ट्राचे संत आणि थोर गरिबांचे जनक, समाजसुधारक, संत श्री.गाडगेबाबा म्हणून ओळखले जाणारे महाराष्ट्रातील एक किर्तनकार समाजसुधारक होते. त्यांची राहणी साधीसुधी आणि गरीब होती. त्यांना सामाजिक न्याय, सुधारणा आणि स्वच्छता या विषयात जास्त रुची होती. ते सामाजिक न्याय देण्यासाठी विविध गावांना भटकत असत गाडगे महाराजांचा विसाव्या शतकातील समाजसुधार आंदोलनामध्ये मोठा सहभाग आहे.

श्री गाडगे महाराज हे वैज्ञानिक दृष्टिकोन असलेले प्रसिध्द समाजसुधारक होते. दीनदयाल आणि पीडितांच्या सेवेसाठी त्यांनी आपले संपूर्ण आयुष्य दिले. लोक प्रबोधनाचा एक भाग त्यांचे कीर्तन असायचे, सामाजिक रुढी, आणि परंपरेच्या टीका त्यात असायच्या त्यांनी समाजाला शिक्षणाचे महत्व पटवून दिले, स्वच्छता आणि चारिष्याची शिकवण दिली. गाडगे महाराजांचा गोर गरीब, दीनदयाल ह्यांच्यामधील अज्ञान, अंधश्रध्दा, अस्वच्छता यांचे उच्चाटन करण्यासाठी तळमळ असायची आणि त्यासाठी ते कार्यशील होते. दीनदुबळ्य, अनाथ, अपंगांची ते नेहमीच सेवा करत असत. देवळात जाऊ नका, मूर्तीपूजा करु नका, सावकाराकडून कर्ज काढू नका, अडाणी राहू नका, पोथी– पूराण, मंत्र–तंत्र, चमत्कार सारख्या गोष्टींवर विश्वास ठेवू नका ही त्यांची शिकवण होती. माणसातच देव आहे. असे त्यांचे मत होते. ह्यचाच शोध ते घेत होते.

RNI No. MAHAUL03008/13/1/2012-TC

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

KRANTI PUBLICATION
Reg. No. 1942100313106753
Georai Dist. Beed - 431127

Editor
Dr. Sadashiv H. Sarkate

• Mailing Address •
Dr. Sadashiv H. Sarkate
Editor : POWER OF KNOWLEDGE
Head of Dept. Marathi
Art's & Science College, Shivajinagar, Gadhi, Tq. Georai Dist. Beed-431 143 (M.S.)
Cell. No. 9420029115 / 7875827115
Email : powerofknowledge3@gmail.com /
shsarkate@gmail.com

Price : Rs. 300/-
Annual Subscription: Rs. 1000/-

ISJ - International Science Journal (Vol. 7, Special Issue 2010, ISSN 2348-604X (Print), 2348-6058 (Online)

८

मराठी विज्ञान कथेतील यंत्रमानव

प्रा.डॉ.उमेश चांगदेव मुंढे
मराठी विभाग प्रमुख
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना
9850842482

१९६०-६५ नंतर मराठी साहित्यात स्वतंत्र विज्ञान कथा मोठ्या प्रमाणात निर्माण झाल्या असल्या तरी इ.स. १९०० मध्ये केरळ कोकीळ मालिकामध्ये प्रसिध्द झालेला चंद्रावरती मानव हा कृ.ना.आठल्ये यांचा अनुवाद महत्वाचा मानला जातो तर मा.गो.आपटे यांची एक दिवसांच्या सुटीत (१९१२) ही स्वतंत्र मराठी विज्ञान कथा मानली जाते. स्वातंत्र्योत्तर काळात विशेषतः १९५०च्या दशकात भा.रा.भागवत यांनी युरोपीयन विज्ञान कथांच्या केलेल्या दर्जेदार रुपांतरामुळे मराठीतील विज्ञान कथेला चालना मिळाली. मराठीत विज्ञान कथा रुजविण्याचे श्रेय भा.रा.भागवतांना द्यावे लागते तर श्री.बा.रानडे, वा.म.जोशी, द.चि.सोमन, द.पा.खंबोटे, दि.बा.मोकाशी, ना.के.बेहरे, गजानन क्षिरसागर, नारायण धारप इत्यादी लेखकांनी तिला लोकाभिमुख केले. निरंजन घाटे, जयंत नारळीकर, लक्ष्मण लोंढे, बाळ फोंडके, सुबोध जावडेकर, शुभदा गोगटे, अरुण मांडे, माधुरी शानभाग, रेखा बैजल, संजय ढोले, अरुण हेबळेकर इत्यादी सारख्या विज्ञान कथाकारांनी वाचकांचे व समीक्षकांचे लक्ष वेधून घेतले. द.व्य.जहागिरदार, यशवंत देशपांडे, जगदीश काबरे, सरोज जोशी, अर्चना पाटील, मेघश्री दळवी, डी.व्ही.कुलकर्णी, गं.कृ.जोशी इत्यादींनी विज्ञान कथेला समृध्द केले व १९७०-७५ नंतर मराठी विज्ञान कथा साहित्याचे अस्तित्व बहुमान्य झाल्याचे दिसते.

अनेक नव्या-जुन्या लेखकांनी मराठी विज्ञान कथा समृध्द आणि संपन्न केली. विज्ञान आणि माणूस यांच्यातल्या नात्याला विज्ञान कथा अर्थ देते. विज्ञान कथा ही विज्ञानाबद्दल सांगत नसून माणसांबद्दल त्यांच्या भावभावानंबद्दल सांगत असते. विज्ञान शिकवण्याचा किंवा प्रसार प्रचाराचा मुळ हेतू नसून जीवनानुभव, सौदर्यानुभव व विज्ञान तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीचे, मानावाच्या भविष्यकालीन जीवनाचे कल्पनेने उभारलेले चित्र असून रुढ विचारसरणीपेक्षा काहीतरी वेगळे सांगण्याचा प्रयत्न मराठी विज्ञान कथांमधून झालेला आहे. आणि याच धर्तीवर आजही अनेक लेखक विज्ञान कथा साकार करतांना दिसतात. एका वेगळ्या दृष्टीने जगाचे दर्शन घडवण्याचे काम विज्ञान कथांनी केले असून विज्ञानामुळे घडून येणारे बदल आणि त्याचे परिणाम सांगतानाच विज्ञानयुगातल्या माणसांबद्दल त्याच्या वृत्ती-प्रवृत्तीबद्दल व विज्ञानाने निर्माण केलेल्या प्रश्नांना मानव कसा समोर जातो याचे चित्रण मराठी विज्ञान कथा करतांना दिसतात.

मराठी विज्ञान साहित्याचा विचार करतांना विज्ञान कथा हा साहित्य प्रकार सर्वाधिक नजरेत भरणारा आहे. विज्ञान कथेतील विषय विविधता व्यापक असून अनेक नव्या संशोधनावर संकल्पनेवर आधारित अशा अनेक कथा आज मराठीत निर्माण होताना दिसतात. अवकाश प्रवास-युध्दे, विविध ग्रह-तारे, धुमकेतू यांचे स्थित्यंतरे परगृहावरील सजीव, उर्जा, लोकसंख्या, प्रगतविज्ञान-तंत्रज्ञान, भुगर्भातील विविध घडामोडी, समुद्रतळातील विविध

Think India Journal
ISSN: 0971-1260Vol-22, Special Issue-31
National Conference ETDAB-2019
Held on 23th & 24th December 2019
Organized by: Deptt of Botany, Deogiri College, Aurangabad. M.S.

Sensitivity Of Diffrent Fungicides Against Dry Rot Of Potato

Wakle G.L.
Department of Botany - R.M.I.G. College, Jalna
Email - gautamwakle@gmail.com

ABSTRACT :

Potato (*Solanum tuberosum L.*) is most nutritive food crop. It is native o South America and cultivated all over the world. It get infected by various disease. Among these, dry rot of Potato caused by Fusarium coeruleum (Lib) sacc. is most importatnt disease that cause heavy loss in yield.

The sensitivity of different fungicides was tested against Fusarium coreuleum (Lib) sacc. The fungicides i.e. Carbendazim, Calaxin, Captan, Captafol, Difoltan, Dithane M-45, Hexathir, Thiophynate methyl and Thiram Was terted against Fusarium coreuleum (Lib.) sacc. Among these fungicides, Carbandazim Shows maximum and Calaxin and Thiram shows minimum precent control efficacy to Fusarium coreuleum (Lib.) sacc.

INTRODUCTION :

Potato (solanum tuberosumL.) is an important food crop. Due to high protein calories (17 grams protein per 1000 k.cal) and short vegetative cycle, potato yields more edible energy, protein and dry matter per unit area than other corps, Its cultiveted turough out the world. In India, it is Cultivated in Himachal Pradesh, Uttar Pradesh, Bihar, Punjab, Madhya Pradesh, Maharashtra and West Bengal. Potato is universal food crop and contains common articles of human consumption. It is rich in carbohydraters, quality proteins, diatery fibers, vitamins and minerals. Hence, cosidered as balanced and nutritive food. Quality of Potato protein is comparable to egges and milk therefor, superior to those present in cereals, pulses and vegetable (Solunke B.S. 1996, Wakle 2000)

It contains Folic acid, Panthothenic acid, Pyredoxin and Vitamin C. It's good source of Potassium, Traces of sulphur, Iodine, Sodium, Managsium, Ascorbic acid, Thiamine and Nacine. Potato is important part of cloth industries in siing the cotton goods, paper industries, production of adhesive, and for alchol production (Chaddha 1994). In view of above properties of potato, it offer a permanent solution of 21st century's major prbolems of haunger, malnutrition and unemployment (Shekhawat and Naik 1999). Potato is mostely clutivated in hilly region during December to march and in plains during September to Journy.

There are about 550 varieties of Potato in cultivation. Potato gets affected by various physiological and pathological agents. There results in occurrence of diseases to Potato tuber. It has high potentiality in carring inoculum, which result in loss of tubers. The tuber loss occure due to different infection of fungal, bacterial, viral, and aphids. Among these, fungal pathogens causes infection and diseases, viz responsible for heavy loss of Potato tuber even after harvest

Think India Journal
ISSN: 0971-1260Vol-22, Special Issue-31
National Conference ETDAB-2019
Held on 23th & 24th December 2019
Organized by: Deptt of Botany, Deogiri College, Aurangabad. M.S.

Antifungal activity of *Vitex negudo* Linn. *and Buteamonosparm against Alternaria hibiscicum*

Wakle G.L.
Dept. of Botany - R.M.I.G. College, Jalna
Email - gautamwakle@ gmail.com

ABSTRACT –

Hibiscicum abelmoschus Linn. (Kasturi Bhandi) is important medicinal plants, used to control many human and animal diseases and disorders. The Seeds and leaves, pods and roots are useful and have economic important, that are used in manufacture of perfumes, brewing and pharmaceutical industries. The seed are useful for manufacturing perfumes and scants, incent stacks so are very important and has economic value. This economically important plant get affected by various pests and diseases other pathogen are also affecfed like bacteria Viruses and aphides among These, fungi are plays major role for distraction and of seeds. In order to control the leaf spot disease *Hibiscicum abelmoschus Linn.* Caused by *Altarnaria hibiscicum*, wild medicinal plant parts of*Vitex Negudo Linn and Buteamonosparm* were used. The phyto exteract *Vitex Negudo Linn and Buteamonosparm*of are found useful to reduce the fungal groth of *Alternaria hibiscum* significately

KEYWARDS :- *Hibiscus abelmoschus* Ambrtee, phyto extract, Medicnal plants.

INTRODUCTION - *Hibiscus abelmoschusLinn* is belongs to family malvaceae Its distributed all parts of India The seeds contains an aroma that are Simiter to musk (Kasturi) obtained from musk deer (*moschas moschifera*) The seeds are used in perfume industry in blending of chewing tobacco (Zarda) and ingradients in several medicines. The Seeds are use as coolent in the treatment of discorders Testing by heat, diureting for treatment of urenary inflamentary disorders, it cheaks vomiting and cures disease due to imbalance. The seed coat Contain an aromatic oil used in cosmetic, Scents. The Oil is used for importing musky Odour to product like Sachats pan masala insense Sticks (Srivastava 1995) Its suffer from different disease Affected by bacteria viruses, and fungi like Mosiac diseases and leaf spot are important. The primary Symptoms of leaf spot diseases caused by *Alternaria hibiscicum* are appreance of dark brown spot on leaves, and spots are Prevalent on leaf margins (Singh and Gupta, 1961; Wakle and kareppa 2000) The dark brown patches covers almost all parts of the leaf surface causing defoliation and killing plant that causes high ecomic to growers. There fore the investigation has been carried out to a control the leaf spot diseases of *Hibiscus abelmoschus* caused by Alternaria hibiscicum.

Materials and Methods : For the evaluation of phytoextracts of diffrent wild medicinal plants*Vitex Negudo Linn and* **Buteamonosperna (Lamk)** Against *Alternaria hibiscicum* caused leaf spot diseases in *Hibiscus abelmoschus* Medium aged leaves were collected, chopped, washed and socked, The leaves were grinded and fine powder were prepared, 10 gm, of powder

१४) ३१ डिसेंबर २०१४ पर्यंत भारतात आलेल्या स्थलांतरीतांना बेकायदेशीर मानले जाणार नाही. अशी तरतूद या कायद्यात आहे.

१५) नेपाळ व श्रीलंकेत अल्पसंख्याकांना धार्मिक छळ झालेला नाही.

१६) या कायद्याविषयी जनतेला दिशाभूल करण्याचा प्रयत्न होत आहे असे दिसून येते.

१७) नागरिकत्व सुधारणा कायद्यानुसार कांही राजकिय पक्ष व्होट बँकेचे राजकारण करीत या विषयाला खतपणी घालत आहे.

१८) या कायद्यात अँग्लो इंडियन समाजाचा विचार झाला नाही.

संदर्भ सूची :-

१) डॉ. पुखराज जैन - बी.एल.फाडीया, राजनीतीक सिध्दांत
२) ओ.पी.गाबा - राजनीतीक सिध्दांत की रुपरेखा
३) जी.एल. शर्मा - सामाजीक मुद्दे
४) भास्कर भोळे - राजकीय सिध्दांत
५) इंडिया टुडे - १८ डिसेंबर २०१९
६) लोकप्रभा २६ डिसेंबर २०१९
७) लोकप्रभा ०७ जानेवारी २०१९
८) सकाळ २६ डिसेंबर २०१९
९) दैनिक लोकमत २३ डिसेंबर २०१९
१०) दैनिक लोकमत २४ डिसेंबर २०१९
११) दैनिक लोकमत २५ डिसेंबर २०१९
१२) दैनिक लोकसत्ता २२ डिसेंबर २०१९
१३) महाराष्ट्र टाईम्स २१ डिसेंबर २०१९
१४) www.sansad.nic.in
१५) Citizenship Amendment Bill - 2019

❑❑❑

22

महात्मा गांधीचे आर्थिक विचार

प्रा.डॉ. गोवर्धन खेडकर
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय जालना

****

महात्मा गांधीचा जन्म २ ऑक्टोंबर १८६९ रोजी गुजरात मधील पोरबंदर या गावी अतिशय गर्भ श्रीमंत घराण्यात झाला मॅट्रीकची परिक्षा पास झाल्यानंतर ते पुढील शिक्षणासाठी इंग्लडला गेले तेथे त्यांनी कायद्याचा अभ्यास करुन बॅरिस्टर ही सर्वोच्च पदवी मिळवली. १८९३ मध्ये गांधीजी आफ्रिकेत गेले. तेथील गोऱ्या राजवटीने काळ्या लोकांबरोबर नेहमी असणारा वांशिक भेद चालत होता. हा वांशिक भेद गांधीजीच्या वाट्यला आला जोहान्सबर्ग या शहरात रेल्वेचा प्रवास करत असतांना त्यांना तिकीट चेकरने डब्यातुन ढकलुन दिले कारण तो डबा गोऱ्या लोकांचा होता. तेव्हा गांधीजींनी वांशिक भेद आपल्या अहिंसक मार्गाने विरोध करुन किंवा सत्यागृहाच्या साह्याने मिटविण्याचा प्रयत्न केल्याचे दिसते. त्यामुळे सत्याग्रहाची पहिली सुरुवात दक्षिण आफ्रिकेत झाल्याचे आढळते.

महात्मा गांधीजींनी देशाच्या लढ्यात भाग घेतला स्वातंत्र्य मिळवून देणारे महान व्यक्ती आहेत. त्यांनी सामाजिक, आर्थिक व सांस्कृतिक जिवनाचा जो मार्ग दाखविला त्यामुळे त्यांचे नाव देशात नव्हे तर परदेशातही लौकिक झाल्याचे दिसते त्यांनी प्रामुख्याने भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसचे कार्य, भारतीय चळवळ असणारे असहकार आंदोलन, दांडी यात्रा यासारख्या महत्वाचे कार्य केल्याचे दिसते.

गांधीजीच्या विचारावर अनेक विचारांचा प्रभाव पडल्याचे आढळून येते त्यामध्ये भगवतगिता, ना. गोखले, जॉन रस्कीन यांच्या अन टू दी लास्ट (Un to the last) या ग्रंथाचा झालेला प्रभाव त्यांनी सत्य, अहिंसा व श्रमप्रतिष्ठा या शाश्वत मुल्याचा स्विकार केल्याचे

CURRENT GLOBAL REVIEWER
[illegible] Issue 22, Vol. 5 | Peer Reviewed | ISSN : 2319 - 8648
February 2020 | SJIF | Impact Factor : 7.139

कृषीक्षेत्र आणि आर्थिक विकास

डॉ. [illegible]
[illegible] महाविद्यालय, जालना

[illegible]

[illegible] आज्ही उपजिवीकेसाठी जवळपास निम्मयाहून अधिक लोकसंख्या कृषीक्षेत्रावर अवलंबून आहे. म्हणून [illegible] आधार आहे. म्हणून कृषी क्षेत्र हे भारतीय अर्थव्यवस्थेचा मुख्य आधार आहे. आजमितीला कृषीक्षेत्राचा [illegible] इतका आहे. दारिद्रय निर्मुलन आणि बेरोजगार निर्मितीच्या दृष्टीने सर्वाधिक महत्वपूर्ण क्षेत्र म्हणून कृषी [illegible] कृषी क्षेत्र हे अन्नधान्य, चारा आणि उद्योगासाठी लागणाऱ्या कच्यामालाचा पुरवठा करणारे हे क्षेत्र आहे. [illegible] क्षेत्र व परकिय चलनाची उपलब्धता करुन देणारे क्षेत्र तसेच अर्थव्यवस्थेला गतिमान बनविण्यासाठी [illegible] कोणत्याही देशाचा आर्थिक विकास जलदगतीने करण्यासाठी कृषी क्षेत्र मदत करत असते.

[illegible]

१. [illegible] कृषी क्षेत्राचा अभ्यास करणे.
२. [illegible] करणे.
३. [illegible] रोजगाराचा अभ्यास करणे.
४. [illegible] यांच्या संबंधाचा अभ्यास करणे.
५. [illegible] अभ्यास करणे.
६. [illegible] यांच्या संबंधाचा अभ्यास करणे.

[illegible]

[illegible] **वाटा :** पुर्वीपासून ते आजपर्यंत भारतातील कृषीक्षेत्राचा वाटा फार मोठा आहे. देशातील राष्ट्रीय उत्पन्न [illegible] समिती आणि मध्यवर्तीय सांख्येकिय संघटन या संस्थांच्या माहितीच्या आधारे असे स्पष्ट होते की, [illegible] उत्पन्नापैकी सरासरी ५०% उत्पन्न कृषी क्षेत्रापासून मिळते. १९५१ मध्ये ५५.४%, [illegible] १९७०-७१ मध्ये ४४.५२% १९८०-८१ मध्ये ३८.१%, २००३-२००४ मध्ये २६% वरील आकडेवारीवरुन [illegible] कृषीक्षेत्राचा राष्ट्रीय उत्पन्नातील वाटा मोठा आहे.

देश	कृषीक्षेत्राचा राष्ट्रीय उत्पन्नातील हिस्सा
इंग्लंड	२%
अमेरिका	३%
ऑस्ट्रेलिया	०५%
भारत	२६%

[illegible] : भारताची लोकसंख्या वेगाने वाढत आहे. भारतातील कृषीक्षेत्र बहूसंख्य भारतीयांच्या उपजिवीकेचे महत्वाचे [illegible] मिळाले तेंव्हा देशाची लोकसंख्या ७५% लोक कृषीक्षेत्रात गुंतलेले आहेत. औद्योगीक प्रगती होऊन देखील हे [illegible] नाही. आज देखील कृषीवर अवलंबून असणाऱ्या लोकांचे प्रमाण मोठे आहे. जगातील इतर देशामध्ये [illegible] क्षेत्रावर अवलंबून आहेत. परंतु भारतात शेतीवर जास्त लोक अवंबून आहेत. एवढेच नाही तर देशातील [illegible] पूर्ण करण्यासाठी लागणाऱ्या असंख्य वस्तूचे उत्पादन कृषी व्यवसायामध्ये केले जाते. थोडक्यात यावरुन असे [illegible] गरज कृषीक्षेत्र भागवितांना दिसते. उदा. अन्नधान्य, तांदूळ, गहू, ज्वारी, बाजरी, कडधान्य, तेलबिया.

[illegible] अर्थव्यवस्थेत शेती रोजगार निर्मितीला मदत करणारे किंवा हातभार लावणारे क्षेत्र म्हणून महत्व [illegible] लोक कृषी व्यवसायामध्ये गुंतलेले आहेत. ग्रामिण लोकसंख्येच्या रोजगाराचे प्रमुख साधन म्हणून [illegible] कृषीव्यवसायामध्ये १९५१ मध्ये एकूण लोकसंख्येपैकी ७०% लोक कृषी व्यवसायात गुंतलेले होते. आज हे [illegible] १९५० ते २००२ या काळात शेतमजूराचे प्रमाण २०% वरुन २७% इतके वाढले आहे. म्हणजेच शेती [illegible] आहेत.

जगातील कृषी व्यवसायात गुंतलेल्या देशातील लोकांचे प्रमाण

देश	कृषीक्षेत्राचा राष्ट्रीय उत्पन्नातील हिस्सा
इजिप्त	३५%
अमेरिका	३%

CURRENT GLOBAL REVIEWER
[illegible] Issue 22, Vol. 5 | Peer Reviewed | ISSN : 2319 - 8648
February 2020 | SJIF | Impact Factor : 7.139

कृषीक्षेत्र आणि आर्थिक विकास

[illegible]
[illegible] महाविद्यालय, जालना

[illegible]

[illegible] आजही उपजिवीकेसाठी जवळपास निम्मयाहून अधिक लोकसंख्या कृषीक्षेत्रावर अवलंबून आहे. म्हणून [illegible] आधार आहे. म्हणून कृषी क्षेत्र हे भारतीय अर्थव्यवस्थेचा मुख्य आधार आहे. आजमितीला कृषीक्षेत्राचा [illegible] इतका आहे. दारिद्रय निर्मुलन आणि बेरोजगार निर्मितीच्या दृष्टीने सर्वाधिक महत्वपूर्ण क्षेत्र म्हणून कृषी [illegible] कृषी क्षेत्र हे अन्नधान्य, चारा आणि उद्योगासाठी लागणाऱ्या कच्च्यामालाचा पुरवठा करणारे हे क्षेत्र आहे. [illegible] क्षेत्र व परकिय चलनाची उपलब्धता करुन देणारे क्षेत्र तसेच अर्थव्यवस्थेला गतिमान बनविण्यासाठी [illegible] कोणत्याही देशाचा आर्थिक विकास जलदगतीने करण्यासाठी कृषी क्षेत्र मदत करत असते.

[illegible]

१. [illegible] क्षेत्राचा अभ्यास करणे.
२. [illegible]
३. [illegible] रोजगाराचा अभ्यास करणे.
४. [illegible] यांच्या संबंधाचा अभ्यास करणे.
५. [illegible] करणे.
६. [illegible] यांच्या संबंधाचा अभ्यास करणे.

[illegible]

[illegible] **वाटा :** पुर्वीपासून ते आजपर्यंत भारतातील कृषीक्षेत्राचा वाटा फार मोठा आहे. देशातील राष्ट्रीय उत्पन्न [illegible] समिती आणि मध्यवर्तीय सांख्येकिय संघटन या संस्थांच्या माहितीच्या आधारे असे स्पष्ट होते की, [illegible] उत्पन्नापैकी सरासरी ५०% उत्पन्न कृषी क्षेत्रापासून मिळते. १९५१ मध्ये ५५.४%, [illegible] १९७०-७१ मध्ये ४४.५२% १९८०-८१ मध्ये ३८.१%, २००३-२००४ मध्ये २६% वरील आकडेवारीवरुन [illegible] कृषीक्षेत्राचा राष्ट्रीय उत्पन्नातील वाटा मोठा आहे.

देश	कृषीक्षेत्राचा राष्ट्रीय उत्पन्नातील हिस्सा
इंग्लंड	२%
अमेरिका	३%
ऑस्ट्रेलिया	०५%
भारत	२६%

[illegible] **:** भारताची लोकसंख्या वेगाने वाढत आहे. भारतातील कृषीक्षेत्र बहूसंख्य भारतीयांच्या उपजिवीकेचे महत्वाचे [illegible] स्वातंत्र्य मिळाले तेंव्हा देशाची लोकसंख्या ७५% लोक कृषीक्षेत्रात गुंतलेले आहेत. औद्योगीक प्रगती होऊन देखील हे [illegible] आढळत नाही. आज देखील कृषीवर अवलंबून असणाऱ्या लोकांचे प्रमाण मोठे आहे. जगातील इतर देशामध्ये [illegible] लोक दुय्यम क्षेत्रावर अवलंबून आहेत. परंतु भारतात शेतीवर जास्त लोक अवंबून आहेत. एवढेच नाही तर देशातील [illegible] पुर्ण करण्यासाठी लागणाऱ्या असंख्य वस्तूचे उत्पादन कृषी व्यवसायामध्ये केले जाते. थोडक्यात यावरुन असे [illegible] मुलभूत गरज कृषीक्षेत्र भागवितांना दिसते. उदा. अन्नधान्य, तांदूळ, गहू, ज्वारी, बाजरी, कडधान्य, तेलबिया.

[illegible] भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेती रोजगार निर्मितीला मदत करणारे किंवा हातभार लावणारे क्षेत्र म्हणून महत्व [illegible] बहुतांशी लोक कृषी व्यवसायामध्ये गुंतलेले आहेत. ग्रामिण लोकसंख्येच्या रोजगाराचे प्रमुख साधन म्हणून [illegible] आहे. कृषीव्यवसायामध्ये १९५१ मध्ये एकुण लोकसंख्येपैकी ७०% लोक कृषी व्यवसायात गुंतलेले होते. आज हे [illegible] आहे. १९५० ते २००२ या काळात शेतमजूराचे प्रमाण २०% वरुन २७% इतके वाढले आहे. म्हणजेच शेती [illegible] वाढत आहेत.

जगातील कृषी व्यवसायात गुंतलेल्या देशातील लोकांचे प्रमाण

देश	कृषीक्षेत्राचा राष्ट्रीय उत्पन्नातील हिस्सा
इजिप्त	३५%
अमेरिका	३%

भक्तीमार्गातून स्त्रीमनाची उकलन करणारी संत जनाबाई

[illegible]

तेराव्या शतकातल्या म्हणजे सातशे वर्षापूर्वीचा काळ यादवांची सत्ता संपली आणि यावनी राज्य सुरू झाले. मुस्लीम सुलतानशाही त्यातच भयंकर रोगराई, गरिबी आणि कर्मठपणाच्या विळख्याखाली प्रजा हवालदिल झालेली होती, म्हणूनच की काय परमेश्वराने अनेक संतांच्या रूपाने जन्म घेतला व त्रस्त झालेल्या जनतेला दिलासा दिला, आधार दिला. भागवत धर्माची व वारकरी संप्रदायाची सुरुवात झाली. जात-पात, गरीब-श्रीमंत सारे भेदभाव विसरून भाळी बुक्का लावून एकमेकांच्या पाया पडायचे. कुणी उच्च नाही कुणी नीच नाही. सारे परमेश्वराची लेकरे ! भक्त वत्सल पांडूरंगाच्या भक्ती प्रेमात वेडी झालेली ही वारकरी मंडळी भजन, अभंग गात दिंडीच्या दिंडी घेऊन पंढरपुरात येऊ लागले.

त्यातीलच एक संत स्त्री असलेली जनाबाई हिने 350 हून अधिक भक्तिगिते, अभंग रचली. त्यांच्या अभंगातून, भक्तीगितातून त्याग, सहिष्णुता, आपुलकी, प्रमाणिकपणा, आत्मसमर्पण आणि स्त्री भावनांची घालमेल इ. भावना त्यांच्या साहित्यातून दिसून येतात.

संत जनाबाई या संत नामदेवाच्या समकालीन वारकरी संत व कवयित्री म्हणून ओळखल्या जातात. जनाबाईचा जन्म महाराष्ट्रातील मराठवाडा प्रदेशात परभणी जिल्ह्यातील गंगाखेड येथे शुद्र जातीतील सामान्य कुटुंबात दमा व करूंड या नावाच्या पती-पत्नीच्या पोटी अंदाजे इ.स.1258 मध्ये झाला. त्यांच्या वडिलांनी पत्नीच्या निधनानंतर छोट्या जनाबाईस पंढरपूर येथील विठ्ठल भक्त असलेल्या दामा शेट्टी यांच्या घरी ठेवले व स्वत: दमा संसारातून निवृत्त झाले. 6-7 वर्षांची जनाबाई दामा शेट्टीच्या घरी दासी म्हणून राहू लागली. नामदेवाच्या घरचा व्यवसाय शिंप्याचा होता पण नामदेवाच्या घरी विठ्ठल भक्तीचे वातावरण होते. अशा घरात जनाबाई ही विठ्ठल भक्तीत रमून गेली आजीवन जनाबाईने नामदेवाची सेवा केली. स्वत:ला 'नामीयाची दासी' म्हणूनच घेत होत्या.

महाराष्ट्राच्या भूमीने अनेक महान संतांना जन्म दिलेला होता. ज्यात पुरुष संत मंडळी होती तसेच स्त्री संत मंडळीही होती. त्याच परंपरेतील संत जनाबाईही होत्या.

संत कवयित्री म्हणूनच महाराष्ट्राच्या हृदयात जनाबाईच्या अभंगातील ओव्या कोरल्या गे[...] ग्रामीण भागातील महिला जात्यावर दळण दळतांना, कांडतांना जनाबाईच्या ओव्या गुणगुणत[...] जनाबाई संत नामदेवाच्या घरात वावरताना कुटुंबातील एक सदस्य म्हणूनच वावरत होत्या. त्या[...] विश्व तरी केवढे असणार ? अभंग, तुळशी वृंदावन, शेण-गोवऱ्या वेचावयाची जागा, कोठार [...] उल्लेख जनाबाईच्या ओव्यातून होतांना आपणास दिसतो. तसेच अनाथ असलेल्या जनाबाईच्या अ[...] जाणीव ही त्यांच्या अभंगात ठायी ठायी व्यक्त झालेली आहे. म्हणून त्या म्हणतात,

"आई मेली बाप गेला | मज सांभाळी विठ्ठला ||
हरी रे मज कोणी नाही | माझी खात (खाजत) असे होई ||
विठ्ठल म्हणे रूक्मिनी | माझे जनीला नाही कोणी ||
हाती घेऊनी तेलफणी | केस विंचरूणी घाली वेणी ||"

असा कल्पनेतला संवाद जणी विठ्ठलाशी करते. सर्वांचा सखा असलेल्या विधात्यापाशी मायेचा आ[...] शोधण्याची मानसिकता या अभंगात आहे. रोज पडणाऱ्या दैनंदिन गोष्टींमध्ये तिला परमेश्वर दिसतो, फेरो[...] भगवंताला शोधते म्हणजेच प्रत्येक गोष्टीत भगवंत दिसावा एवढीच तिच्या मनाची तळमळ आपणास दिसून येते. ति[...] साधी-भोळी इच्छा तिचे व्यक्तिमत्त्व कितीतरी उंचावर नेऊन ठेवते.

ल्याचा गावात
णी एक कृषी
क यांचे नाव
ली विद्यापीठ
कृषी संशोधन,
लना देण्याचा

। नाईक यांनी
टकांना काम
ण्यात आली.
नेतक-यांसाठी
णि व्यापारांच्या
ासनाचा एक
रितक्रांतीच्या
ारचे आर्थिक

ईक यांच्याकडे
ण्याचा प्रयत्न
शेतक-याना
वंचीत, पिडीत
नी महत्वपुर्ण
। सामाजीक,
त उल्लेखनीय

चरित्र
संतराव नाईक

68

महाराष्ट्राच्या समृद्धीचा ध्यास घेणा वसंतराव नाईक

डॉ. सविता मुंढे
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय,जालना

****

महाराष्ट्राच्या सुजलाम, सुफलाम आणि पवित्र आधुनिक काळात अनेक कर्तुत्ववान व्यक्तीमत्व उदयाला त्यांनी महाराष्ट्राचे नाव उज्वल केले. आपल्या नावाच उमटविणारे यवतमाळ जिल्ह्यातील पुसद या तालुक्यातल्य या निसर्गाच्या कुशीत वसलेल्या छोट्या गावात बंजारा वसंतरावांचा जन्म दिनांक १ जुलै १९१३ या दिवशी आणि सोनुबाई यांच्या पोटी झाला. नाईक यांचं मूळ राठोड. वसंतरावांच्यावडिलांचं नाव फुलसिंग चतुरसिंग न चतुरसिंग नाईक यांनी आपल्या नावाप्रमाणे चतुराई 'गहुली' हे गाव वसवलं भटक्या—बंजारी समाजाला करून त्यांच्या जीवनाला स्थैर्य प्राप्त करून दिले, त्या राठोड कुटुंबियांना गावाचं पुढारीपण आपोआपच प्राप्त त्यामुळे लोक त्यांना 'नाईक' म्हणजे 'मुख्य मोहरक्या' अ लागले तेच पुढे त्यांचं आडनाव झालं. फुलसिंग हे त विचारांचे होते. बंजारा समाज पुढे गेला पाहिजे ही त्यांची इच्छा असे. गरीब माणसाला मदत केली पाहिजे याचं वसंतरावांना त्यांच्या लहानपणीच मिळालेलं होत, त्यामुळे सेवा, दीनदुबळ्यांची सेवा करण्याचा वसा त्यांच्या बाल उमटलेला होता. तत्कालीन काळात बंजारा समाजात शि अभाव मोठ्या प्रमाणात होता, तरीपण फुलसिंग नाईकने दोन्ही भावांना पोहरादेवी, उमरी, बांसी आणि भोजा चौथीपर्यंतचे शिक्षण पूर्ण करून घेतले. नंतर विठोली या ५ वी पूर्ण केली, तर ६ वीआणि ७ वीवर्गासाठी अम पाठवले. याच दरम्यान सुट्टीच्या काळात गावी आल्यान वसंतरावांना शेतामध्ये काम करण्याचा खूप आवड अमरावतीनंतर नागपूर येथून 'नील सिटी हायस्कूल' मधून परीक्षा इस १९३३ मध्ये उत्तीर्ण झाले.१९३८ मध्ये विदर्भ (मॉरिस कॉलेज) ची बी. ए. ची परीक्षा उत्तीर्ण झाले १९४० मध्ये नागपूर विद्यापीठातून एलएलबी परीक्षा पा याच वेळी ज्योतिबा फुले आणि प्रसिद्ध साहित्यकार दाल साहित्याचा प्रभाव त्यांच्या जीवनावर पडलेला होता.'

शेती आणि शेतकरी हे त्यांच्या केवळ जि नव्हे तर अभ्यासानेही विषय होते. त्यांनी त्यांच्या त

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318
Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication
August 2019
Special Issue
051

13

वृध्दांच्या आरोग्य विषयक समस्या

प्रा. डॉ. शिंदे एन. एस.
सहयोगी प्राध्यापक, समाजशास्त्र विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय,
जालना

****

प्रस्तावना :

भारतीय समाजामध्ये अनेक प्रकारच्या सामाजिक समस्या आहेत. त्यामध्ये सामाजिक संस्थांच्या अंतर्गत झालेल्या पेचप्रसंगातून विविध समस्या निर्माण झालेल्या आहेत. व्यक्ती आणि समाजाच्या दृष्टीकोनातून अत्यंत महत्वाची असणारी सामाजिक संस्था म्हणून कुटुंब संस्थेकडे पाहीले जाते. कुटुंब संस्थेमध्ये काळाच्या ओघामध्ये अनेक प्रकारचे संरचनात्मक आणि कार्यात्मक बदल होताना दिसून येत आहेत. संयुक्त कुटुंबाचे विघटन होऊन विभक्त कुटुंबाचे प्रमाण वाढले. कुटुंबातील जेष्ठ, वृध्द व्यक्तीचे असणारे अधिकार आणि स्थान दुय्यम झाले, या कुटुंब संस्थेच्या बदलामुळे इतर समस्ये बरोबर वृध्दांच्या समस्या निर्माण झालेल्या दिसून येत आहेत. वृध्दांच्या समस्या केवळ भारतदेशापुरत्या मर्यादीत राहील्या नसून त्या जगातील सर्व देशामध्ये त्याची व्याप्ती पहावयास मिळते आहे. फरक एवढाच आहे देशपरत्वे समस्यांची व्याप्ती आणि स्वरुप वेगवेगळे आहे. त्यामुळे वृध्दांच्या समस्या ही सामाजीक स्वरुपाची सामाजिक समस्या बनली आहे. त्यामुळे वृध्दांच्या समस्या हा सामाजिक शास्त्रांसाठी संशोधनाचा विषय राहीला आहे.

संशोधन पध्दती :-

सदरील शोधानिबंध हा दुय्यम स्त्रोतावर आधारीत आहे. यामध्ये संदर्भग्रंथ, अहवाल, शासनाने वेळोवेळी प्रकाशीत केलेली माहिती इत्यादीच्या आधारे उपलब्ध झालेल्या माहितीचे विश्लेषण केले आहे.

शोध निबंधाचे उद्दिष्टे :-

वृध्दांच्या आरोग्य विषयक समस्या या शोध निबंधाचे खालील उद्देश राहिले आहेत.

१. वृध्दावस्था हि संकल्पना समजावून घेणे.
२. वृध्दांच्या आरोग्य विषयक समस्यांचा अभ्यास करणे.

समाजामध्ये पूर्वीपासून वृध्दांच्या समस्या होत्या परंतु अधुनिक काळामध्ये समाजामध्ये अनेक स्थित्यंतरे व बदल घडून आले. त्यामध्ये औद्योगीकरणाचा विकास त्यामुळे वाढलेले नागरीकरण, दळणवळणसाधनामध्ये झालेली क्रांती यामुळे आणि सामाजिक संस्थामध्ये झालेले परिवर्तन यामुळे वृध्दांच्या समस्या वाढण्यास प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष मदत झाली आहे.

वृध्दांच्या समस्यांचा अभ्यास करतांना प्रथम वृध्द कोणास म्हणावे ? वृध्दावस्था म्हणजे काय ही संकल्पना समजावून घेणे आवश्यक आहे. सर्वसाधारणपणे 'वृध्द' होणे किंवा 'म्हतारे' होणे कोणालाही आवडत नाही आणि तसे त्यांना संबोधने सुध्दा आवडत नाही. आजही समाजामध्ये ६५-७० वर्षे वय असणारे स्वतःला वृध्द समजत नाही. ते स्वतःला तरुण समजतात पाश्चिमात्य देशामध्ये वृध्दांच्या समस्यांचा शास्त्रशुध्द अभ्यास करण्यासाठी (वृध्दापकाळाचे शास्त्र Gerontology science of old age) निर्माण झाले आहे. या शास्त्रामध्ये वृध्दवस्था म्हणजे काय ? त्यांच्या समस्या, कारणे इत्यादीचा अभ्यास केला जातो.

वृध्दावस्था ही जैविकदृष्टया अनिवार्य अशी अवस्था आहे. प्रत्येक व्यक्तीला आपली ईच्छा असो वा नसो वाढत्या वयानुसार वृध्द होत जाणे हे नैसर्गिक व स्वाभावीक आहे. वृध्दावस्थेच्या अनेक विचारवंतांनी व्याख्या करण्याचा प्रयत्न केला आहे. एलिझाबेथ हरलॉक यांच्या मते, "वृध्दावस्था हा मानवी जीवनातील शेवटचे चरण आहे" हेन्री आणि वन्युमिंग म्हणतात "जीवनातील उपयोगी व अभिलाषा (इच्छा आकांक्षा)" असणाऱ्या आरंभीच्या अवस्थेपासून दूर जाण्याच्या प्रक्रियेला वृध्दावस्था असे म्हणतात. "वरील व्याख्येवरुन आपणाला प्रौढ व्यक्तीच्या जीवनातील अंतिम कालखंड म्हणजे वृध्दावस्था असा अर्थ निघतो." परंतु वृध्दावस्थेचा प्रारंभ केव्हा सुरु होतो. वयाच्या कोणत्यावर्षी वृध्दत्वाची लक्षणे दिसू लागतात या सारख्या प्रश्नांची उत्तरे कोणत्याही व्याख्येवरुन स्पष्ट होत नाहीत. त्यासाठी समाजशास्त्रीय दृष्टीकोनातून वृध्दावस्थेचा अर्थ समजावून घेण्यासाठी वय व सामाजिक संदर्भ या दोन घटकांचा विचार करणे आवश्यक आहे.

वयाच्या संदर्भात विचार करताना असे दिसून येते की, नेमकी वृध्दअवस्था कोणत्या वयामध्यें सुरु होते यामध्ये निश्चितता नाही कारण समाजपरतत्वे व्यक्तीचे आयुर्मान, शारीरिक आरोग्य, राहणीमानाचा दर्जा तेथील हवामान व्यक्तीची कामकरण्याची शारीरीक व मानसिक क्षमता याबाबत आपणास मतभिन्नता आढळते. उदा.अमेरिकेत ६५ वर्षावरील व्यक्तींचा समावेश वृध्दामध्ये होतो. तर स्वीडन मध्ये ६७ वर्षावरील व्यक्तीस वृध्द समजले

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 6.039(IIJIF) | Printing Area® Peer-Reviewed International Journal | January 2020 Issue-61, Vol-02 | 085

17

APPLICATION OF CLASSICAL HYBRID FIXED POINT THEORY TO INVESTIGATE SOME RESULTS FOR QUADRATIC FUNCTIONAL DIFFERENTIAL EQUATION

Ghuge Vijaymala Tanaji
Department of Mathematics,
Rashtramata Indira Gandhi college
Jalna

****

Abstract: we discuss the quadratic functional differential equation on unbounded intervals for existence as well as for uniformly global attractivity of the solution. We apply classical hybrid fixed point theory to investigate the results.

Keywords: Fixed point theorem, uniformly global attractivity, Quadratic functional differential equation..functional differential equation.

I. Introduction

Let R be the real line and let R_+ be set of nonnegative real numbers. Let $I_0 = [-\delta, 0]$ be a closed and bounded interval in R for some real number $\delta > 0$ and let $J = I_0 \cup R_+$. Let C denote the Banach space of continuous real-valued functions ϕ on I_0 with the supremum norm $\|\cdot\|$ defined by

$$\|\phi\|_C = \sup_{t \in I_0} |\phi(t)|$$

For fixed $t \in R_+$, let x_t denote the element of C defined by

$$x_t(\theta) = (x(t+\theta), \theta) \in [-\delta, 0].$$

The space C is called the history space of the past interval I_0 for the functional differential equations to describing the past history.

Let $CRB(R_+)$ denote the class of functions $a: R_+ \to R - \{0\}$ satisfying the following properties:

(i).a is continuous,

(ii). $\lim_{t\to\infty} a(t) = \pm\infty$, and

(iii). a(0) = 1.

The class of continuous and strictly monotone functions $a: R_+ \to R - \{0\}$ with $a(0) = 1$ satisfy the above criteria.If $a \in CRB(R_+)$, then the reciprocal function $\bar{a} \in CRB(R_+)$, defined by $\bar{a}(t) = \frac{1}{a(t)}$ is continuous and $\lim_{t\to\infty} \bar{a}(t) = 0$.

Given a function $\phi \in C$. Consider the following quadratic functional differential equation on unbounded intervals,,

$$\frac{d}{dt}\left[\frac{a(t)x(t)}{f(t, x(t))}\right] = g(t, x(t), x_t) + h(t, x(t), x_t) \quad a.e. t \in R_+ \qquad (1)$$
$$x_0 = \phi$$

Where

$a \in CRB(R_+), f: R_+ \times R \to R\setminus\{0\}$, $g: R_+ \times R \times C \to R$ and $h: R_+ \times R \times C \to R$.

In this paper,we discuss the quadratic perturbations of the first order ordinary differential equation for existence as well as for different characterizations of the solutions such as attractivity, asymptotic attractivity and ultimate positivity of the solutions using hybrid fixed point theory.

2. Existence Results

Let X be a non-empty set and let T : $X \to X$. An invariant point under T in X is called a fixed point of T. that is, the

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) – 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)–0.676 (2013)
Special Issue 182 (D)- Contemporary Innovation in Library Science
UGC Approved Journal
ISSN : 2348-7143
April-2019

Use of Artificial Intelligence Application in Libraries

Dr. Shamsunder V. Kantule
Librarian
Rajarshi Shahu Arts Commerce & Science College Pathri
shamsunder.791@rediffmail.com

Mr. Shyamsundar D. Pithore
Librarian
MGM Institute of Fashion Designing Aurangabad
Shyamsundar8404@gmail.com

Dr. Vikram U. Dahifale
Librarian
Rashtramata Indira-Gandhi College Jalna

Abstract:

In this paper, efforts have been complete to suggestion the different applications of Artificial Intelligence to the libraries. The different concept such as expert system natural language processing pattern recognition and robotics and their application to the libraries have enumerated. The advantages and disadvantages of Artificial Intelligence have also been discussed.

Keywords: Artificial Intelligence Expert System Natural Language Processing Pattern Recognition and Robotics

Introduction:

The first industrial revolution attempted to create machines that could replace man's physical power. Industrialization has to transform rimed society totally and brought immediate crises in later development. Infect there are machines that can outperform human beings over the century's man's working ability and thinking process have seen a sea change. The general public is becoming progressively more centered on information handling processing storage and dissemination using microelectronic based technologies today's computers can stimulate many human capabilities such as understanding grasping calculating language remembering comparing numbers drawing making judgments and even interactive learning. Researchers are working to expand these capabilities and therefore the power of computers by developing hardware and software that can initiate intelligent human behavior. For example, researchers are working on the systems that have the ability to reason to learn or accumulate knowledge to strive for self-improvement and to stimulate human sensory and mechanical capabilities.

Artificial Intelligence

Artificial Intelligence mainly focuses on understanding and performing intelligent tasks such as reasoning learning new skills and adapting to new situations and problems. Artificial Intelligence orArtificial Intelligence for short is a combination of computer science psychology and philosophy. It is concerned with the concept and methods of symbolic inferences by computer and the symbolic representation of knowledge to be used in making inferences (Nilsson 1998). The most popular Artificial Intelligence programs are the Expert systems which are computer programs that embody human mention of Artificial Intelligence which creates a vision of electro-mechanical devices replacing human beings.

Some Applications on Artificial Intelligence:

These algorithms help the system to determine the expected response which will basically tell the computer what to expect and work for that reason. Here are some of the greatest artificial Intelligence applications that we are probably using in our daily life without knowing:

- Adaptive Manufacturing:

Rashtramata Indira Gandhi Arts, Commerce & Science College JALNA (M.S.)

DIGITAL RESOURCES USED IN LIBRARY

Rajendra Ramrao Latpate* Dr. Dahifale Vikram Uttamrao**

* Librarian
Kala Mahavidyalaya, Nandur (Ghat)
Tq .Kaij Dist.Beed,
Maharashtra, India.

** Librarian
Rashtramata Indira Gandhi Mahavidyalaya,
Jalna Maharashtra, India.

QR Code

Abstract: - *The Present Paper describes digital resources used in the library Paper discusses on types of digital resources, advantages of digital resources as well as disadvantages of digital resources. It also describes the characteristics of digital resources.*

Keywords: Digital resources, e-books, e-journals, characteristics evaluation, library.

Introduction:

Over the last few decades, there have been significant efforts to provide digital library services. These efforts, however, largely focused on the building digital collection and technical infrastructure, including intuitive interfaces to support search and browsing, networks and telecommunication, computing infrastructure, digital rights management, standards and protocols, metadata schema, etc. that enabled digital libraries to function effectively and efficiently. The digital resources and associated technical infrastructure is only a means to generate services keeping its potential users in mind. Like printed resources are used in traditional libraries to generate services by the library staff, the digital resources are used to generate services using software driven web-based interfaces.

The library research and development in digital libraries, in the beginning, was focused mainly towards providing search and browsing interface to its collection. However, providing access to its resources is only one of the several services offered by a traditional library to its users include reference services, services, acquisition, cataloguing and classification, circulation of

USE OF SOCIAL NETWORKING SITES BYVLIBRARY USERS IN MGM COLLEGES: A STUDY

Kadam Sachin V. * **Dr. Vikram U. Dahifale** **

*** Research Scholar**
Dept. of Library & Information Science
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University.
Aurangabad, Maharashtra, India.

**** Librarian & Research Guide**
Rashtramata Indira Gandhi Senior College.
Jalna, Maharashtra, India.

QR Code

Abstract: - *The present study is bapsed on the Social Networking Sites and this is a one of the type of recent trends of users used in library and information science. This paper focused on use of social networking sites by under graduate and post graduate students, This study focuses on the interactions between libraries and users on libraries' Facebook, Twitter etc. Four forms of interactions are examined, together with information sharing, information dissemination, communication and knowledge gathering. A questionnaire method is applied in this study: quantitative results, generated from the analysis on around 131 posts sampled collected by UG & PG library users/students from 06 colleges in MGM Campus located at Aurangabad. The study's investigation on How the SNS can be used by Library professional, which types of SSNs are mostly used by library users like Blogger, Facebook, Flickr, Google+, How SNS is used in disseminating information & Types of information you get form SNS.*

Keywords: Social Media, Social network, Social Networking Sites, Users, Library students.

1. INTRODUCTION :

Social networking sites (SNSs) help to improve library services as well as profession in Information technology. Addition to technical skills and access to information technologies in the knowledge society, it is becoming progressively important for people to have spread and helpful social networks. Social networking sites are supportive for moving up interactions among users. Recently some libraries increasing accepting SNSs. However, user visit is low on many libraries' SNSs. The social networking sites are a tool to connect people organized for communal purpose. Social networking sites are different developing technology in sharing and Social Networking – it's the means the twenty first century communicates currently. The social networking sites are completely improved

MAH MUL/03051/2012 ISSN: 2319 9318 | UGC Approved Jr. No 41012 | Vidywarta® | Desember 2018 Issue 29.1 | 0165

वर्तमान ग़ज़लों में राजनीतिक चेतना

प्रा. डॉ. रमाकांत शारंगधर आपरे
प्रा. डॉ. बिक्कड ए.एस

गजल काव्य प्रकार अरबी से हिन्दी में आंया है। वर्तमान काल में ग़ज़ल काव्य प्रकार हिन्दी में काफी प्रभावशाली हो रहा है। गज़ल वैसे प्रेम गीत के रुप में ही प्रचलित है। लेकिन आजकल ग़ज़ल ने अपना रुप बदल दिया है। आजकल ग़ज़ल में प्रेम के अलावा सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक, धार्मिक, सांस्कृतिक आदि स्वर दिखाई देते हैं। ग़ज़ल में एक गेयता होने से वह प्रभावशाली हो रही है। हिन्दी साहित्य में चले आंदोलनों के साथ ग़ज़ल विधा भी आगे विकसित हुई है।

ई. 1947 को भारत आजाद हुआ लेकिन 1965 ई. तक लोगों की इच्छा आकांक्षाओं की पुर्ति न होने से लोगों के मन में मोहभंग की स्थिति पौदा हो गयी। मोहभंग के कारण नीराशा का वातावरण बनता चला गया। समाज में नैतिकता थी वह खत्म होकर अवमूल्यन बढ़ता गया। इसका परिणाम राजनीति पर भी हुआ। देश के राजनीति में जो नैतिकता थी वह खत्म होने लगी, आदर्श नष्ट होने लगे। राजनीति में गंदापन आने लगा। 1965 के बाद राजनीति में देशभक्ती और देश प्रेम, राष्ट्रनिष्ठा खत्म होने लगी और वह स्वार्थी बन गया। राजनीति अब एक साध्य बन गया था। अब वह साधन के रुप में काम नहीं कर रही थी। राजनीति ने वैयक्तिक स्वार्थ की बात स्विकार कर ली थी। देश सेवा के रुप में राजनीति काम नही कर रही थी।

राजनीति का उपयोग नेता अपने मनमर्जी से करने लगे। अलग अलग दल और उनमें आपसी कलह, चाचा भतिजा वाद, स्वार्थ आदि राजनीति में बढ और नेता के प्रति जो आस्था जनता में थी वह टूट गयी, नेताओं से लोग नफरत करने लगे। इसी राजनीतिक रुप को कवियों ने अपने काव्य का विषय बनाया। इसके कारण जनतंत्र का खोखला रुप जनता के सामने आने लगा। लोकतंत्र की गरीमा को पहुँची ठेस जनता के सामने उजागर होने लगी। जनतंत्र कुछ मुठ्ठीभर लोगों के हाथ में बंधा गया, जनता का शासन यहाँ से नष्ट हुआ। गिने चुने लोग ही जनतंत्र से लाभ उठाने लगे। आजादी का लाभ जनसाधारण को नहीं मिला। तब कवियों ने अपने भावों को स्पष्ट करना शुरु किया। इन कवियों ने आधुनिक काल के जन साधारण के भाव, अनुभूति, संघर्ष, पीड़ा, दर्द, घुटन, संत्रास तथा आम आदमी के भावानुभवो को अभिव्यक्त किया। इसी को ग़ज़लकारों ने भी चित्रित किया। गजुलकारों ने अस्तित्व की भावना, समाज का संघर्ष, जीवन की जटीलता, जीवन के सुख दुरुख, विडंबना आदि को व्यंग्यात्मक ढंग से नए रुप प्रस्तुत करने का प्रयास किया् ग़ज़लकारों ने नए जीवन मूल्य एवं आदर्श स्थापित करने का प्रयास किया है

गजल का विकास क्रम आपके सामने न रखते हुए हम केवल ग़ज़लों में राजनीतिक चेतना का आपके सामने प्रस्तूत करने का प्रयास कर रहे है् नेताओं ने लोकतंत्र को तोडमरोडकर रख दिया् जनतंत्र का मन चाहा प्रयोग उन्होंने शुरु किया् जनतंत्र का लाभ आम जनता तक पहुँचाने के बजाए उन्होंने स्वार्थवश अपने तक ही सिमीत रखा् सरकार की योजनाएँ इन्ही लोगोंने लुटना शुरु किया और लोकतंत्रपर अधिकार जमाया् यह बात कविने अपने ग़ज़लोद्वारा व्यक्त कि है–

'**हम को पता नहीं हमें अब पता चला/इस मुल्क में हमारी हुकूमत नहीं रही् साये में धुम' – दुष्यंतकुमार – पृ. 18**

लोकतंत्र में चुनाव होता है चुनाओंद्वारा लोक प्रतिनीधी चुने जाते हैं वे संसद में जाकर लोककल्याण की योजनाएँ बनाएँ संविधान के अनुसार शासन चलाएँ, यह आम जनता की इच्छा होती है लेकिन आजकल संसद में हंगामा, मारपीट, गालीगलोच भी होता है कभी कभार तो स्त्री सासंद के कपडे फाडने तक की स्थिती आती है यह हालत देखकर कवि से चुप नहीं बौठा जाता तब कवि काका हाथरसी अपने गजलद्वारा कहते हैं कि –

वह संसद आज की तहजीब में संसद नहीं जिसमें न चप्पल है, न जुता है, न थप्पड है, न गाली है देश में एक समय इस प्रकार का था जहाँ चारो ओर नैतिकता का ही बोलबाला था् आज नैतिकता खत्म हो गयी और अनैतिकता का बोलबाला हो रहा है देश कृषीप्रधान नहीं कुर्सी प्रधान बना है संसद में भ्रष्टाचार, गुंडागर्दी, दहशवताद फैलाने वाले, चोर लुटेरे, सांसद के रुप के रुप में प्रवेश कर रहे है् वह सब चोर लुटेरे का जमघट बन गया है हनुमंत नायडू जौसा शायर लिखता हैं –

''क्या रखा है यार तेरे इस बडे देश में/एक संसद और लाखों भ्रष्ट नेताओं की भीड्''

राजनीतिक नेताओंने जनता का विभाजीत किया है जिसके कारण उनका स्वार्थ पूरा होता हैं यह विभाजन कभी धर्म, कभी भाषा, कभी प्रांत, कभी जाति के नाम पर किया है् राजनीति हिंसक बनी है् राजनीति में हत्यारों का सहारा लिया जा रहा है् अनील हरीश की कुछ पंक्तियाँ दृष्टव्य है –

''कौन है वो धर्म, भाषा बाँटरकर्/जाति में भारत बटाँ तो देखिए/झुट और चोरी मैं कितनी शान है्/सुन के धब्बे हटा तो देखिए''

मोहभंग, घुटन, यथार्थ की इच्छा, आस्थावादी, दृष्टीकोन, आम जनता की व्यथा पीडा को कवि अपने ग़ज़ल मो व्यक्त करता है् कवि दुष्यंत कुमार साये में धुप के माध्यम से यह सब स्पष्ट करते है् देखिए –

''यहाँ दरख्तों के साये मैं धुप लगती है्
चलो यहाँ से चले ओर उम्रभर के लिए''

स्वतंत्र भारत में भी मनुष्य अभाव ग्रस्त जीवन जीता है यह कवि दुष्यंत कुमार कहते हैं और तीखा व्यंग्य करते हुए लिखते है –

''अब तो तालाब का पानी बदल दो/ये कमल के फुल कुम्हलाने लगे है्

SPECIAL ISSUE Vol. II | Feb. 2019 | ISSN 2394-7632 | EISSN 2394-7640 (IMPACT FACTOR- 5.98)
SCHOLARS IMPACT An International Multidisciplinary Multilingual Refereed Journal

Rashtramata Indira Gandhi Arts, Commerce & Science College JALNA (M.S.)

(75)

भारतीय लोकशाही आणि सुशासन : वर्तमान सरकार

डॉ. प्रमोद चव्हाण
लोकप्रशासन विभाग प्रमुख व मार्गदर्शक
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना :

लोकशाही सरकार ही लोकांची सेवा करण्यासाठीच सत्तेवर आलेली असतात. अशा सरकारशी असहमत होणे त्यांच्या धोरणावर टीका करणे या सारखे अनेक अधिकार केवळ लोकशाहीमुळेच लोकांना मिळालेले असतात. पण अशा सर्व गोष्टी सुरळीत रित्या चालू राहण्यासाठी लोकांना काही संवैधानिक नैतिकता व कायदेशीर बंधने स्वीकारावी लागतात. आपल्या सामाजिक आर्थिक उद्दिष्टांच्या पूर्ततेसाठी आपण संवैधानिक मार्गाचीच कास धरली पाहिजे. याचा अर्थ हा की, क्रांतीचा रक्तरंजित मार्ग आपण पूर्णतः दूर सारला पाहिजे. धर्मातील भक्ती ही आत्म्याच्या मुक्तीचा मार्ग असू शकेल परंतू राजकारणात भक्ती किंवा व्यक्तीपुजा ही अधःपतन आणि अंतिमतः हुकूमशाहीकडे नेणारा हमखास मार्ग ठरतो. आपण केवळ राजकीय लोकशाहीवर समाधान मानता कामा नये. आपल्या राजकीय लोकशाहीच्या मुळाशी सामाजिक लोकशाहीचा आधार नसेल तर ती अधिक काळ टिकू शकणार नाही. सामाजिक, लोकशाही म्हणजे तो एक जीवन मार्ग आहे. जो स्वातंत्र्य , समता आणि बंधुता यांना जीवना..... म्हणून मान्यता देतो.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर स्वतः लोकशाहीची व्याख्या करतात.''लोकांच्या सामाजिक आर्थिक जीवनात रक्ताचा थेंबही न सांडता क्रांतीकारी परिवर्तने आणता येतील असे शासनाचे स्वरुप किंवा प्रणाली म्हणजे लोकशाही. स्पष्टीकरण : लोकशाही जर ती चालविण्या–या लोकांना , लोकांच्या सामाजिक व आर्थिक जीवनात मुलभूत बदल घडवून आणण्यासाठी सहाय्यभूत होत असेल आणि लोक हा बदल रक्तपाताचा आश्रय न घेता स्वीकारण्यास तयार असतील तर त्याठिकाणी लोकशाही आहे असे डॉ. बाबासाहेब मानतात.

" It is the intention of this Assembly that in future both the Legislature and the executive should not nerely pal lip service to thes principles enacted in this part, but that they should be made the basise of all executive and Legislative action that may be taken here after in the matter of the Governance of the country. "

घटना समितीतील चर्चा 19 नोव्हेंबर 1948 राज्यघटनेतील मार्गदर्शक तत्वावर बोलतांना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी काढलेल्या उद्‌गारातील " गव्हर्नन्स " हा शब्द दुरदृष्टीने वापरलेला आहे. नागरिकांना सन्मानाने, सुखाने निर्भयपणे जगता यावे यासाठी सुशासन अपेक्षित असते. त्या करिता सरकारसाठी मार्गदर्शक म्हणून राज्यघटनेत या मार्गदर्शक तत्वांची योजना करण्यात आली.

संज्ञा : भारतीय लोकशाही, सुशासन, सरकार

संशोधन पध्दती : संशोधनासाठी अनुसूची या संशोधन पध्दतीचा उपयोग केला असून माहितीसाठी दुय्यम साधनांचा आधार घेतला आहे. संदर्भग्रंथ, वैचारिक लेख, संशोधन मासिक, इंटरनेट याचा सरकारची कृती , निर्णय, योजना, प्रतिक्रिया, प्रतिसाद यातून शासकांची मानसिकता इ.

शोधनिबंध संशोधनाची उद्दिष्टे :

1. **वर्तमान सरकारच्या कृती, निर्णय, प्रतिक्रिया बद्दल माहिती घेणे.**
2. **देशात लोकशाही व्यवस्थेच्या महत्वाच्या योगदाना विषयी जाणणे.**
3. **भारतीय लोकशाहीत सुशासनाचे स्थान अभ्यासणे.**
4. राजकीय लोकशाहीचे सामाजिक लोकशाहीत रुपांतर होण्यासाठी राजकाराचे योगदान व सुशासनाची

104

RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal
Impact Factor (SJIF) - 6.261 | *Special Issue 155 :* Contemporary Issues In India (Social Science)

वंचितांचा इतिहास : एक अभ्यास

– प्रा. पालवे रामनाथ सुर्यभान
इतिहास विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना

इतिहास म्हणजे भूतकाळ व वर्तमानकाळ यांच्यातील निरंतर चालणारा संवाद होय. अशी इतिहासाची व्याख्या केली जाते. इतिहासाचा संबंध फक्त घडलेल्या घटनाशीच नसून तो भविष्यकाळाशी आहे. प्रारंभीच्या काळात इतिहास लेखनावर धर्माचा अधिक प्रभाव होता. कारण जीवनामध्ये घडणाऱ्या प्रत्येक घटनेकडे अध्यात्मिक दृष्टीने जात असे. आर्य भारतात आल्यापासून त्यांचा इथल्या लोकांशी संबंध व त्यातून ते स्वतःला श्रेष्ठ समजू लागले, इतरांना कमी लेखणे म्हणजेच पर्यायाने जातीची व अस्पृश्यतेची सुरुवात होय. प्राचीन काळी इतिहास म्हणजे राजाराणींची गोष्ट एवढेच अभिप्रेत होते. इतिहास कला आहे की शास्त्र असा भेद राहीला नसून इतिहास हे एक सामाजिक शास्त्र म्हणून मान्यता मिळाली आहे.

मानवी इतिहास काळ, स्थळ, व्यक्ति व समाज यांना बध्द झालेला आहे. यामधून मानवाची प्रगती झालेली आहे. कालाप्रवाहात इतिहास घडत असतो. परंतु वास्तविक इतिहास लिहला जातो. विविध साधनाच्या आधारे व विविध पध्दतीचा वापर करुन इतिहास संशोधन व लेखन केले जाते. कार्लमार्क्स यांचे साम्यवादी विचार सरणीच्या माध्यमातून एक नवा विचार दिला. इतिहास ही त्रिकाळाबाधीत वस्तूस्थिती नसून ती कालसापेक्ष मानसिकता असते. इतिहास लेखन ही दिर्घकाळ चालत आलेली व अखंड चालू राहणारी शोधयात्रा आहे. कोणतेही इतिहास लेखन परिपूर्ण नसते. वंचितांचा इतिहास किंवा सबाल्टर्न इतिहास हा अलीकडे इतिहास लेखनातील नवीन प्रवाह २० व्या शतकाच्या शेवटी उदयास आला, त्यास तळाकडुन इतिहास असे म्हटले जाते.१

ॲन्टोनिओ ग्रामची या इटालियन इतिहासकाराने सबाल्टर्न शब्दप्रयोग प्रथम वापरला आहे. सबाल्टर्न म्हणजे वंचित उपेक्षीत अस्पृश्य व दुर्लक्षीत समाज होय. ग्रामचीने म्हटले कि सैन्यातील दुय्यम स्तरावरील कॅप्टनच्या पदाखाली असणाऱ्या दुय्यम अधिकाऱ्या संदर्भात सबाल्टर्न हा शब्द वापरला आहे.२

लढाईतला विजय हा सेनापतीच्या नावे लिहला जातो. परंतु त्यामध्ये सर्व सैन्याचे योगदान असते. या दुर्लक्षीत गटाला केंद्रस्थानी ठेवून इतिहासाचा अभ्यास केला जावा असे ग्रामची म्हणतो. तसे लढाई प्रमाणेच विविध चळवळीत, सामुदायिक कार्यात, उठावात, अनेक सर्वसामान्य दलित, पिडीत, शोषीत, ओबीसी या घटकांचा समावेश असतो. परंतु यशाच्या नामावलीत सर्वसामान्यांना स्थान मिळत नाही.

विषयाची उद्दिष्टे

१. वंचित घटकांचा अभ्यास करणे.
२. सर्वसामान्यांच्या योगदानाची नोंद घेणे.
३. दुर्लक्षीत समाजाचा स्त्री, पुरुष, कामगार, शेतकरी, अस्पृश्य याचा अभ्यास करणे.
४. विद्रोही उठावातील समाजाच्या तळागाळातील जनसमुहाच्या कार्याची नोंद घेणे.

सबाल्टर्न घटक

नवमार्क्सवादी दृष्टीकोनातून सुरु झालेला अभ्यास वंचिताच्या इतिहासाचा शोध घेणाऱ्या सबाल्टर्न दृष्टीकोणातून विस्तारीत झाला. सबाल्टर्न म्हणजे कनिष्ठ दर्जाचे किंवा दुय्यम दर्जाचे वंचित असा प्रतिशब्द वापरला जातो. वंचित म्हणजे आपल्या नैसर्गीक अधिकारापासून वंचित असलेले गट अथवा लोक होत. इतिहासातील अभिजन वादाविरुध्दची प्रतिक्रीया म्हणजे सबाल्टर्न विचार होय. अथवा वंचित वर्गास निसर्गाने दिलेल्या अधिकारापासून दूर ठेवले जाते. या वंचितांना व्यवस्थित जीवन जगता येत नाही. सर्वसामान्य लोकांना सामाजिक दर्जा प्राप्त नाही. सामाजिकदृष्ट्या त्यांना कमी लेखले जाते. भारतात प्राचीन काळापासून वर्णव्यवस्था व जातीव्यवस्था अस्तित्वात होती. वर्णव्यवस्थेने समाजात भेद निर्माण केले. श्रेष्ठ कनिष्ठ, उच्च निच, स्त्री, पुरुष, गुलाम प्राचीन काळात अस्तित्वात दिसतात. या गुलामानी स्वातंत्र्य नव्हते एखादया पशुप्रमाणे त्यांना जीवन जगावे लागत होते.

डॉ. रणजित गुहा याने ऑस्ट्रेलियात प्राध्यापक असताना (कॅनबेरा विद्यापीठ) सबाल्टर्न स्टडीजचा पहिला खंड प्रकाशीत केला. या प्रस्तावनेत त्यांनी अभ्यासामागील भुमिका व दृष्टीकोन मांडला आहे. सबाल्टर्न स्टडीजवर त्यांनी १४ खंड प्रकाशित केले.३

भारतावरील वसाहतीक शासनकाळातील विद्रोही चळवळीचे नव्या दृष्टीकोनातून अध्यायन करावे लागले. यामधूनच सबाल्टर्न इतिहास लेखन सुरु झाले. डॉ. रणजीत गुहाच्या मते काही इतिहासकारांनी शेतकरी, कामगार, महिला यांच्या कार्याची नोंद केली असेल तरी त्यांचे चळवळीतील स्थान, रचनेला स्वतंत्र विचार शक्ती नसलेल्या नेत्याच्या पाठीमागे चालणाऱ्या मेंढराच्या कळपास रखे आहे. यामधून वास्तव इतिहास समजत नाही.

डॉ. शहीद अमीन यांनी असहकार चळवळीतील शेतकऱ्यावर महात्मा गांधीचा प्रभाव चौरीचौरा प्रकरणाशी वेगळी भुमिका या अगाने अभ्यास केला. परंतु डॉ. सुमित सरकार नी भारतीय राष्ट्रीय चळवळीतील सर्व सामान्याचा दूर्लक्षीत गटाचा इतिहास यावर अधिक लक्ष दिले. ब्रिटीशानी स्वतःहून भारताला स्वातंत्र्य दिले नाही. तर भारतामधील अनेक आदिवासी जाती, भिल्ल रामोशी, कोळी, शेतकरी, दलित यांनी राष्ट्रवादी स्वरुपाचे लढे दिलेले आहेत.४

भारतातील स्त्रियांची चळवळ नव्या पायावर उभी राहीली, या चळवळीतून नवे विचार प्रवाह वाढीस लागले. स्त्री पुरुष दोन्हीकडून

त्याला सांगून सांगून दाताच्या कण्या केल्या तरीही ते ऐकत नाहीत. एकप्रकारे एक अशी लोकांची भांडणे ओढवली जाऊन त्या सर्व कटकटींना वैतागून मरण बरे असे वाटू लागते. घरी प्रपंचात कळ कौटुंबिक असह्य त्रास, दुःख होऊन शीतळ शांत प्रसन्न वातावरण पूर्णतः संपुष्टात येते, अशी ही पोरखेडे म्हणजे प्रत्यक्ष रोकडी फजिती आहे.

व्यसने - व्यसन कोणतेही असो ते वाईट व्यसन म्हणजे प्रत्यक्ष संकट ! ही व्यसने नाना तऱ्हेची, बिडीची, काडीची, 'माडी'ची ताडीची. व्यसनांची स्थलकालपरत्वे नावे भिन्न, प्रकार भिन्न, स्वरूपे भिन्न, असली तरीही व्यसन म्हणजे पाप ! ह्या पापाने घरादाराची राखरांगोळी होते, घर बुडते, म्हणून कथेत सार्वजनिक ठिकाणी पान खाणे हे गोहत्येच्या पापा सारखे, तंबाखूची चिलीम, बिडी काडी, सिगारेट ओढून तोंडावाटे, नाकांतून धूर काढणे म्हणजे घरदाराचे वाटोळे करणे होय. अशा पाप्याच्या पाठीवर यमदंडाचे तडाखे बसून त्याला पुष्कळ त्रास होतो व सज्जनांमध्ये त्याचे तोंड काळे होते. या विषयी विचार व्यक्त करताना संत तुकाराम म्हणतात.

पाने जो खाईल बैसोनि | घडेल तयासि गोहत्या ते ||
तमाखू ओढोनि काढील जो धूर | बुडेल ते घर तेणे पापे...||
जाच होती पाठी उडती यमदंड | त्याचे काळे तोंड तुका म्हणे ||

थेसी बैसोनि - सार्वजनिक ठिकाणी, समारंभात, कार्यालयात आपल्या बिडी, काडी, माडी, ताडीची तलफ पुरविणारा पर्यावरणप्रदूषित करतो म्हणून असा पापी, गोहत्यारा, घरबुडव्या असून त्याला यमदंड - राजदंड - कायद्यानुसार मोठी शिक्षा, कारावास हवी. अशा व्यसनी लोकांनी सार्वजनिक ठिकाणचे सामाजिक आरोग्य लक्षात घेऊन काळे तोंड करावेयास हवे. आजचा व्यसनांचा भयंकर होणारा परिणाम लक्षात येण्यासाठी तुकारामांनी त्यासंदर्भात, गोहत्या, घरबुडणे, पाप, यमदंड, काळेतोंड ही स्वीकारलेली शब्दपंक्ती अधिक गहिरी आणि परिणामकारी होत आहे.

संत तुकारामांची वैचारिक भूमिका - स ा त ा तुकारामांनी नारायण विश्वरूपी धन स्वतःच्या अनुभववाणीने जतन करून ठेवलेले आहे. अष्टधा प्रकृतीची उत्पत्ती, स्थिती, लयांची लीला ज्या 'अक्षर' ब्रम्हांच्या आधारावर चाललेली आहे त्याची प्रत्यक्ष यथार्थ ओळख त्यांना असल्यामुळे अध्यात्म क्षेत्रातील अंधविश्वास दूर सारून त्यातील रस जो विश्वदेव त्याचा त्यांनी स्वीकार केला आहे. यासाठी पूर्व पुण्याई फळाला यावी लागते अशी त्यांची भूमिका आहे.

ठेविले जतन | करूनिया निजधन ||
ज्यापासाव उत्पत्ति | ते हे बीज धरिले हाती ||
निवडिले वरला भूस | सार आइत जिन्नस ||

तुका म्हणे नारायण | भाग संचिताचा गुण ||

समाजमन विचित्र असते. त्याला अंधविश्वासपूर्वक, कार्यकारणभाव विरहित, असत्य लवकर पटते नि पचतेही, पण यथार्थ विज्ञाननिष्ठ, कार्यकारणभावसिध्द सत्य पचत नाही, रूचत नाही. अशा समाज मनाच्या विचित्र वागणुकीला पाहून तुकाराम चिडतात. त्यांची ते हकड माकड म्हणून अवहेलना करताना ते लिहितात.

लटिके ते रूचे | साच कोणाही न पचे ||
न मनी माकड | काही उपदेश हेकड ||

पोटात तांबे असलेला पण वरच्या बाजूने सोन्याची चमक दिलेला खोटा, बेगडी दागिना, खऱ्या सोन्याप्रमाणे बाजारात जर कोणी विकू पाहात असेल तर सोनेपारखी सराफापुढे त्या दागिन्याचे पितळ उघडे पडते किंवा दुध आणि पाणी या दोघांची चव एक कशी असू शकेल? त्याप्रमाणे जो मनुष्य मुळातच खोटा, कपटी, बुवाबाजी करणारा, आणि वरवर संभावितपणा दाखविणारा असेल तर त्याचे ते ढोंग केव्हा तरी उघडकीस येऊन त्याची फार मोठी अपकीर्ती निश्चितच होत असते. हा आत्मविश्वास तुकारामांना वाटतो.

'तुका म्हणे थीता आपणचि खोटा | अपमान मोठा पावईल' ||

बुवाबाजी करणाऱ्यावर वाग्बाणांचा प्रहार करण्याविषयी कुठलीही चिंता करू नये. आपली कौटूंबिक परिस्थिती बिघडेल याची काळजी वाटू देऊ नये, कारण हिरा हा कधी तरी कमी किंमतीचा स्फटिकमणी होईल काय? तेव्हाही हिरा हिराच राहाणार. ज्यावेळी जसा प्रसंग असेल तसा तो प्रसंग ओळखून वागावे लागते. एका समाजघातकी दुर्जनाला दंड केला तर इतरांना त्याचे भय निर्माण होते. ही उक्ती पुष्कळांच्या तोंडी आहे. विश्वसेवक जेव्हा बेगडी बुरखा फाडतात, तेव्हा त्याची भूमिका वेड्यासारखे वेडेचाळ करण्याची नसून बुवाबाजी करणाऱ्यांच्या हितासह विश्वकल्याण साधणरी असते ती अशी.

न मनावी चिंता तुम्ही संत जनी | हिरा स्फटिकमणी केवि होय ||
पहिला प्रसंग स्थळा त्या सारिखा | बहुत या तोंडे वचनासी ||
तुका म्हणे नाही बेखरी बासर | करावया चार वेडेवेडे ||

बुवाबाजी करणाऱ्या दांभिक, दुष्ट, दुर्जनांची खुशाल मानखंडणा करावी कारण वाटेवर पडलेला दगड लाथेने हाणून बाजूला सारून ती वाट स्वच्छ करावी लागते. हा खळ मनुष्य आपल्या बेगडी वागण्याने पुष्कळांना छळतो, याकरिता त्याचा विटाळ धरावा सहवास करू नये नखे अंगाला बोचतात, शिवाय त्यात घाण साचते म्हणून ती खुशाल काढून टाकावीत. याविषयी विचार व्यक्त करताना म्हणतात.

दुर्जनांचे मान | सुखे करावे खंडण ||
लाथा हाणोनिया वारी | गुंडा वाट शुध्द करी ||

बहुता पीडी खळ | त्याचा धरावा विटाळ ||
तुका म्हणे नखे | काढूनी टाकिजेती सुखे ||

बुवाबाजी करणारा ढोंगी हा समाजप्रगतीच्या वाटेवरील अडथळा असल्यामुळे त्याची मानहानी करून खरपूस समाचार घ्यावा, कारण हा ढोंगी म्हणजे छळवादी, बोचणारा आणि अंधविश्वासांचे घाण अंतरी साचविणारा आहे.

कावळ्याला कोणाविषयी दया येत नाही, तो कोणावर उपकार करीत नाही, आणि तो कोणाचे उपकार मानीतही नाही, कारण तो वर जसा काळा, तसे त्याचे अंतरंगदेखील काळेपणाने विटाळलेले असते. त्याप्रमाणे बुवाबाजी करणाऱ्या माणसाचे जगणे अमंगळ असते, त्याचे घाणेरडे तोंड नेहमी काही तरी वोंगळ समाजहानिकारक बोलत असते. कडू भोपळ्याची भाजी गूळ, जिरे, हिंग घालून केली तरी ती खाल्ल्याबरोबर कपाळाला तिडक उठते. सर्प कधी विष टाकून देण्याचे मनात आणीत नाही, त्याप्रमाणे लबाड ढोंगी बुवाबाजी करणारा समाजाला अंधविश्वासात गुंतविण्याचे पाप फार आदराने करीत असतो. अंधविश्वासात समाजाला सतत गुंतविणाऱ्यांना उपदेश करणे म्हणजे ढोरापुढे मिष्टान्न, गाढवाला चंदनाचा लेप, माकडाला शेजेसाठी बाज, सापाला दूध देण्यासारखे आहे. ताळमेळ नसणारा, ओंगळ, अमंगळ, वेडगळ बुध्दीचा, गाढवाहूनही महामूर्ख, अत्यंत नीच असलेल्याचा धिक्कार करावा तो असा.

तुका म्हणे याचा धिक्कारचि बरा | बहुमती खराहुनि नीच ||

मदोन्नत माजलेल्यांना नागवे निर्लज्ज होऊन गावभर हिंडणाऱ्यांना, धर्मनीतीचा उपदेश पचत नसतो म्हणून तुकारामांनी अशांविषयी अत्यंत कठोर भूमिका स्वीकारलेली आहे ती अशी.

जैशासाठी तैसे व्हावे | हे बरवे कळलेसे ||
ठका महाठका जोडा | हे धडफुडा लाभासी ||
एकांगीच भांडे तुका | नाही धोका जिवित्वे ||

स्वतःचा जीव धोक्यात घालून 'आनंदे आनंद वाढवावा' याच एका उदात्त व्यापक भूमिकेतून, सामाजिक प्रगतीत अडथळा आणणाऱ्यांच्या अंतःकरणाला बोचणारे, खोचणारे तलवारीच्या धारेप्रमाणे तीक्ष्ण असे बोल बोलून 'जशास तसे' या न्यायाने, ठकाला महा ठक भेटावा, त्या ऊर्मीने लोकविचाराचे खडतर कार्य तुकारामांनी सतत युध्दपातळीवर केलेले आहे.

संदर्भग्रंथ सूची

१) संत तुकारामांची जीवननिष्ठा - डॉ. ल.का. मोहरीर.
२) श्री तुकाराम महाराज गाथा - शंकर महाराज खंदारकर पृ.क्र. १०६१.
३) देवगिरी तरूण भारत दि. २०.११.१९९२ पृ.क्र ०७.
४) प्राचीन मराठी वाङ्मयाचे स्वरूप - ह.श्री. शेणोलीकर पृ.क्र. १९५.

27

महात्मा फुले यांचे स्त्री उध्दाराचे कार्य

प्रा.डॉ.गिज्हे डी.पी.
सहाय्यक प्राध्यापक,मराठी विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी कला,वाणिज्य,
विज्ञान महाविद्यालय, जालना

****

भारतीय समाज व्यवस्थेच्या इतिहासात पहिल्यांदाच महात्मा फुले हे स्त्री शिक्षणाची आणि स्त्री-पुरुष समानतेची मांडणी करतात. आपली पत्नी सावित्रीबाई फुले हिला शिकवतात आणि शिक्षिका म्हणून शाळेत शिकवायला पाठवितात. ज्या समाजात बायकांची मजल कर्मकांड या पलिकडे जात नाही. अशा रुढीग्रस्त समाजात महात्मा फुले आपल्या पत्नीला शिकवतात. आणि आपल्या समाजकार्यात बरोबरीची भागीदारी करुन घेतात. हे मोठे क्रांतीकारी कार्य आहे. सावित्रीबाई फुले आदर्श शिक्षिका होत्या स्त्री ही पुरुषापेक्षा श्रेष्ठ आहे पुरुष शिकला तर एकटाच शिक्षित होतो परंतु स्त्री शिकलीतर संपूर्ण कुटूंब शिक्षित होते. ही महात्मा फुले यांची शिकवण होती.

वरिल विवेचनाच्या आधारे आपणास असे म्हणता येईल की महात्मा फुले यांच्या काळात समाजाने स्त्रीला सर्व प्रकारचे हक्क नाकारले होते समाजाची मानवतेच्या दृष्टिकोनातून तिच्याकडे पाहण्याची तयारी नव्हती. स्त्रियांची ही दैन्यावस्था दूर करण्यासाठी महात्मा फुले यांनी फार प्रयत्न केले. त्यासाठी प्रसंगी अपार कष्ट सोसले या संदर्भात लक्षात घेण्यासारखी गोष्ट अशी की, समाजातील उच्च वर्णाच्या स्त्रियांची स्थिती अन्य वर्णाच्या स्त्रियांच्या स्थितीहून फारशी वेगळी नव्हती उलट काही बाबतीत तर उच्च वर्णातील विशेषतः ब्राम्हण जातीतील स्त्रियांची स्थिती आणखीच वाईट होती. विधवा स्त्रियांच्या केशवपन करण्यासारख्या प्रथा प्रामुख्याने ब्राम्हणांतच रुढ होत्या स्त्रियांचा कैवार घेतांना ज्योतीबांनी जातीपातीचा विचार केला नाही त्यांच्या कार्याचा लाभ ब्राम्हण जातीच्या स्त्रियांनाही मिळाला यावरुन महात्मा ज्योतिबा फुले कोणत्याही विशिष्ट जातीविरुध्द नव्हते हे स्पष्ट होते.

१. स्त्रीशिक्षण :-

स्त्रियांच्या स्थितीत सुधारणा करावयाची असेल तर त्यांना ज्ञानाचे दरवाजे खुले करुन दिले पाहिजेत हे ओळखून महात्मा फुले यांनी प्रथम स्त्रीशिक्षणाचे कार्य हाती घेतले. त्याकाळात पुण्यात स्त्री

Navjyot / Vol. VIII / Issue – II ISSN 2277-8063

बहिणाबाईंच्या काव्यातील निसर्गदर्शन व कृषिजीवनातील वास्तव चित्रण

प्रा.डॉ.गिन्हे डी.पी. सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

बहिणाबाई चौधरी यांचा जन्म ग्रामीण भागात शेतकरी कुटुंबात झालेला आहे. त्यांच्या काव्यातून खानदेशातील शेतकरी आणि खानदेशातील निसर्ग व कृषिजीवन प्रकटते. त्या शेतात राबणाऱ्या कृषिकन्या होत्या शेतातील पिक पाऊसाशी त्यांचं जिव्हाळ्याचं नात होतं. त्यांच्याशीच त्या बोलायच्या सुख दुःखाच्या गप्पा मारायच्या म्हणूनच त्यांना 'निसर्गकन्या' बहिणाबाई म्हटलं आहे.

कवयित्री इंदिरा संत बहिणाबाई विषयी लिहितांना म्हणतात त्या निसर्गकन्या आहेत पण केवळ निसर्ग कन्या नाहीत तर अंकुरा सारख्या रुजल्या वाढल्या. त्या काळ्या आईनेच त्यांच व्यक्तीमत्व घडविले काळ्या आईवर अफाट प्रेम करणारी बहिणाबाईची कविता महाराष्ट्राच्या कृषिजीवनाचा एक आलेखच आहे. मराठीतून शेतकऱ्यांचे जीवन वास्तवरुपात त्यांनी प्रथमच मांडले आहे. बहिणाबाई यांनी पाऊस पडायला लागल्यापासून तर शेतातील पेरणी, कापणी इ. गोष्टी पर्यंत कृषिजीवनाचे वर्णन केलेले आहे.

विशेषतः पाऊस हा शेतकऱ्यांचा जीव की प्राण असतो. पाऊस आल्यावर त्यांचा आनंद गगनात मावेनासा होता. त्यांचं अंतःकरण फुलून येते व निसर्गातील बदल त्याला मोहून टाकतात बहिणाबाईची प्रतिभा फारच आगळी आहे पाऊस पडल्यावर शेतकऱ्याच्या जीवनात धांदल उडते. शेतीची साधने, शेतीची मशागत, आणि त्यातील प्रक्रिया या सर्व घटना त्यांनी काव्यात गुंफल्या आहेत त्या म्हणतात.

आता उगू दे रे शेत
आला पाऊस पाऊस
बऱ्हे येऊ दे रे रोप.

या ठिकाणी पाऊस आलेला आहे शेतकरी आनंदला आहे. धरती पाऊसानं चिंब भिजली आहे. पाऊस शेती, पीक याचा विचार करतांना निसर्गातील पशु पक्षांचा ही बहिणाबाई विचार करतात. तसेच बहिणाबाईंच्या कवितांमध्ये शेतीचं संपूर्ण वर्षाचं चक्र चित्रित केलेलं आहे. पेरणीपासून उफणनीपर्यंत त्यात शेतातल्या सगळ्या कामांचे तपशील आलेले आहेत. या कवितेत शेती करण्यासाठी जी साधनं वापरण्यात येतात त्यांचे सुंदर तपशील आलेले आहेत.

आऊत आऊत आला कमाईले ऊत
कोयपं कोयपं निंदायले सोपं सोपं
मोघडा मोघडा पेरनीचा चवघडा
वखर वखर घाले मायेची पाखर
सरतं सरतं करे पेरतं पेरतं
नांगर नांगर सर्व्या सुखांच आगर

बहिणाबाईने कृषिजीवनाशी निगडीत मोठ्या प्रमाणात काव्य लिहिलं आहे. व कृषिजीवन हेच बहिणाबाईंच्या कवितेचं सामर्थ्य आहे, प्राण आहे. कृषिजीवनात बैलाचं महत्व जास्त आहे. भारतीय संस्कृतीत बैल, कुत्रा, साप, कोकिळ यांची पुजा केली जाते. हे प्राणी शेतकऱ्यांच्या जीवनातील अविभाज्य घटक आहेत. ते त्यांचं रक्षण करतात. या प्राण्यांच्या उपकरातून उतराई होण्यासाठी भारतीय संस्कृतीत त्यांचेही काही सन आहेत. बैलाचा तो पोळा. पोळ्याला शेतकरी

जागतिकीकरणात मराठी भाषा महत्व आणि बोली विषयी काही समजुती

प्रा. डॉ. गि–हे डी. पी.
मराठी विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, जालना.

जागतिकीकरण या एका शब्दाने आज सर्व जगाला कवेत घेतलेलं आहे. जागतिकीकरणाकडे पाठ फिरवून कुठलाही देश आपली प्रगती करु शकत नाही,ही आजची वस्तुस्थिती आहे; मात्र त्यासोबत येणाऱ्या आर्थिक उदारीकरणाच्या धोरणांमुळे आपले देशी उद्योगधंदे, शेती, व्यापार, आणि आपली मराठी भाषा आदींवर गंडांतर येण्याचं तसंच देशाची सीमा व आपली स्वतंत्र सांस्कृतिक ओळख नष्ट होण्याचं भयही मोठ्या प्रमाणात भेडसावत असतानांच एकीकडे जागतिकीकरणात मराठी भाषेचे महत्व चांगले आहे हे सुध्दा सांगता येते.

भाषा ही मानवी जीवनाची सामुहिक ओळख असुन ती जन्मसिध्द वारसाने प्राप्त होते. हजारो वर्षापासून पिढी दरपिढी, अनुभवाने व संशोधनाने प्राप्त झालेले ज्ञान भाषेतून जतन करुन पुढच्या पिढिला प्रदान करत असते. भाषा ही मानवी संस्कृतीची ओळख असते ती अस्मिता असते. मानवी संस्कृतीच्या विकासाचे चिरंतर भाषेतून साकार होतात. तसे मानवी संवेदनाचा मुक्त आविष्कार भाषेतून व्यक्त होतो. भाषा मानवी संवादाचे, संपर्काचे सर्वात सुलभ साधन आहे.

मराठी भाषेने मध्ययुगात काळाची आव्हाने पेलून आपले कालप्रवाहीपण जपले आहे. परंतु जागतिकीकरणाच्या सद्यस्थितीत मराठी भाषेच्या अस्तित्वासंबंधी शंका उपस्थित केल्या जातात. मराठी भाषेसंबंधी वि.का. राजवाडे यांनी 1926 साली 'मराठी राजभाषा विकास' समितीच्या स्थापनेपर्यंत या विषयावर सतत चर्चा केलेली आहे. परंतु खरी गोष्ट अशी आहे की, आलेली सर्व आक्रमणं मराठी भाषेने जशी त्या–त्या काळात पचवली. काही स्वतः जिरवली तर काही मुरविली आणि आपले अभंग अस्तित्व आणि प्रवाहित्व स्वीकारुन बलदंड केले आहे. त्याप्रमाणेच आजच्या जागातिकीकरणाच्या काळात मराठी भाषेने स्वतःचे वेगळेपण जपत जागतिकीकरणातील इंग्रजी रेट्याला स्वतःत सामावून विकास साधू पाहते आहे.

मराठी भाषेच्या सामर्थ्याविषयी वि.वा.शिरवाडकरांची 1989 च्या जागतिक मराठी परिषदेच्या अध्यक्षीय भाषणातून विचार मांडताना म्हणाले होते, सर्व प्रकाराची आव्हानं पेलण्यासाठी मराठीभाषा समर्थ आहे. पण तिच्या सामर्थ्याविषयी साशंक असलेली आम्ही तिची अपत्ये मात्र दुबळी आहोत. हा वि.वा. शिरवाडकरांचा आत्मविश्वास आपणा सर्वांना जागतिकीकरणाचे आव्हान पेलण्याचे बळ देतो. मध्ययुगात राजकीय, सामाजिक, धार्मिक, संघर्षातून ज्ञानाचा विस्तार केला. लोकभाषा मराठीतून अध्यात्म विचार प्रकट करुन संस्कृत भाषावर्चस्वाचे जोखड झुगारुन मराठी जनांना अध्यात्माच्या गंगेत न्हाउन घातले. तत्कालीन गद्य भाषेतून ग्रंथ निर्माण करुन महानुभाव पंथाचे संस्थापक चक्रधर स्वामी यांनी मराठी साम्राज्याचा पाया घातला. ते संत ज्ञानेश्वरी लोकवाङःमयाच्या ओवीतून ज्ञानेश्वरी ग्रंथ लेखनातून तो अनेक मजबूत केला.

संत एकनाथांनी फारशी संस्कृत भाषेचे आक्रमण परतवून 'संस्कृत भाषा देवे केली प्राकृत काय चोरापासुनि आली' असा खडा सवाल केला व तत्वज्ञानाचे ग्रंथ मराठी भाषेतून निर्माण करुन पाठराखण केली.

14

MANAGEMENT OF LEAF SPOT DISEASES OF MUSKMALLOW FROM PHYTO EXTRACT OF ZINGIBER OFFICINALS.

G.L.Wakle
Dept. Of Botany; R.M.I.G. College; Jalna

****

ABSTRACT

Muskmelon (Abelomoschus Moschatus) Belongs to family Malvaceae is very important medicinal and commercial purpose. It is used to control various diseases and disorders. The. The seeds are of great economic importance used in manufacturing of perfumes brewing and pharmaceuticalsindustries.This plant gets affected by various pests and diseases ,of these leaf spotare more important. In the diseases development fungal pathogen Alternaria hibiscum Play's crucial oral in distinction and foliage the of leavesand ultimately yield loss is occurred.

In order to control the leaf spot ,the plants extract of zingiber officinals used and found effective to reduce the growth of fungal pathogen.

KEY WORDS :Musk mallows,Phyto extracts,ambrette plants;Moschatus; zingiber officinals.

INTRODUCTION:

Musk mallows (Abelomuscus Moschatus) is belong to familyMalvaceae. Distributed all over the world.Pods are used as vegetables, the seeds containing aromas similar to the musk Kasturi obtains from Musk Deer (Moschus moschifera). It's used in perfumes industries; blending of chewing tobacco, and ingredients of several medicines. The seed coat yields an automatic oil used in cosmetics; scents;. It's also used for imparting Musky odours like pan Masala and incense sticks (Srivastava,1995).

Musk mallows gets affected by various pests and diseases. Among those Mosaic diseases; anthracnose and leaf spot disease are more important. The initial symptoms of leaf spot disease caused by Alternaria hibiscuman appearance of dark brown spots on healthy leaves . Spots are more prevalent on leaf margins.(Sing and Gupta ,1961;Wakle and Kareppa,2000;Wakle,2015).The dark brown patches covers all most all parts of leaf surface causesdefoliation and killing the plants, that causes high economic losses to the farmers. Therefore attempts has-been carried out for control leaf spot disease caused by Alternaria hibiscumfrom leaf extractof.zingibers officinals.

MATERIALS AND METHODS:

For evaluation of efficacy of plants extract

The green healthy fresh and diseases free leaves of the plant Zingiber officinals

were collected , washed and grinded . 10 grams of herbs used and prepared 100 ml.extract with sterilized distilled water and.usedand used as mother extract. The different dilution we're prepared as 1.0;1.5;2.0;2.5;3.0;3.5;4.0.from the mother's extract.the pathogen Alternaria hibiscum.were used for assay the antifungal activity of Zingiberofficinals. The culture were maintained on Potato Dextrose Agar(P.D.A.) media and used for bioassey by Piosined food techniques (Manik Khandare and Wakle;2009). 10 ml.of extract of eatch concentrations mixed with 100 ml.of Czepakdox Agar medium, and without extract treats as a controls. 5 mm. Mycelial disc were cuts form 10 days old culture of Alternaria.hibiscuminoculated aseptically at the centre of the eatch plates, for eatch treatment three replicate were maintained. After 7th day's of incubation period diameter of fungal growth of pathogenAlternaria hibiscum were measured and determined as percent control efficacy.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Form table Effect ofZingiberofficinals

163

IJRBAT, Vol. VI (Special Issue 2), Feb 2018 : 144- 145 e-ISSN 2347 – 517X

INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCHES IN BIOSCIENCES, AGRICULTURE AND TECHNOLOGY

© VISHWASHANTI MULTIPURPOSE SOCIETY (Global Peace Multipurpose Society) R. No. MH-659/13(N)

www.ijrbat.in

DISEASE MANAGEMENT OF LEAF SPOT IN MUSKMALLOW FROM GLASSOCORDIA BOSVALLEA(L.F.)

G.L.Wakle

Dept. Of Botany; R.M.I.G. College; Jalna .(M.S.)

E-mail =gautamwakle@gmail.com

ABSTRACT:

Muskmelon (Abelomoschus Moschatus) Belongs to family Malvaceae is very important medicinal and commercial purpose. It is used to control various diseases and disorders.The.The seeds are of great economic importance used in manufacturing of perfumes brewing and pharmaceuticals industries.This plant gets affected by various pests and diseases ,of these leaf spot are more important. In the diseases development fungal pathogen Alternaria hibiscum Play's crucial oral in distinction and foliage the of leaves and ultimately yield loss is occurred.

In order to control the leaf spot disease caused by glassocardia bosvallea. glassocardia bosvallea. ,the plants extract of glassocardia bosvallea was used and found effective to reduce the growth of fungal pathogen.

Keywords : Musk mallows, Phyto extracts, ambrette plants; Moschatus; glassocardia bosvallea.

INTRODUCTION:

Musk mallows (Abelomuscus Moschatus) is belong to family Malvaceae. Distributed all over the world.Pods are used as vegetables, the seeds containing aromas similar to the musk Kasturi obtains from Musk Deer (Moschus moschifera). It's used in perfumes industries; blending of chewing tobacco, and ingredients of several medicines. The seed coat yields an automatic oil used in cosmetics; scents;. It's also used for imparting Musky odours like pan Masala and incense sticks (Srivastava,1995.).

Musk mallows gets affected by various pests and diseases. Among those Mosaic diseases; anthracnose and leaf spot disease are more important. The initial symptoms of leaf spot disease caused by Alternaria hibiscum are appearance of dark brown spots on healthy leaves. Spots are more prevalent on leaf margins.(Sing and Gupta ,1961;Wakle and Kareppa,2000;Wakle,2015). The dark brown patches covers all most all parts of leaf surface causes defoliation and killing the plants, that causes high economic losses to the farmers. Therefore attempts has-been carried out for control leaf spot disease caused by glassocardia bosvallea. from leaf extract of.

MATERIAL & METHODS:

For evaluation of efficacy of plants extract glassocardia bosvallea ,the herbs were collected , washed and grinded . 10 grams of herbs used and prepared 100 ml.extract with sterilized distilled water and.used and used as mother extract. The different dilution we're prepared as

1.0;1.5;2.0;2.5;3.0;3.5;4.0. from the mother's extract.the pathogen glassocardia bosvallea. glassocardia bosvallea. were used for assay the antifungal activity of glassocardia bosvallea. The culture were maintained on Potato Dextrose Agar(P.D.A.) media and used for bioassey by Piosined food techniques (Manik Khandare and Wakle;2009). 10 ml.of extract of eatch concentrations mixed with 100 ml.of Czepakdox Agar medium, and without extract treats as a controls. 5 mm. Mycelial disc were cuts form 10 days old culture of glassocardia bosvallea. hibiscum inoculated aseptically at the centre of the eatch plates, for eatch treatment three replicate were maintained. After 7th day's of incubation period diameter of fungal growth of pathogenAlternaria hibiscum were measured and determined as percent control efficacy.

RESULTS & DISCUSSION:

Form table Effect of glassocardia bosvallea. On linear growth of Alternaria hibiscum. Revels that as increased in incubation period the liner growths of Alternaria hibiscum is increased , and increased in concentrations of extract of glassocardia bosvallea there was decreased in growth ofAlternaria hibiscum . The concentrations like 2.0; 2.5, 3.0 were found more effective to cheak

RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal | ISSN 2348-7143
Impact Factor - (SJIF) – 6.261, (CIF) - 3.452, (GIF) –0.676 | Special Issue - 106 | January 2019 | UGC Approved No. 40705
The Changing Role of the Welfare State in the Last Two Decades

Rural Public Works: Maharashtra's Employment Guarantee Scheme

Dr D. K. Ingle
Vivekanand college Aurangabad

Dr.G.R.Khedkar
Rastramata Indira Gandhi college Jalna

Introduction

In recent decades, large-scale rural public works programmers have employed significant fractions of the labor force in many poor countries. However, they appear too many people as an old-fashioned – even anachronistic – way of using public resources to alleviate policy, and today receive little attention in development policy debates. It might then appear surprising that the Congress-led United Progressive Alliance that came to power in India in 2004 committed itself to a massive national public works programmer that would aim at providing a guarantee of manual employment for both the rural and the urban poor. In the context of the history of anti-poverty programmes in India, this policy choice is not so surprising. Not only is there a lengthy record of publicly-funded rural public works programmes, but the notion of using them to provide a guarantee of employment also has a very long history.

Research objective

1) To study importance of the rural economy and public finances of Maharashtra
2) To review the condition of the employment guarantee scheme in Maharashtra

The state government of Maharashtra introduced just such a programme in the early 1972s – the Employment Guarantee Scheme – and continues to implement it to this day. The Government of India has adopted the same title for its proposed new national programmes. If we wish to understand the scope for using public works to guarantee employment in an environment like that of India, the Maharashtra Employment Guarantee Scheme provides rich material for analysis and interpretation. The Maharashtra Employment Guarantee Scheme (EGS) is a massive, long term, slowly evolving public programme, deeply institutionalized in the politics, public finances and public administration of a state that had a population of 79 million people in 1991. It is not a 'project', and is more usefully likened to major components of the welfare state programmes of OECD countries. Like, for example, the UK's National Health Service, it is a big spending programme, targeted at the vulnerable poor, and created on the basis of broad domestic political commitment crystallised during a crisis – in the British case, World War II; in the Maharashtra case, a devastating drought (1972–73). The statistical magnitudes relating to the EGS are awe-inspiring. In the three decades after the scheme formally commenced in 1972, it financed 3,597 million person days of work on irrigation, soil and water conservation, reforestation, and local roads (Krishnaraj et al., 2004: Table

Year	Total EGS Employment Million Work Days	EGS Fund(Rs. Million)		
		Receipts	Expenditures	Current Balance
1990-91	74	5532	2389	3143
1991-92	91	5895	3199	2696
1992-93	132	6569	4527	2041
1993-94	81	7058	3473	3585
1994-95	87	8214	3822	4391
1995-96	127	8174	4066	4108
1996-97	78	7853	3563	4290
1997-98	96	8148	3546	4602
1998-99	94	10812	4567	6245
1999-00	86	15777	4938	10840
2000-01	93	9208	5779	3429

This is an average of 120 million days a year, on hundreds of thousands of separate work sites. During its early years, 1990–91 to 2000–01, EGS provided an annual average of 10 workdays for every member of the rural labour force in the state (Table 1). At its peak in the late 1980s, the EGS accounted for a fifth of the

ISSN : 2319 – 8648 CURRENT GLOBAL REVIEWER
Impact Factor : 2.143 SPECIAL ISSUE · Issue I, Vol I, 10th Feb. 2018

जागतिकीकरणात मराठीभाषा संदर्भातील मत

प्रा. [illegible] गिन्हे
मराठी विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

(12)

जागतिकीकरण म्हणजे काय? यांचा अर्थ शब्दश: आणि अर्थश: काढलातर सर्व साधारणत: असे म्हणता येते की, संपुर्ण जगाची एकच बाजारपेठ असून त्याच बाजारपेठेतून खरेदी व विक्री करणे याला जागतीकीरण असे म्हणतात परंतु याचा भारतीयावर गंभीर परिणाम झाला तो कुणाकुणाला आणि कसा समजला याचा विचार केला तर कामगाराला कामगार कपात झाल्यावर त्याला ते समजले तेव्हा परदेशातून भारतात अंडी आणि दूध कापूस आणि रासायनिक खते व बियाणे आले तेव्हा येथिल शेतकऱ्यांना तो अर्थ समजला शेतकऱ्यांना अजूनही त्याचा अर्थ कळत नाही याचप्रकारे पूर्वी मराठी भाषाची संस्कृती ही प्रत्येकजण जोपासण्याचे काम करीत होता. परंतु आता या संगणकाच्या काळात मराठी लेखन हस्ताक्षरात म्हणावे असे होताना दिसते नाही हा एक जागतिकीरणाचाच भाग आहे.

या जागतिकीकरणात मराठी भाषेचा विचार करतांना मराठी भाषेच्या निर्मितीचा नेमका कालखंड सांगणे अवघड असले, तरी [illegible] शतकात बोली रूपात तिच्या अस्तित्वाच्या खुणा दिसू लागल्याचा इतिहास आहे. एकंदरीत मुद्रणकलेचा शोध घेतला तर [illegible] शतकात ती अक्षररूपात साकारू लागली साधारणत: बाराव्या शतकापर्यंत शिलालेख, ताम्रपट यांच्या माध्यमातून [illegible] लिखित रूप दिसू लागले बाराव्या शतकापासुन पुढे खऱ्या अर्थ मराठी भाषेच्या विकासाचा कालखंड मराठी भाषेच्या व साहित्य [illegible] दृष्टीने सुवर्ण काळच म्हणावा लागेल वास्तविक या काळात मराठी ही केवळ जनभाषा, बोलीभाषा होती त्यापुढील मराठीची [illegible] पाहता अनेक क्षेत्रात मराठी भाषाचा वापर चागला होत आहे. परंतु कालांतराने त्यामध्ये कमी अधिक प्रमाणात बदलही होताना [illegible] ते म्हणने आज महाराष्ट्र राज्याच्या एकुण प्रशासकीय व्यवहाराकडे लक्ष टाकले तर हा व्यवहार जनतेशी पत्रव्यवहार, [illegible] टिप्पणी, परिपत्रके, शासन निर्णय, कार्यालयीन आदेश शासकीय अशासकीयपत्रे, अधिसुचना, अहवाल इ. शंकर टक्के [illegible] मोठ्या प्रमाणात होतो यात शंका नाही. मात्र प्रशासन व्यवहारा प्रमाणे अन्य व्यवहार क्षेत्रात विशेषत: विज्ञान, तंत्रज्ञान, [illegible], उच्च व व्यवसायीक शिक्षण आदी व्यवहार क्षेत्रात जाणीवपुर्वक व विशिष्ट कालमर्यादा आखुन मराठीचा विकास झाला नाही [illegible] खरे मराठी भाषेत प्रशासकीय व्यवहाराची समृध्द परंपरा नसतानाही इंग्रजीला आपण मराठीचा समृध्द परंपरा नसतांनाही [illegible] आपण मराठीचा पर्याय निर्माण करू शकलो तसा पर्याय अन्य व्यवहारा बाबत झाला नाही राज्यातील सर्व कनिष्ठ [illegible] मराठीचा शंकर टक्के वापर व्हावा अशी आधीसुचना साधारण: १४ वर्षापूर्वी निघाली तरी तिची अंमलबजावणी समाधान [illegible] झाली नाही ती पूर्ण होणे सुध्दा आजच्या काळात अंत्यत जरूरी आहे.

तसेच आज भौतिक प्रगतीशी संबधीत सर्व उच्च शिक्षण इंग्रजीत असल्यामुळे मराठी माध्यमाच्या प्राथमिक, माध्यमिक [illegible] बाजू ही आता इंग्रजी भाषा होत आहे. ज्ञानभाषा म्हणून इंग्रजी आणि मराठी भाषातील दरी वाढत चालली आहे ही दरी केवळ [illegible] भरून निघणार नाही त्यासाठी साहित्येवर विषयावरील मौलिक लेखन व संशोधन मराठीतून अव्याहत व स्वतंत्र पणे [illegible] आहे. विशेषत: बंद पडलेले ग्रामीण भागातील वाचानालये ग्रंथालये, विविध मराठी मंडळाचे पुनरूजीवन झाले पाहीजे. इ [illegible] इंग्रजी आणि मराठीतील वाढत चाललेले अंतर कमी करायला हवे याच बरोबर उदा : महाराष्ट्रात राहणारे मराठीभाषा [illegible] ते महाराष्ट्रीयन (यशवंतराव चव्हाण) यांना मराठी भाषेचा अभियान असावा मराठी भाषा सक्तीची करून तिला राजाश्रय [illegible] पाहिजे तो मिळाला आहे. परंतु कृती होत नाही मराठी भाषा बोलणाऱ्या आणि महाराष्ट्रात राहणाऱ्या लोकांची मुले इंग्रजी [illegible] शिवाय शासन ही इंग्रजी शाळांना मान्यता देत आहे दोघाचीही कृती मराठी भाषेला मारक ठरते यावर आळा घालणे [illegible] आहे एकंदरीत मराठी भाषाबद्दल आपण सर्वजण बंधनकारक राहून मराठीचे कार्य प्रमाणीकपणे केले तर निश्चितपणे मराठीचे [illegible] होईल. मराठी भाषाचे जतन व संवर्धन करायचे दोनच मार्ग आहेत एक सक्ती व दोन संधी या दोन्ही मार्गाच्या समन्वयातून मराठीचा विकास करण्याचे आव्हान आपण स्वीकारणार आहोत का? हा प्रश्न तुमचा आमचा सर्वांचा बनतो आहे.

तेव्हा सदरील बाबी विषयी म्हणावे वाटते की जागतिकीकरणात सर्वांच कस? हा मनाला घोर आहे. शिवरायाचा महाराष्ट्रात मराठी दुर्लक्षित होत आहे व मातृभाषा विसरून इंग्रजीवर भलतेच प्रेम वाढत आहे हे थांबले पाहीजे.

सारांश

21 वी शताब्दी की हिंदी कहानी साहित्य में महानगरीय बोध : मैत्रेय पुष्पा की कहानी आक्षेप के विशेष संदर्भ में

प्रा. डॉ. यशवंते एस.जे.
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी विद्यालय,
जालना.

आज महानगरीय बोध की जितनी परिस्थितीयाँ हमारे समान जीवन में और साहित्य में निहित है | उन सबको विवेचित कर पाना शायद यहाँ संभव नहीं होगा | फिर भी जिन परिस्थितीयों की चर्चा आधुनिक बोध के संदर्भ में जोर-शोर से होती रही यहाँ उन्हीं पर संक्षिप्त चर्चा कर पाना संभव हो पाया है |

मैत्रेयी पुष्पा की कहानी आक्षेप द्वारा हमने उन पहलूओं पर प्रकाश डालने की कोशिश की जो 21 वी सदी के हिंदी कहानी साहित्य में महानगरीय बोध की सामाजिक दृष्टि को उजागर करती है |

सुविधा के लिए हमने प्रपत्र के चार भाग किये है :-

1. महानगरीय बोध : संकल्पना
2. मैत्रेयी पुष्पा के कथा साहित्य में महानगरीय बोध
3. कहानी 'आक्षेप'में महानगरीय बोध
4. निष्कर्ष.

12-18 3.3.4. 100 37

70

LIBRARY AUTOMATION: ITS SERVICES & ADVANTAGES-DISADVANTAGES

Mr. Kadam S. V.
Ph.D. Student
Dept. of Library & Information Science
Dr. BabasahebAmbedkarMarathwadaUniversity.
Aurangabad.- 431003. (MS)

Dr. Dahifale V. U.
Librarian & Research Guide
Rashtramata Indira Gandhi Senior College.
Jalna- 431203. (MS)

ABSTRACT

Information Technology have improved the role of the archivestodaygain, maintain and distribute the information to the readers. Library Automationhimself is an application of computers in libraries to continue in-house processes such as acquisition, cataloguing serials control and circulation. Effective library automation be subject to on the choice of hardware, software & proper working out to the library staff. This object covers particulars about the purpose of library automation, various natures of library automation services, what are basic necessities for any library automation, areas of library automation, advantages & disadvantages of library computerization.

KEYWORDS: LibraryAutomation, Cataloging, Library software, OPAC, ICT

1. INTRODUCTION

The word automation takesbe present derived from a Greek word 'Automate' which means something which has the power of spontaneous motion of self-movement. We live in an info. age, and libraries are expected to use Info. and Communication Technologies (ICT) to deliverfactsadditional expeditiously and exhaustively than earlier. Automation of library "housekeeping" actions is an important activity in this context. "Automation", when used in a library or comparable environment, states to the mechanization or computerization of activities. Therefore "Automation" is most important &essential to storing&distribution of information day to day functions in today to give effectively information and service as well as to the user.

2. DEFINITIONAL ANALYSIS OF LIBRARY AUTOMATION

2.1 Library

A library standsaprearranged collection of information resources made accessible to a defined community for references or borrowing. It provides physical or digital access to material, and may be a physical building or room, or a virtual space, or both.

13-18 3'3'14.
Rashtramata Indira Commerce & Science College JALNA (M.S.)
(37) 108

70

LIBRARY AUTOMATION: ITS SERVICES & ADVANTAGES-DISADVANTAGES

Mr. Kadam S. V.
Ph.D. Student
Dept. of Library & Information Science
Dr. BabasahebAmbedkarMarathwadaUniversity.
Aurangabad.- 431003. (MS)

Dr. Dahifale V. U.
Librarian & Research Guide
Rashtramata Indira Gandhi Senior College.
Jalna- 431203. (MS)

ABSTRACT

Information Technology have improved the role of the archivestodaygain, maintain and distribute the information to the readers. Library Automationhimself is an application of computers in libraries to continue in-house processes such as acquisition, cataloguing serials control and circulation. Effective library automation be subject to on the choice of hardware, software & proper working out to the library staff. This object covers particulars about the purpose of library automation, various natures of library automation services, what are basic necessities for any library automation, areas of library automation, advantages & disadvantages of library computerization.

KEYWORDS: LibraryAutomation, Cataloging, Library software, OPAC, ICT

1. INTRODUCTION

The word automation takesbe present derived from a Greek word 'Automate' which means something which has the power of spontaneous motion of self-movement. We live in an info. age, and libraries are expected to use Info. and Communication Technologies (ICT) to deliverfactsadditional expeditiously and exhaustively than earlier. Automation of library "housekeeping" actions is an important activity in this context. "Automation", when used in a library or comparable environment, states to the mechanization or computerization of activities. Therefore "Automation" is most important &essential to storing&distribution of information day to day functions in today to give effectively information and service as well as to the user.

2. DEFINITIONAL ANALYSIS OF LIBRARY AUTOMATION

2.1 Library

A library standsaprearranged collection of information resources made accessible to a defined community for references or borrowing. It provides physical or digital access to material, and may be a physical building or room, or a virtual space, or both.

17-18 2.3.4
06 20

115

WEB 2.0 AND ITS FEATURES

Mohammed Waseemuddin Shafiuddin
Research Student, Dr.BAMU, Aurangabad
Email : Waseem.rafey@gmail.com
Mob:-9561065780

Research Guide
Dr.VikramDahifale
Librarian & Head
Rastramata Indira Gandhi
Arts Science and Commerce Mahavidhyalya Jalna
Email : vdahifale@gmail.com, Mob:- 9422219576

Abstract:

In the Web 2.0 world, the web serves as a stage for people to create and share their own content online in form of blogs (or weblogs), videos or photos. RSS is also embraced by many websites to give a summary of news headlines of interests. By making this platform as user friendly and accessible as possible, people are encouraged to visit often, and to post and view content. Popular social networking sites, such as MySpace, or video sharing sites, such as YouTube, are prime examples employing Web 2.0 technologies. While Web 2.0 technologies offer many advantages in terms of inspiring the Internet and improving the user experience, they are also bringing a number of security concerns and attack vectors into continuation. This paper discusses what is Web 2.0, Web 2.0 education, Web 2.0 Features & characteristics, Web 2.0 tools, New Services & applications of Web 2.0 & big ideas behind Web 2.0.

What is Web 2.0?

"Web 2.0" does not have a precise definition. To many people, the phrase refers to special web application technologies and websites, such as weblogs and wikis, which use the Internet in a collaborative way to provide services to users. Web 2.0 relies in big piece on the user as publisher model of interaction and allows for user created content to be developed and implemented by large groups of individuals. These technologies are increasingly being used by companies for better staff collaboration and communication. O'Reilly outlined seven principles that can help distinguish the core features of Web 2.0

Conference paper

Special Issue

ISSN 2319-8648

Impact Factor - 2.143

Indexed

Prereviewed

UGC Approved Sr. No. : 64310

Contact:

International Conference on Applied Science (ICAS-17)

(26th- 27th December, 2017)

ICAS-17

Shri Mahantswami Sikshan Prasarak Mandal's

Shri Kumrswami Mahavidyalaya,

Ausa

Dist. Latur.MS, India

09421769537

www.sksmausa.org.in

Power of Knowledge UGC Approved Journal Volume : I Special Issue, Sept.2017 ISSN 2320- 4494

हुंडा प्रथा: कारणे आणि सामाजिक परिणाम

प्रा.डॉ. शिंदे एन.एस.
समाजशास्त्र विभाग
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

शोधनिबंधाचे उद्देश :-

हुंडा प्रथा: कारणे आणि सामाजिक परिणाम या विषयावरील निबंधाचे उद्देश खालील प्रमाणे राहिले आहेत. १) हुंडा प्रथेला कारणीभूत आसणाऱ्या कारणांचा शोध घेणे. २) हुंडा प्रथेच्या सामाजिक परिणामांचा अभ्यास करणे. ३) हुंडा प्रथा नष्ट करण्यासाठी उपाय सुचविणे.

संशोधन पद्धती :-

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी आवश्यक असणारी माहिती दुय्यम स्त्रोतावर आधारीत आहे. संदर्भग्रंथ, संशोधन त्या यावर लिहिलेल्या माहितीचे विश्लेषण केले आहे. प्रलेख, मासिके, वर्तमानपत्रे, सरकारी सांख्यकीय आकडेवारी इत्यादीचा वापर करण्यात आला आहे.

हुंडा प्रथेची कारणे :-

सामाजिक प्रथा :-

वराला (नवरदेव) खुश करण्यासाठी आणि आपल्या मुलीचे भवितव्य सुखाचे राहावे म्हणून विवाहाच्या वेळी कांहीतरी भेटवस्तू देण्याची प्रथा सुरु झाली आणि पुढे विवाहाच्यावेळी मुलीच्या माहेराकडून कांही तरी वस्तू-पैसा, दागिने देण्याची प्रथा अनादी प्राचीन काळापासून सुरु झाली आहे. सर्व समाजाने तीचा अंगीकार केला. आणि ही प्रथा पिढीदरपिढी पुढे विवाहाचा अनिवार्य भाग म्हणून राहीली. या प्रथेचे पालन सामाजीक प्रथा म्हणून केले जाते. मग श्रीमंत असो वा गरीब असो सर्वत्र ही प्रथा आढळते.

अंतर्विवाहाचा नियम :-

हुंडा समस्येसाठी अंतर्विवाहाचा नियम कारणीभूत आहे. अंतर्विवाहाच्या नियमानुसार विवाहासाठी वधू-वराची निवड ही स्वतःच्या जातीतच करण्याची सक्ती परंपरेने चालू आहे. ही सक्ती धर्माचा आधार म्हणून ही केली जाते. त्याचे अत्यंत काटेकोरपणे पाळले जाते. त्यामुळे वधू-वर निवडीचे क्षेत्र मर्यादीत होते. चांगल्या वराची निवड करण्यासाठी जास्त हुंडयाचे आमिष ही दाखविले जाते. चांगला मुलगा मिळवण्यसाठी जास्त हुंडा देण्याची स्पर्धाच जणू लागलेली दिसते आज वराच्या वेगवेगळया श्रेणी केल्या असून त्यांचे हुंडयाचे भाव ही ठरलेले दिसून येतात.

विवाहाची अनिवार्यता:-

भारतीय समाजामध्ये समाजमान्य मार्गाने लैंगीक गरजांची पूर्तता करण्यासाठी व प्रजोत्पादन करण्यासाठी विवाह करणे अनिवार्य ठरण्याची प्रथा जसजसी रुढ होवु लागली तसतसी हुंडयाची तीव्रता बळावू लागली. विवाह हा एक पवित्र संस्कार मानून तो अनिवार्य ठरवल्यामुळे, विवाह केला नाही तर पाप लागते आणि शिवाय मुलींच्या शीलाचा प्रश्न निर्माण होईल या भीतीमुळे तिला कुठल्याही परिस्थितीत विवाह बंधनात अडकवून टाकण्याची प्रथा रुढ झाली. या प्रथेमुळे ठराविक काळातच विवाह करुन टाकण्याचा नियम बनत गेला असल्याने वर संशोधन प्रक्रिया गतिमान झाली व योग्य वर निवडण्यासाठी हुंडा देण्याची प्रथा अधिक गतीमान झालेली दिसून येते.

सामाजिक प्रतिष्ठा प्राप्ती :-

समाजात पूर्वीपासून आजपर्यंत विवाहाच्या वेळी किती हुंडा दिला किंवा किती हुंडा घेतला तसेच विवाह कसा पार पडला यावर समाजात प्रतिष्ठा मोजलीजाई, ठरविली जाई. ज्यांच्याकडे जास्त शेती मालमत्ता, पद, अधिकार, त्याला जास्त हुंडा दिला जातो.

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 4.002(IIJIF) | Printing Area™ International Research journal | December 2017 Special Issue/01 | 0172

53

नक्षलवाद : भारतासमोरील एक आव्हान

प्रा. सचिन जयस्वाल,
सहा. प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना.

****

प्रस्तावना :-

वर्तमान काळात भारतीय राजकीय व्यवस्थेसमोर सर्वात ज्वलंत अंतर्गत आव्हाण हे नक्षलवादाचे आहे. या नक्षलवादाच्या चळवळीमुळे विद्यमान राजकीय व्यवस्थेसमोर अंतर्गत शांतता, सुरक्षीतता व स्थैर्यास आव्हाण निर्माण केले आहे. वर्तमान काळात आज नक्षलवादाची धग जरी बसत असली तरी त्याचा उगम हा स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडात झालेला दिसून येतो. भारतीय राजकीय व्यवस्थेस एवढ्या मोठ्या प्रमाणात अंतर्गत बाबतीत इतर कोणत्याही उग्रवादी संघटनेसोबत वा चळवळीसोबत संघर्ष करावा लागला नाही. जेवढा नक्षलवादी चळवळीसोबत करावा लागला. यामुळे नक्षलवादाचा सामाजिक, आर्थिक व राजकीय संदर्भ, पुर्वेतिहास, कारणे व उपाययोजना यांचा शोध घेणे आज क्रमप्राप्त झाले आहे.

विसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात द्विधृविय वैचारिक द्वंदातून संरचनात्मक परिवर्तन घडून येत असतांनाच व्यवस्था परिवर्तनाचा नारा बुलंद करणाऱ्या चळवळींनी जोर धरला. नक्षलवाद ही त्यापैकी एक चळवळ म्हणून भारताच्या पुर्वोत्तर भागात प्रस्थापित झाली. कमालीचे अज्ञान, दारिद्रय आणि विषमतेच्या पार्श्वभूमिवर काही राज्यात आपली पाळेमुळे रूजविण्यात ही चळवळ यशस्वी ठरली. नक्षलवादी चळवळीचा उगम डाव्या विचारसरणीतून झाला असल्यामूळे लोकशाही मुल्यांच्या प्रस्थापनेसंबंधी उजवी विशेषत: उदारमतवादी विचारधारा अमान्य समजली जाते. किंबहूना उजव्या विचारसरणीवर कृतीशिल व प्रखर हल्ला नक्षलवादी चळवळींची विचारधारा होय. व्यवस्था परिवर्तनाच्या प्रक्रियेत नक्षलवादी चळवळीला एक वैशिष्ट्यपूर्ण स्थान प्राप्त झाले आहे.

नक्षलवादी चळवळीचा इतिहास :-

भारतात नक्षलवादी चळवळीच्या इतिहासामधील पाऊलखुणा ह्या स्वतंत्र्यपूर्व कालखंडातच दिसून येतात. इ.स.१९६७ मध्ये पश्चिम बंगालच्या उत्तरेकडील जिल्ह्यात जलपैगुडी उपविभागांत नक्षलबाडी येथे स्वयंस्फूर्त किसान आंदोलन सुरू झाले. स्वातंत्र्यपूर्व काळातही बंगालमध्ये बटाईदारांना कुळांचे अधिकार आणि संरक्षण मिळवून देण्यासाठी सन १९४६-४७ मध्ये तिभाग हे आंदोलन झाले होते. कम्यूनिस्ट चळवळीच्या नेतृत्वाखाली सुरू झालेल्या या आंदोलनाने उग्र रूप धारण केले होते. परंतू स्वातंत्र्यप्राप्ती आणि त्यासोबत असलेल्या विभाजनातून बंगालमध्ये जातीय दंगली आणि राजकारण उसळले होते. त्यानंतरच्या राजकीय घडामोडी आणि पक्षीय राजकारणात विकासाचे अग्रक्रम बदलले आणि बटाईदारांचा दशकानुदशके प्रलंबित प्रश्न राज्यकर्त्यांच्या दृष्टीआड झालेला होता. त्याचाच परिणाम म्हणजे नक्षलवाद होय.

नक्षलवादी चळवळीचे वर्तमान स्वरूप :-

वर्तमान काळात देशातील पश्चिम बंगाल, आंध्रप्रदेश, महाराष्ट्र, छत्तीसगड, ओरिसा, झारखंड, बिहार आणि तेलंगणा या ८ राज्यातील १५६ जिल्ह्यात नक्षलवादी चळवळ सक्रीय आहे. महाराष्ट्रात गडचिरोली, चंद्रपूर, गोंदिया आणि यवतमाळ जिल्ह्याचा काही भाग हे नक्षलप्रभावित जिल्हे म्हणून ओळखले जातात. आज भारतीय राजकीय व्यवस्थेवर हल्ला करणारी सर्वात मोठी अंतर्गत संघटना ही नक्षलवादी संघटना होय. सुरूवातीला ज्या श्रीमंतांविरूद्ध विधायक वाटणाऱ्या या चळवळीने शस्त्रे उगारली त्यांच्याकडूनच सन १९८० नंतर खंडणी वसूल करून त्या पैश्याच्या बळावर आपली दहशत निर्माण करणे सुरू केले. नक्षलवादी व पोलीस यांच्या संघर्षात दुर्गम डोंगरात शस्त्रविरहीत जिवन जगणाऱ्या निष्पाप आदिवासींना दोहोंच्या अत्याचाराला सामोरे जावे लागत आहे. भारतासमोर ही एक ज्वलंत समस्या म्हणून वर्तमान काळात निर्माण झाली आहे. नक्षलवादी प्रामुख्याने पोलीस, रस्ते, सैनिक या व्यवस्थांवर हल्ले करतात.

नक्षलवादाच्या विरोधात उपाययोजना :-

नक्षलवाद हा भारतीय राज्यव्यवस्थेस व समाज व्यवस्थेस लागलेला एक आजार आहे. त्याचे योग्यवेळी उपचार होणे आवश्यक आहे. आणि या करीता सरकार व समाज या दोघाही घटकांनी योग्य समन्वयातून मार्ग काढणे आवश्यक आहे. कोणतीही समस्या ही फक्त कायद्याच्या आधारावर व

17-18 3.3.4.
120
5
18

51

IMPACT OF ICT, E-RESOURCESIN LIBRARY SERVICES.

KhemadeGaneshSuryakant
Research Student
E-Mail:khemade358@gmail.co, Mob:9561032104
Dr.Vikram U.Dahifale.
Librarian & Head
Rastramata Indiragandhi Arts Science and Commerce Mahavidhyalya Jalna.
Mob:9422219576

Abstract

Todayisdigitalworldenivermental,Informationisconsideredasfifthneedofhumaninranking.In thispaperthestudyhasbeendonearesearchforInformationcommunicationTechnology(ICT)and usesofICTtoolsinLibraries,tofindouttheapplicationofICTskillsinLISProfessionalsandtomodernizetheLibraries,thestudyhasbeendoneAcademicLibraries,andHowICT,e-resourcestools areappliedtoprovideinnovativeLibrariesservices.

KeyWord:ICT,E-RESOURCES

Introduction

TheInformationandCommunicationTechnology(ICT)revolutionchangedthe Librariesdrastically.NowLibrariesareacquiringmoveandmoredigitalresources.Thedigital resourcesarealsopopularlyknownase-resources.TheLibrarieswitchesarepartofuniversities, collegeandSchools.Thelibrariesprovidestudentteachers,andresearcherlatestinformation, Researchneedtodisseminatebythelibraries.Thelibrariescannotignorethee-resourcesinthe Informationcommunicationtechnology.hasbeenthemajorfactorcausingchangesinthefieldof LibraryandInformationSciencewitchPeopleorusercanCommunicate,retrieveanddisseminatean cusedInformation.

TodayLibraryProvidingelectronicresources,includingindexes,full-textarticlesande-journals witchElectronicform theinformationtransferoneplacetoanotherplace,onepersontoanother personoroneeducationalInstitutetoanothercrossingboundarynowdaystheElectronicerawhich isconcernwithcreation,sharingandusingInformationindigitalform.

Themainaim ofthestudyistomeasuretherespondents'ICTinformationneedsandtheir information seeking behaviorin collecting ICT resources.Furthertheirattitudes towards ICT informationalsomeasured.Italsoproveshow farICTinformationmakeimpactontheaccess patternamongtheusersofbothprofessionalandnonprofessionalandtheextentofICTinformation

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318 UGC Approved Sr.No.62759 Vidyawarta® Jan. To March 2018 Issue-23, Vol-06 056

09

Marphoanatomical and Phytochemical studies of *Crossandra infundibuliformis (l.) Nees* (Aboli).

Chavan S. T.
Department of Botany
Rashtramata Indira Gandhi College,
Jalna. (Maharashtra)

****

Abstract:

Family: - *Crossandra infundibuliformis (l.) Nees* (Aboli) - Acanthaceae is widely distributed in India. This plant is ornamental as well as medicinally used for wounds, various ailments, stomach pain, diabetes, fever etc. (S. Shanmugam and et al 2002). The chemicals present in root, stem and leaf drugs are analyzed physically as well as chemically by qualitative and quantitative means. Physical parameters serve as primary data for drug identification. Ate quantitative analysis of chemicals may fluctuate with the age of plant season of collection hence these values are not considered as criteria but their use in combination roughly gives the idea about purity of drug. The quantitative chemical analysis of drug will give the criteria to evaluate the drug or to standardize the drug.

Key words: *Crossandra infundibuliformis*, morphology, anatomy, Phytochemical.

Materials and methods: The samples were collected from the medium sized authentically identified plant species from different locality of Marathwada region of Maharashtra. The root, stem and leaves were removed carefully by hand pricking without damaging the plant Each plant parts dried in shade after drying grinding the material and made fine powder. Each parameter has separate procedure.

Morphology: *Crossandra infundibuliformis (l.) Nees* (Aboli) Family: - Acanthaceae.

C. infundibuliformis (l.) Nees in wall. Pl. Asiat. Rar. 3:98. 1832; Londhe in Singh *et. al.* Fl. Maharashtra st. Dicot. 2:611. 2001. *Justicia infundibuliformis* L. sp. Pl. 21. 1753. *Crossandra undulaefolia* salisb. Parad. Lond. T. 12. 1805, Cl. in Hook. Fl. Pres. Bombay 2:455.1958 (Repr.). Aboli.

Vernacular names: - Marathi: *Aboli,* **kanadi:** *Abbilige,* **Tamil:** *Kanakambaram, Pavalckkurinja,* **Telgu:** *Kanakambaralu.*

Plant is erect under shrubs, 60 - 90 cm tall; stem terete, pubescent at the top. Leaves in apparent whorls of 4, ovate-oblong, 3 - 12 × 1.5 - 5 cm, narrowed at base and decurrently on petioles, entire and undulate, acute or sub obtuse, glabrous above, thinly pubescent beneath; petioles, 1 - 3 cm long, Flowers in terminal, peduncle, erect, 4 - sided, 10 - 15 cm long spikes; peduncles 4 - 10 cm long, thinly pubescent; bracts ovate-oblong, 1 - 1.5 cm long, acute, keeled; bracteoles much shorter and narrower. Calyx deeply 4 -partite; sepals unequal, imbricate, 6 - 10 mm long, Corolla bright orange with yellow throat; tube paler, densely pubescent above the widened base, narrow, 1.5 - 2.5 cm long, bent forward; limp flat, 5 - lobed (lobes 2+1+2, all arranged on one side), Stamens 4, included; anthers 1 - celled, villous. Capsules oblong, 12 - 15 mm long, sub acute, 4 - gonous, glabrous. Seeds 4, flat, orbicular, densely covered with hygroscopic fabricate scales.

Flowers and Fruits: – Almost throughout the year, profuse from January to June.

Distribution: - Throughout the India. The Origin of plant is in India and Shri Lanka.

Locality: - Jalna, Aurangabad, Beed, Vasamat, Lohara (Osmanabad), Latur, Aundha (Hingoli).

Medicinal properties:

Plant used as ground cover, bright orange flowers are ornamental (http.//www.Top Tropical com.). Flower is gained with pepper and

Associate Professor & Head
Dept. of Botany

Authorship Pattern, Motivatiional Factors and Barriers in Intelletucal Assets of Research Assistant in Dr.P.D.K.V., Akola: A Scientometric Study

Mr. KadamSachin V[1], Dr. DahifaleVikram U[2]
[1] Dept of Library & Information Science
[1]Dr.BabasahebAmbedkarMarathwada University.Aurangabad.-431003. (MS)
[2]Rashtramata Indira Gandhi Senior College, Jalna-431203. (MS)

Abstract- This paper present Authorship pattern, motivational factors and barriers in Intelletcual assets of research assistant in Punjab rao Deshmukh Krishi Vidhyapeeth, Akola from 2006-2015. The covers Gender, Age, Designation, Subject Wise intelletcual assets status of research assistants,Innovative Extension Teaching Methods, Organized Extension Activities, Publications for use of farmers, Extension work Carried out FFS and ICT Modules, Co-curricular activities for students, Financial support, Motivational factors, Authorship pattern, Barriers in research productivity.

Keywords- Mapping, Intelletcual Assets, Research Assistant, Dr.P.D.K.V., Akola, Scientometric.

I. INTRODUCTION

India as a predominantly agricultural country attributes a major share of its overall development to the agriculture sector. Indian agriculture is a miscellaneous and extensive sector involving a large number of stakeholders. India has one of the largest and institutionally most complex agricultural research systems in the world. However, such a complex research system was not a sudden development. Instead, historically, it involved a process that started in the second half of the 19th century during the colonial period and eventually led to the establishment of the Imperial (now Indian) Council of Agricultural Research (ICAR). In the present research system, the role of ICAR at the national level in aiding, promoting and coordinating research and education activities across the country is of significant importance. In this article we trace the development of agricultural research system in India, since the colonial era till today. Various factors influencing the overall development of agricultural research system in the country are discussed. Although agriculture has been playing the most vital role in Indian economy, during the course of the study, it has been observed that not much emphasis has been given to the history of evolution of agricultural research in India.

II. STATEMENT OF THE RESEARCH PROBLEM

The Problem under Investigation is "Authorship Pattern Motivational Factors and Barriers in Intelletcual Assets of Research Assistant in Dr.P.D.K.V., Akola: A Scientometric Study. The study will evaluate the intelletcual assets of the research assistant in Dr. P.D.K.V., Akola.

III. DEFINATIONAL ANALYSIS

3.1. Mapping:

Colosimo & Fitzibbons (2012) Concept maps are graphical tools for organizing and representing knowledge. Concept mapping is fundamentally a tool form organizing knowledge. It has applications for individuals and groups alike. Concept maps can assist in various aspects as a means of organizing ideas and making tacit or "instinctual" knowledge explicit and external.

3.2. Intellectual Assets

The knowledge, experience,and skills that employees have, that an organization can use for its benefit. Bottle and other accept that the productivity of an academic can be calculated by counting the number of publishing produced over a period of time. Supporting the above view Hattie and others also point out that the individual Agricultural Professional scholarly productivity can be counted and used as a unit of analyses when evaluating higher education. Counting can thus be used to measures the status of an academic with regard to scholarly publishing.

3.3. Research Assistant

A research assistant is a researcher employed, often on a temporary contract,by a university or a research institute, for the purpose of assisting in academic research. Research assistants are not independent and not directly responsible for the outcome of the research and are responsible to a supervisor

International Journal of Library Science and Information Management (IJLSIM)
www.ijlsim.in Vol.3 (4) October-December-2017 ISSN: 2454-910X (online)

MAPPING OF INTELLETUCAL ASSETS IN DR. PANJABRAO DESHMUKH KRISHI VIDYAPEETH, AKOLA: A SCIENTROMETRIC STUDY

Mr. Kadam Sachin V.
Ph.D. Student
Dept. of Library & Information Science
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad- 431003. (MS)

Dr. Dahifale Vikram U.
Librarian & Research Guide
Rashtramata Indira Gandhi Senior College
Jalna- 431203. (MS)

ABSTRACT

The present study is based on the Scientometrics and this is a type of research method used in library and information science. Present paper deals with the contribution of Research Assistant in Dr. P.D.K.V., Akola. It deals with the year wise growth and Types of Intellectual assets/research Trends &Distribution of the types of intellectual assets. The study is related to the impact of research under different Crop Research Stations in Dr P.D.K.V. and analyses the strong and weak areas of research, collaborative nature of research which is related in terms of the authorship pattern. The results show the there is a significant growth of Intellectual Assets in the Gender, Age, Designation, and Subject wise.

Keywords: *Research, Research Trend, Scientometrics, Authorship Pattern, Quantitative Data.*

1. INTRODUCTION

The origins of the term Scientometrics reach further back, when two Russian scientists Namilov and Mulchenko coined the Russian term 'naukometriya', the Russian equivalent of the term Scientometrics (Nalimov & Mulechenko, 1969; Nalimov, 1970). The focus of Scientometrics is the measurement of science and is therefore concerned with the growth, structure, interrelationship and productivity of scientific disciplines (Hood & Wilson, 2001a, 291).

The research has been done on Scientometrics analysis: Research Trend of Research Assistant in Dr. P.D.K.V., Akola. Whereas the studies on Scientometrics and its papers objectives were done by, Dr. Dr. Veer D.K., (2014). Waghmare S.S., (2014). Kadam S.S., (2014). Garg K.C. and Anjana A. K. (2014), Rao Nageswara K., & Other (2014), Gopalkrishnan S & Other (2015), Kumar Anil H., Dora Mallikarjun & Desai Asha (2015), Shelke S. M., (2015), In addition to this.

2. OBJECTIVES OF THE STUDY

The main objectives of the present study are:

1. Observe the Dr P.D.K.V., Research Trend in Various Practices.
2. Find the Intellectual Assets of year 2006 to 2015.
3. Find the Distribution of Types of Intellectual Assets.
4. To Study the Gender, Age Group, Designation, & Subject Wise.

3. SCOPE & LIMITATON

The main purpose of this study is to find out the information about the recent communication trends in the advancement of the field of multidisciplinary subjects, for this purpose the study is based on Intellectual Assets Symposia, Seminars, Conferences, Journals, Chapters in Books, Books, Extension Articles, and Research Projects. By the Research Assistant in the crop research station of Dr.PDK

हेक्चर - ओहलिनचा आंतरराष्ट्रीय व्यापाराचा सिध्दांत

- प्रा. शहाजी सहदेवन
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय,
जालना.

- डॉ. प्रमोद चव्हाण
लोकप्रशासन विभाग प्रमुख,
राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय,
जालना.

प्रस्तावना :-

दोन देशात वस्तुंच्या किंमतीत फरक आढळून येण्याचे मुख्य कारण उत्पादन खर्चात असमान असणे होय. उत्पादन खर्चात तुलनात्मक फरक असल्यास आंतरराष्ट्रीय व्यापारात लाभ मिळतो असे अभिमतपंथीय म्हणजे ॲडमस्मिथ रिकार्डो व हॅबरलर यांनी सांगितले. पण फरकाचे मुख्य कारण काय ? हे हेक्शर ओहलिन यांनी सांगण्याचा प्रयत्न केला व या पुर्वी कोणी सिध्द करु शकले नाही. हेक्शर ओहलिनच्या मते "दोन देशात दोन वस्तुंच्या उत्पादन खर्चात फरक असण्याचे मुख्य कारण उत्पादन घटकांची नैसर्गिक देणगी होय."

ओहलिनच्या मते "आंतरराष्ट्रीय व्यापार हा देशांतर्गत व्यापाराचा एक प्रकार आहे. त्यामुळे ओहलिन यांनी मूळ सिध्दांत देशांतर्गत व्यापाराच्या संदर्भातच मांडलेला आहे. ज्या कारणामुळे देशांतर्गत व्यापार होतो. त्याच कारणामुळे आंतरराष्ट्रीय व्यापार होतो.''

स्वीडीश अर्थशास्त्र हेक्चर ह्यांनी हा सिध्दांत प्रथमतः मांडला तर त्यात काही सुधारणा करुण त्यांचेच शिष्य ओहलिन यांनी हा सिध्दांत मांडला त्यामुळे या सिध्दांताला हेक्चर ओहलिनचा सिदधांत म्हणतात.

हेक्शर ओहलिन यांनी खालील गृहीत परिस्थिती लक्षात घेतली.

1. दोन देश -दोन वस्तू प्रतिमान

2. उत्पादन घटकात ज्या प्रमाणात वाढ केली जाईल त्या प्रमाणात उत्पादनात वाढ होईल.

3.उत्पादनाचे तंत्र सारखे आहे परंतू त्याचा उपयोग सारखा होईलच असे नाही. उत्पादन घटकांचे एकत्रीकरण उत्पादन तंत्रानुसार असेल.

4.एकजिनसी उत्पादन घटक .

वरील गृहीताच्या आधारे ओहलीन यांनी आंतरराष्ट्रीय व्यापार का होतो हे स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न केला. वस्तुंच्या किंमती (व्यय अनुपातात) असमान असल्यामुळे व्यापार सुरु होतो. वस्तुंच्या किंमतीत फरक असण्याचे कारण उत्पादन घटकाच्या किंमतीत फरक असणे होय. उत्पादन घटकाच्या किंमतीत फरक असण्याचे मुख्य कारण उत्पादन घटकाची नैसर्गिक उपलब्धता होय. उत्पादन घटकाची नैसर्गीक उपलब्धता सर्व देशात समान नसते, म्हणजे एखाद्या देशात एखादा उत्पादक घटक मोठया प्रमाणात उपलब्ध असतो व त्यामुळे त्या उत्पादन घटका पासून निर्माण होणाऱ्या वस्तुंची किंमत ही कमी असते तोच उत्पादन घटक दुसऱ्या देशात मुबलक प्रमाणात उपलब्ध नसल्याने त्याच वस्तुंचा उत्पादन खर्च हे जास्त असतो. थोडक्यात उत्पादन घटकाच्या उपलब्धते नुसार एखादी वस्तू स्वस्त किंवा महाग ठरविली जाते. अर्थात उत्पादन घटकाच्या किंमती चा येथे विचार करावा लागतो.

समजा ,A' देशात भाडवल मोठया प्रमाणात उपलब्ध आहे व श्रम मात्र दुर्मिळ आहे म्हणजेच श्रमाची किंमत जास्त आहे थोडक्यात ,A' देश भांडवल प्रधान देश आहे. तर ,B' देशात भांडवलाची कमतरता असून श्रम हा उत्पादनचा घटक मोठया प्रमाणत उपलब्ध आहे. देशात समान गृहीत धरु. वरिल परिस्थितीत ,A' देशाने आपल्या जवळ मुबलक प्रमाणात उपलब्ध असलेल्या उत्पादन घटक भांडवलाचा मोठया प्रमाणात वापर करुन भांडवल प्रधान वस्तुंची निर्मीती करावी कारण अशा वस्तुंच्या निर्मीतीत

उत्पादन खर्च ,B' देशा
श्रमप्रधान वस्तुंची निर्मीत
प्रमाणात उपलब्ध आहे.
कमी राहिल.

अशा रितीने
जे उत्पादन घटक मुब
घटकांच्या वापर करुन
खर्च तुलनेने कमी अ
व्यापारात (बाजारात) वि
उत्पादन घटक उपलब
जास्त आहे अशा वस्तु
दोन्ही देशांना आंतरराष्
वरिल विवेच

,A' देश
उत्पादन घटकाची उपलब्धता
एकूण उपलब्ध भांडवल 150 मात्रा | एकूण श्रमीक
प्रत्येक मात्रेची किंमत 5रु. | 10 रु

उत्पादन (एक मात्र

,A' देश		
कापड		
भाडवल	श्रम	भाडवल
100×5	35×10	50×5
500	350	250
500+350		250
850		9

हेक्शर ओ
प्रधान आहे तो देश
कारण भांडवल प्रधान
कारण भाडवलांची वि
वस्तुंची निर्मिती करेल
असल्याने श्रमाची किं
किंमत कमी असेल.

HISTORY
ISSN - 2250-0383
RNI-02988/13/01/2011-TC

मोगल सम्राट अकबराचे सामाजिक योगदान

प्रा. पालवे रामनाथ सुर्यभान
इतिहास विभाग राष्ट्रमाता इंदिरा गांधीमहाविद्यालय, जालना
मो. 9421474386 Email ID : rspalve1969@gmail.com

प्रस्तावना :

मध्ययुगीन भारताच्या इतिहासात मोगल काळ हा विशेष महत्वाचा समजला जातो. इ.स. १५२६ पासून ते इ.स. १७०७ पर्यंत मोगल साम्राज्य खऱ्या अर्थाने प्रबळ होते. इ.स. १५२६ मध्ये मोगल स म्राट बाबराने भारतात मोगल वंशाची स्थापना केली. त्यामूळे मोगल घराण्याची भारतात सत्ता स्थापन करणारा बाबर हा मध्ययुगीन भारताच्या इतिहासात अत्यंत महत्वाचा समजला जातो. जगात अनेक वैभवशाली राजे होऊन गेले त्यामध्ये मध्ययुगीन भारतातील मोगल सम्राट अकबर याची गणना केली जाते [१].

भारतीय इतिहासातील तीन थोर सम्राटापैकी अकबर हे एक होते. या अकबराचा जन्म १५ ऑक्टोंबर १५४२ रोजी सिंधमधील अमरकोट येथे हमीदा बानु बेगम यांच्या पोटी झाला. हमीदा बानु बेगम ही शिया पंथीय होती. तसेच अकबराच्या व्यक्तिमत्वाची जी जडणघडण झाली त्यास बैरामखान हा जबाबदार होता. तो देखील शियापंथीय मुस्लीम होता.[२] अकबराचे बालपण अत्यंत कष्ठात गेले त्यांचे पालन पोषण महाम अनगा व जिजी अनगा या दायानी केले. १४ फेब्रुवारी १५५६ रोजी पंजाब मधील कलानौर येथे अकबराचा राज्याभिषेक झाला. पनिपतच्या १५५६ च्या दुसऱ्या लढाईतील विजयानंतर मोगलवंशाचा संपूर्ण हिन्दुस्थानभर विस्तार केला. अकबराचा कालखंड इ.स. १५५६ ते इ.स. १६०५ या काळात हिन्दुस्थानभर व बाहेर मोगल साम्राज्याचा विस्तार केला. सम्राट अकबराने इतर मोगल सम्राटापेक्षा हिन्दु विषयी आक्रमक धोरण न स्विकारता सहिष्णू धोरण स्विकारले. त्यांच्या जीवन कार्यावर हिंन्दू विचारसरणीचा प्रभाव पडलेला दिसतो. तसेच त्यांचे सहकारी अबुलफजल, मुल्ला दोप्याजा, बीरबल, तोडरमल, राजा मानसिंग, बैरामखान यांच्या विचाराचा प्रभाव झाल्यामूळे अकबराने हिन्दू (रजपूत) बाबत सहिष्णू धोरण अवलंबले. त्यांनी विशाल मोगली साम्राज्य निर्माण केले. त्यांच्या काळात कला, वाङ्मय स्थापत्यकला, सांस्कृतीक व सामाजिक क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणात सुधारणा केल्या.

अकबराने धार्मिक आर्थिक व सामाजिक क्षेत्रात बदल घडविला. जमीन महसूल पध्दत, मनसबदारी पध्दत, प्रशासन व्यवस्था, ऐने-दाहसाला पध्दत, तसेच दिने-इलाही धर्म या बरोबर सर्व धर्माचा अभ्यास केला. सम्राट अकबराने धार्मिक क्षेत्रात उदार व सहिष्णू धोरण अवलंबले तसेच त्यांनी आर्थिक, राजकीय, सांस्कृतिक, न्यायालयीन व सामाजिक क्षेत्रात सुधारणा घडवून आणल्या. अकबर हा श्रेष्ठ राजनितीज्ञ होता. अबुल फजल याने 'ऐने-अकबरी' या ग्रंथात लिहीले की हिन्दुस्थानातील सर्व लोकांना सुख व शांती मिळवून देण्यासाठी अकबराने साम्राज्यविस्तार करुन सर्वांना आपल्या कृपाछत्राखाली आणण्याचा प्रयत्न केला.[३]

डॉ. ए. एल. श्रीवास्तव 'मोगलकालीन भारत', या ग्रंथात म्हणतात की अकबराने राजपूतांचे शौर्य, पराक्रम, देशभक्ती पाहीली होती. इतर मोगल सम्राटाला जे जमले नाही ते अकबराने करुन दाखवले.

उद्दिष्टे :

१. मोगल सम्राट अकबर हा धर्मसंहिष्णू व न्यायप्रिय राजा असल्याने त्याने जनतेचे कल्याण केले.
२. हिन्दुस्थानवर राजकीय प्रमुख होता तसेच त्यास धर्मप्रमुख व्हावे असे वाटत होते.

Chronicle of Humanities and Cultural Studies
(UGC Approved Journal No. 63716)

ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 4.197 (IIJIF)

17-18

37.

कौटुंबिक हिंसाचार आणि स्त्रिया

प्रा. डॉ. नवनाथ श्रीरंग शिंदे
समाजशास्त्र विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी. महाविद्यालय, जालना.

प्रस्तावना : भारतामध्ये आज जरी स्त्रियांना सामर्थ्यशाली व महत्वपुर्ण समजले आज असले, स्त्रियांनी आज सर्व क्षेत्रात पुरुषाच्या बरोबरीने किंवा त्यांच्या पेक्षा अधिक काम करण्यात यश मिळवले असले तरी समाजातील पारंपारिक विचार परंपरा, रीतीरिवाज, नियमांनी त्यांच्या वाट्याला अपमान, दुय्यम दर्जा, शोषित, यातनामय जीवनच दिलेले दिसुन येते. स्वातंत्र्य प्राप्तीच्या सत्तर वर्षामध्ये स्त्रियांमध्ये मोठ्या प्रमाण शिक्षणाचा प्रचार, प्रसादर झाला, स्त्रियांचे शिक्षण घेण्याचे प्रमाण वाढले, त्या आर्थिक दृष्ट्या स्वावलंबी बनल्या असल्या तसेच स्त्री संरक्षणासाठी जरी असंख्य कायदे करण्यात आले असले तरी स्त्रिया आज ही हिंसाचारास बळी पडत आहे. त्यामध्ये कौटूंबिक हिंसाचाराचे प्रमाण अधिक आहे. विवाह नंतर स्त्रीला आपले वडीलांचे घर सोडुन पतीच्या घरी जावे लागते. त्यानंतर अनेक कारणांसाठी सासरच्या मंडळींकडुन छळ केला जातो. म्हणजे स्त्री ज्या कुटूंबात राहते त्याचे कुटूंबात त्यांना सुरक्षितता वाटत नाही. शारिरीक, माणसिक छळ, मारहाण, लैंगिक दुर्व्यव्हार, विनयभंग या सारख्या घटना सातत्तयाने घडत असतात. ज्या स्त्रियांवर अन्याय झाला आहे. त्या सर्वच स्त्रिया पोलिस स्टेशन मध्ये जाऊन तक्रार नोंदवीत असतात असे नाही. अनेक जणी कुटूंबाची इज्जत, समाज काय म्हणेल? या भीती पोटी तक्रार द्यायला समोर येत नाहीत. देशामध्ये कौटूंबिक हिंसाचारामध्ये स्त्रियांचा छळा हा सर्वच राज्यामध्ये कमी-अधिक प्रमाणात आढळुन येत आहे. त्यामुळे त्याचे गंभीर परिणाम समाजाला भोगावे लागत आहेत. आज मुलगी नको ही भावना समाजामध्ये निमार्ण होत असल्याने पुरुषांच्या प्रमाणात स्त्रियांचे प्रमाण कमी होतांना दिसत आहे. त्यातुन अनेक समस्या निर्माण झाल्या आहेत. तेव्हा कुटूंबा अंतर्गत होणारा स्त्रिया विरुध्दचा हिंसाचार थांबवने आवश्यक आहे.

कौटूंबिक हिंसाचाराचे स्वरुप : कौटुंबिक हिंसाचाराची नेमकी व्याख्या करणे अवघड आहे. कारण कौटुंबिक हिंसाचारामध्ये अनेक घटकांचा समावेश होत असल्याने प्रत्येक घटकातील पुन्हा उपघटकांचे विश्लेषण करणे आवश्यक असते. त्यामध्ये प्रामुख्याने स्त्रियांचा शारिरीक छळ, लैंगिक अत्याचार, तोंडी आणि भावनिक अत्याचार, आर्थिक अत्याचार अशा वेगवेगळया प्रकारे अत्याचार केले जातात त्याचा सविस्तरपणे विचार करणे गरजेचे आहे.

शारिरीक छळ : कुटुंबात महिलांना पति किंवा कुटूंबातील इतर नातेवाईकाकडुन वेगवेगळ्या कारणासाठी शारिरीक त्रास दिला जातो, छळ केला जातो. त्यामध्ये मारहाण करणे, तोंडात मारणे, चावणे, लाथ मारणे, ढकलुन देणे किंवा इतर कोणत्याही पध्दतीने शारिरीक दुखापत केली जाते. अनेक वेळा घरातील हातामध्ये जी वस्तु लागेल ती फेकुन मारली जाते. लाकुड, काठी, भांडी तसेच धारदार वस्तुंचाही सामावेश होतो.

लैंगिक अत्याचार : कौटुंबिक हिंसाचारामध्ये लैंगिक अत्याचार महत्त्वाचा भाग आहे. कुटूंबातील पति आणि इतर नातेवाईक महिलांवर लैंगिक अत्याचार करीत असतात. त्यामध्ये मनाविरुध्द वा बळजबरीने समागम, अश्लील चित्रे, किंवा मजकुर, फिल्म पहाण्यास भाग पाडणे, अश्लिल फोटो काढणे, ज्यामुळे स्त्रिचा मानभंग, अपमान होईल असे बिभस्त कृत्य जबरदस्तीने करावयास भाग पाडणे, मनाविरुध्द अनैसर्गिक कृत्य करावयाला भाग पाडणे, लैंगिक व अश्लिल नावे ठेवणे इत्यादी बार्बीचा समावेश लैंगिक अत्याचारामध्ये होतो.

तोंडी आणि भावनिक अत्याचार : कुटूंबामध्ये महिलांना शारिरीक अत्याचारा बरोबर नेहमीच मानसिक अत्याचारास सामोरे जावे लागते. शारिरीक छळाच्या जख्मा शरिरावर दिसत असतात पण मानसिक, भावनिक छळ, अत्याचाराच्या खुना दिसत नाहीत पण त्याचा जास्त परिणाम महिलांवर होत असतो. कुटूंबातील महिला अशा प्रकारच्या अत्याचाराला पदोपदी बळी पडत असतात. त्यामध्ये लहान मोठ्या कारणांसाठी सर्वांसमोर अपमान करणे, वाईट नावाने बोलणे, चारित्र्यबद्दल किंवा वागणुकीबद्दल संशय घेणे, मुलगा झाला नाही म्हणून अपमान करणे, टोचुन बोलणे, हुंडा आणला नाही म्हणून नोकरी करण्यास नकार देणे, इतर कोणत्याही व्यक्तीला भेटण्यास नकार देणे, माहेरी जाण्यास नकार देणे अशा प्रकारे वेगवेगळ्या प्रकारे मानसिक व भावनिक छळ केला जातो.

आर्थिक अत्याचार : आर्थिक स्वरुपाच्या होणाऱ्या अत्याचारांमध्ये अनेक घटकांचा सामावेश होतो. जसे हुंडा, माहेरहुन हुंड्यांची मागणी करणे, मुलांचे व स्वत:चे पालन पोषणासाठी पैसे न देणे, अन्न, वस्त्र, आजारी पडल्यावर औषधे न पुरविणे, बऱ्याचदा अनेक स्त्रियांना नोकरी करण्यासाठी मज्जाव केला जातो. जर त्याला न जुमानता नोकरी करण्याचा प्रयत्न केला तर त्यात अडथळे आणण्याचांही प्रयत्न केला जातो. अनेक कुटूंबातुन महिन्याचा पगार झाल्याबरोबर पत्नीकडुन बळजबरीने पैसे घेतले जातात. अनेक ठिकाणी स्त्रियांना राहत्या घरातुन हाकलुन दिले जाते. अशा प्रकारे आर्थिक अत्याचार केले जातात.

एकंदरीतच कौटुंबिक हिंसाचाराचे व्यापक स्वरुप आहे. महिलांवर होणाऱ्या कौटुंबिक हिंसाचारामध्ये व्यक्ती कुंटूबपरतन्वे फरक पडत असतो त्याचे स्वरुप ही वेगवेगळे असते. शारिरीक छळ, लैंगिक अत्याचार, तोंडी किंवा भावनिक अत्याचार, आर्थिक अत्याचार हे प्रामुख्याने होत असतात. मग ग्रामीण भाग असो की शहरीभाग असो सर्वत्रच महिलांवर कौटूंबिक अत्याचार होत असतात.